Doc. A. MORAVSKIS.

LIETUVOS FINANSAI.

1923/24 ir 1924/25 MOKSLO METAIS LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO ir EKONOMINIO SKYRIAUS, II-me KURSE, SKAITYTŲ LEKCIJŲ KURSAS.

I DALIS.

Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos valstybės biudžeto formavimusi ir vystymusi.

Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto leidinys

KAUNAS — Valstybės Spaustuvė — 1925 m.

Doc. A. MORAVSKIS.

LIETUVOS FINANSAI.

1923/24 ir 1924/25 MOKSLO METAIS LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO ir EKONOMINIO SKYRIAUS, II-me KURSE, SKAITYTŲ LEKCIJŲ KURSAS.

I DALIS.

Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos valstybės biudžeto formavimusi ir vystymusi.

KAUNAS — Valstybės Spaustuvė — 1925 m.

Lietuvos Finansai.

Įvadas.

Pažymėtojo kurso dalykas ir uždaviniai. Literatūra.

Finansų mokslas tiria valstybės ūkiškuosius veiksmus. Pilniau aptariant*), finansų mokslas tiria viešai teismo pobūdžio sąjungų (valstybių, tautų, bendruomenių) ūkį taip pat visuomeninių sąjungų, turinčių priverčiamąją valdžią, pajamas ir išlaidas.

Ūkis tokių sąjungų — įvairių valstybių (paprastos valstybės, jungtinės valstybės (Bundesstaat) ir valstybių sąjungos), o taip pat įeinančių į tos ar kitos valstybės sąstatą teritorialių bei tautinių savistoviai valdančiųsi vienetų (kaimų ir miestų municipalitetų, valsčių, atskirų tautinių savivaldybių, grupių), — vadinasi **finansų ūkiu**.

Priverčiamosios valdžios momentas yra svarbiausias veiksnys, kuris skiria finansų ūkį nuo privataus ūkio.

Nuo visuomenės ūkio — tosios stichinės, dažnai nesąmoningos, nesureguliuotos arba nepilnai sureguliuotos ūkio sferos — finansų ūkis skiriasi kaipo planingo, organizuoto ūkio sritis.

Anglų kalboje ir valstybės praktikoje, o paskui ir kai kuriose kitose kalbose ir valst. praktikose, pasakymas „finansai" (finance) buvo vartojamas platesnėj, negu aukščiau parodyta, promsmėj. Tenai jis buvo taikomas ir biržai, banko, pingų ir kredito pobūdžio įstaigoms bei operacijoms. Galima tai paaiškinti istoriniu žodžio „finansai" paėjimu iš finis, lat. „finis" reiškia sąskaitos uždarymą, ją apmokant), finatia, finantia, tokioj prasmėj, kaip piniginės pabaudos užmokėjimas teisme, skolos atlyginimas, paskui — bendrai pinigų užmokėjimas, pagaliau apsukriųjų operacijų srityj. 16 ir 17 amž. iš tos sąvokos betgi išnyko suktybės, apsukrumo, apgaulės prasmė ir sustiprėjo priverčiamosios valdžios elementas, kur kai kada buvo įvedamas ir etinis pradmuo.

---

*) Prof. M. J. Fridman. Konspektas finansų mokslo lekcijų, skaitytų 1909—10 m. Petrapilio Politechnikos Instituto ekonominio skyriaus studentams. Šisai darbas, sykiu su kitais šaltiniais, yra išnaudotas vietomis ir toliau šiame įvade.

Sulig Fokke (Vocke), finansų mokslo uždavinys yra „suprasti ir parodyti, kaip valstybė privalo geriausiai surinkti ir išaikvoti lėšas atatinkamai etikos ir ūkio reikalavimams".

Sudarant šį kursą Lietuvos finansus man teko vadovautis kaip tik tąja istorine anglų sistema ir metodologija. Jame visų pirma tilpo dalis kurso apie Lietuvos finansų ūkį. Bet, be to, atskiroj šio kurso dalyj yra įvesti skyriai apie pinigus, kreditą ir įstaigas bei operacijas prieš karą ir dabartinėj Lietuvos respublikoj.

Tarp kita ko, ten yra įdėti skyriai: apie pinigines ir kitas vertybes mūsų teritorijoj prieš karą ir dabar; apie karo ir okupacijų padarytus Lietuvai medžiaginius nuostolius ir apie jų atstatymo galimybes; apie mūsų valiutą — senąją — ostus ir naująją — litus; apie mūsų emisijos banką; apie kredito kooperatyvus ir t.t. Tie skyriai buvo įdėti del šių priežasčių.

Mūsų valstybinis, ūkiškas, kultūriškas ir kitoks atgimimas įvyko nepaprastai greitu būdu. Sutaupytos jėgos, susikaupusioji potencinė energija per ilgą valstybinio pavergimo epochą atsivėrė išsivadavusioj Lietuvoj tokiems atvejams tinkamu smarkumu, ir mes tuo pačiu laiku realizavome savo istoriją ir kūrėme pagreitintu tempu visose gyvenimo srityse savo tikrenybę. Tai, kas Anglijoj ir kitose normaliai besivysčiusiose nepriklausomose valstybėse įvykdavo materialiai — finansinėj srity per ištisus amžius, pas mus prisikėlusioj Lietuvoj prabėgo per penkmetį. Mes atgimėme ir greit sustiprėjome ūkiškai, materiališkai, kultūriškai. Mes sukūrėme savo valstybės ūkį, sukonstruavome savo finansus. Visa tai savo nuolatiniame augime ir tvirtėjime susipindavo, vienas kitą papildydavo. Visas mūsų tautinis ir valstybinis gyvenimas greitai sustiprėjo, susikonstruavo. Ir todel mūsų gvildenamoj dabar finansų srityj mums tenka ištirti mūsų valstybės finansų tvėrimąsi sykiu su tuolaikiniu visos mūsų materialiai — finansinės santvarkos atsistatymu. Valstybės finansų ir tautos materialės buities sritys yra betarpiai susipynusios ir todel jos papildys viena kitą ir šiame mūsų kurse.

Kita grynai praktiška to mūsų kurso dvilypumo priežastis yra ta aplinkybė, kad praeitų mokslo metų kurse apie Lietuvos visuomenės ūkį nebuvo kalbėta apie mūsų visuomenės ūkio finansų — kredito pusę. Aukščiau išvardintieji papildomieji skyriai galėjo būti dalinai prijungti prie pernykščio kurso apie Lietuvos visuomenės ūkį, jeigu abu tuodu kursu kostruoti sulig kita sistema, ir jeigu pernai tai papildomai daliai būtų buvę pakankamai laiko.

Iš tos dvejopos galimybės sudaryti tarp kita ko ir mano kursą galima įsitikinti, kad f i n a n s ų m o k s l a s jo istoriniame plėtojimesi, arba pritaikant jam istorinį metodą gali būti priskirtas dviem šakom: prie valstybinių mokslų, prie mokslo apie valstybę, ir, iš kitos pusės, prie mokslo apie visuomenės ūkį, prie vadinamojo Vokietijoje „Volkswirtschaftslehre". Prie šios pastarosios arčiau stovi papildomoji šio kurso dalis, t. y. apie pinigus, kreditą, bankus ir t.t., kas daugelio politikoekonomininkų yra įterpiama į jų kursus. O prie mokslo apie valstybės santvarką gali būti priskirta pagrindinė mano kurso dalis apie mūsų valstybės finansus.

Toliau reikia dar atkreipti dėmesį, kad mano kursas yra praktiškoji, taikomoji finansų mokslo dalis. Panašiai, kaip p o l i t i š k o j i e k o n o m i j a yra teoretiškoji ir praktiškoji (pastarojon įeina taip pat ir ekonominė politika); m e c h a n i k a — teoretiškoji ir pritaikomoji; c h e m i j a — teor. ir pritaik. (farmacija, medicinos chemija, sprogstamųjų dalykų ir kt.), reikia skirti ir finansų moksle teoretiškąją ir praktiškąją, pritaikomąją pusę.

Teoretiškojo finansų mokslo uždavinys yra parodyti, kaip įvyksta finansinis reiškinys, kodel jis atsiranda ar dingsta, kokią įtaką jis daro kitoms valstybės ir visuomenės gyvenimo pusėms. Finansiniai reiškiniai čia yra tiriami jų tipiškame pavidale, jų ryšys ir taisyklingumas yra nustatomi bendroj, teoretiškoj formoj. Tuo būdu finansų mokslas turi reikalo su valstybės tipais ,arba su atskirų valstybių grupėmis palyginamajam jų tyrinėjimui; ir jo turiniu yra nustatymas bendro ryšio ir taisyklingumo tokiuose tipiškuose valstybės ūkiuose.

Bet kyla klausimas, ar pakanka vien teoretiškai ištirti finansų reiškinių ir valstybės ūkį? Ar nėra tik atsitiktinas toksai finansų organizuotumas, ar nedaro jam įtakos perturbacinės epochos (karai, revoliucijos), atskirų grupių (klasių, sluoksnių) interesai ir net atskiri asmens (genijai, mokslininkai, ministeriai)?

Iš kitos pusės, mes žinome, kad finansinis, materialis gyvenimas yra visuomeniškojo, ūkiškojo gyvenimo dalis; kad valstybių ir tautų gyvenime visos jų esimo sritys yra ankštai surištos, sujungtos; kad dabartis atėjo iš ateities ir nueis praeitin.

Todel kiekvienas finansinis reiškinys tenka tirti ir jo konkrečiame pavidale, ankštame ryšyje su realiu gyvenimu ir aplinkuma. Kiekvieną teoretiškojo finansų mokslo išvadą tenka patikrinti ir papildyti, pritaikant ją esamai valstybei, esamai epochai arba esamam savarankiai besivaldančiam vienetui —

teritoriniam (municipalitetai, valsčiai) ar tautiniam (tautinės mažumos). Iš kitos pusės, ir išvados, padaromos konkrečiai ištyrus tos ar kitos valstybės ūkį arba tą ar kitą autonominį vienetą, gali labiau papildyti, paremti teoretiškąjį finansų mokslą.

Operuodamas su gyvais tautiniais ar valstybiniais organizmais, būdamas betarpiai surištas su esama aplinkuma, epocha, praktiškas konkretaus valstybės ūkio tyrinėjimas negali taip pat nutolti nuo realių uždavinių, nuo praktiškų galimybių, sąlygų. Todel pritaikomojo finansų mokslo užduotim tampa nurodymas būdų ir kelių praktiškoms finansų problemoms*) išrišti, tikslingesnėms bei teisingesnėms finansinės politikos formoms įvykinti**). Viename ir kitame atvejuje įsikiša jau žmogaus veiksmai, interesai, siekimai... Savo reikšmės turi čia ir veikiančiųjų, vadovaujančiųjų valstybės jėgų, tautinių grupių praktikos, idejos bei kiti motyvai. Demokratiškose valstybėse, esant vadinamai liaudies valdžiai, pasireiškia visos organizuotos tautos, visų sąmoningųjų gyventojų sluoksnių interesai bei siekimai. Visos tos tautinės ypatybės bei siekiai ypatingai aiškiai pasireiškia finansų santvarkoj, nuo kurios tvirtumo priklauso viso tautos ūkio ateitis.

Nesigilindami į tą tautinę besikūriančiųjų valstybės finansų esmę, neliesdami tautinio darbo, tautinės psichologijos ir tautinių idealų — tam klausimui mano yra skirtas atskiras straipsnis***), čia mes tik nurodysime į palyginamąjį idejos motyvų vaidmenį finansų kūrime. Visuomenės idealas yra subjektyvus; jį nustato tautinės ypatybės, politinės, socialinės ir kitos simpatijos, siekiai. Bet keliai ir priemonės tiems idealams įvykinti, įvairūs jų realizacijos būdai paeina jau iš proto srities, o nėra valios ar jausmo veiksmai; ir todel jie privalo būti moksliškai tyrinėjami.

Aukščiau mes jau minėjome, kad su praktiškuoju, pritaikomuoju finansų mokslu ankštai rišasi finansų politika.

Finansų moksle tuo atžvilgiu numatoma dvi krypti. Viename atvejyje jam duodama siaurai praktiška kryptis, kartais

---

*) Todel finansų mokslas peržiūri visą valstybės ir kitų viešųjų sąjungų turto valdymą, su visa jų technika ir įtaka į privačius ūkius (apdėjimas mokesniais ir t. t.). O visuomenės ūkio moksle įvairus jo šakų technikos gvildenimas yra pavedamas kitoms mokslo sritims, vadin. privačiai ekonomijai (žemės ūkis, miškininkystė, technologija).

**) Prof. L. K. Chodskij. „Valstybės ūkio pagrinduose“ tvirtina, kad finansų ūkio reiškinių tirinėjimas, ryšy su statistikos analizu, privalo turėti tautišką antspalvį del gyvumo paties mokslo, darančio įtakos į įstatymdavystę.

***) A. Moravskis. Tautiniai Lietuvos finansų šaltiniai. „Lietuvos Ūkis“ Nr. 9 1923 m.

painiojanti gryną mokslą su politika. Priešingai tokiam painiojimui, kas matyti, pav., pas Konradą, pas aukščiau minėtą Fokke, — prof. Ozerovas visai išskiria iš finansų mokslo pritaikomąją dalį, ypatingai tą, kur randasi įvertinimas, subjektyviškumas, kas yra paprastu dalyku finansų politikoj. Savo veikale „Finansų mokslo pagrindai", I leid., 33—34 pusl. jis rašo: „Ne su papeikimu mes privalome žengti į finansų mokslo sritį, bet šaltai ir bešališkai ... mes neturime teisės statyti klausimus, ar progresinis apdėjimas mokesniais yra teisingas, ar proporcingasai? Tai yra neteisinga ir iškraipo mokslą. Tas klausimas turi būti taip statomas: del kokių sąlygų dabar yra progresinės apdėjimo formos, kokią įtaką ta ar kita forma daro visuomenės ūkiui ir tarp kita ko — finansams.

Čia mes matome kitą kraštutinumą, pritaikomą tik teoretiškajai finansų mokslo daliai. Tikrenybėje gi, kaip matėme aukščiau, mums tenka ne tik iš praktiško atžvilgio tyrinėti esamos valstybės finansų ūkį esamose istoriškose, ūkiškose, kultūriškose ir kt. sąlygose, bet sekti vykstančiąją finansų politiką visose jos perepetijose. Turėdami reikalą su gyva tikrenybe, su reališkais mūsų finansų veiksniais, su besitveriančia prieš mūsų akis ekonomine, finansine ir kt. politika, — negalima neįvertinti tos srities įvykių; negalima pašalinti, del tos tikrenybės pažinimo, teisingumo, tikslingumo elementų.

Realizuodami tikrenybėje, finansų politika įgauna atskirų įstatymų, vyriausybės parėdymų ir normavimų formą.

Įstatymdavystės nustatymų apie finansų santvarką ir jų valdymą visuma sudaro finansų teisę. Tuo būdu, formaliai valstybės finansinis veikimas yra išreiškiamas finansų įstatymdavyste. Kiekviena civilizuota valstybė turi savo finansų įstatymus, nustatančius ir reguliuojančius jos finansų santvarką ir valdymą.

Visuma juridinių normų arba įstatymų, kuriais mūsų valstybė veda savo ūkį, sudaro jos finansų įstatymdavystę. Mūsų praktiškame kurse mums teks todel susipažinti taip pat ir su savąja finansų įstatymdavyste jos nuolatinio išsivystymo eigoje.

Užbaigiamojoj dalyj mes susipažinsime dar su mūsų municipalitetų finansų ūkiu; jiems demokratiškose valstybėse yra skirtas svarbus vaidmuo. Reikia turėti galvoje, kad Anglijoj municipalitetų pajamos savo didumu ir planingu suorganizavimu neatsilieka nuo valstybinių. Galima tikėtis, kad mūsų valstybinės tvarkos demokratizmas, visų mūsų gyventojų gaminamųjų sluoksnių socialė lygybė darbe, lygus paskirstymas visų materialių teisių ir prievolių pakels iki tinkamo aukščio mūsų

municipalitetų gaminamąjį vaidmenį ir finansų atžvilgiu, ir jietaps naturaliu valstybės finansų ūkio papildymu.

Tokia mano aukščiau parodytojo kurso esmė ir užduotis.

Del jo naujumo; nepakankamo reikalingumos išnaudojimui medžiagos apdirbimo; dalinai ir del negriežtai nustatyto paskirstymo tarp bendrosios finansų kurso dalies, skaitomos doc. Pokrovskio, ir praktiškosios to kurso dalies, mano skaitomose, — per dvejus praeitus mokslo metus man nepasisekė dar savo kursą pilnai išgvildenti, kaip jis yra numatytas aukščiau išdėstytoj jo įžengiamojoj programoj. Pirmais (1922/23) to kurso apdirbimo metais man teko skirti ypatingą dėmesį surinkimui ir perdirbimui esamų davinių apie valst. pajamas ir išlaidas pirmais mūsų valstybinio atgimimo ir tolimesnio valstybės biudžetų formavimo metais; o tie biudžetai tik 1921 ir 1922 metais pradėjo įgauti tam tikrą formą. Tas specialus tyrinėjimas buvo savo laiku patalpintas atskiro straipsnio „Lietuvos finansai" pavidale „Lietuvos Ūkio" 10 ir 11 Nr. 1923 m. gegužės — liepos mėn., ir tas straipsnis, neįteptas paskui į 1923/24 met. kursą, sudaro naturalų jo papildymą.

Tuo pačiu laiku doc. Pokrovskio skaityto finansų kurso pagrindan yra padėtas mokslas apie valstybės pajamas, kame daugely atsitikimų p. Pokrovskis supažindindavo savo klausytojus taip pat ir su Lietuvos respublikos įstatymdavystės esme ir valstybės ūkio aparatu, surištu su jo valst. ir kt. pajamomis.

Lietuvos finansų sureguliavime 1923/24 m. ypatingą vaidmenį pradėjo vaidinti labiau sutaikintas išlaidų pusės normavimas mūsų valst. ūky. Todel šiame „Lietuvos finansų" kurse, susitarus su doc. Pokrovskiu, buvo pirmon eilėn pastatyta mūsų valst. ūkio i š l a i d ų pusė ir ryšy su tuom buvo padarytas kai kuris teoretiškas valstybės išlaidų mokslo apibūdinimas.

Ta mano 1923/24 ir 1924/25 metais perdirbto kurso dalis yra išskirta į atskirą monografiją „Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos valst. biudžeto suformavimusi ir išsivystymusi", kuri ir tilps šiame I-me mano lekcijų leidime. Žemiau spaudinamuose valst. išlaidų mokslo skyriuose IV—X, jis bendroj dalyj yra dalinai išnaudotas be nurodytų vietomis tekste šaltinių, vengrų profesoriaus dr. Bäla Földes knyga „Finanzwissenschaft" (Jena, Verlag von Gustav Fischer, 1920). Kai kuriose vietose šių IV—X skyrių yra padarytos iš tos knygos įdomiausių to moksliško veikalo vietų ištraukos laisvo vertimo pavidale.

Sekanti II-a mano „Lietuvos finansų" kurso dalis sudaro savarankų skyrių „Pinigai, kreditas ir bankai Lietuvoje

prieš karą ir dabar", išleidžiama skaitytojų patogumui taip pat atskiros monografijos pavidale.

Likusios dvi dalys: 1) bendroji — apie Lietuvos finansų padėtį ryšy su mūsų finansine politika ir 2) apie mūsų municipalinius finansus, dabar dar nevisai užbaigtos, bus išleistos artimiausiu laiku.

I. Pagelbiniai mūsų finansams tyrinėti rašiniai.

1) **A. Moravskis.** Finansinis Lietuvos susitvarkymas. „Lietuva" 267 Nr. 1922 m. lapkr. 24 d.

2) **A. Moravskis.** Tautiniai Lietuvos finansų šaltiniai. „Lietuvos Ūkis" 7 Nr. 1922 m. lapkričio — gruodžio mėn.

Tuodu abu straipsniu, sudariusiu įžengiamąją „Lietuvos finansų" kurso dalį, yra nulitografuota 1922/23 mokslo metais II-jo ir III-jo kurso studentų.

3) **A. Moravskis.** Lietuvos finansai. „Lietuvos Ūkis" 10 ir 11 Nr. Nr. 1923 m.

4. **Albinas Rimka.** Lietuvos ūkis prieš didįjį karą. Pirma laida yra išėjusi 1918 m. Vilniuje L. M. D. 115 pusl. Antroji pataisyta laida su daviniais ligi 1921 m. išėjusi 1922 m. Kaune.

5. **V. Stankevičius.** Lietuvos valstybės biudžetas 1919—20—21 m. „Lietuvos Ūkis" 2 Nr. 1922 m.

6) **V. Janavičius.** Mūsų finansų šaltiniai. „Sietynas" 14—15 Nr. 1920 m.

II. Informaciniai leidiniai.

1) **Statistinės žinios apie Lietuvą ligi 1924 m. karo.** Prek. ir Pram. M-jos Statistikos departamento leidinys. Kaunas 1920 m.

2) **„Visa Lietuva".** Informacinė knyga 1922 ir 1923 metams. Redaktorius ir leidėjas inž. K. Puida. Kaunas, 1922 ir 1923 m.

3) **„Lietuvos Ūkis"**, mėnesinis laikraštis. Finansų, Prekybos ir Pram. M-jos leidinys 1—25 Nr. Nr. 1921 —24 m.

III. Istoriniai rašiniai.

1) **J. Jaroszewicz,** prof. prawa w b. uniw. wileńskim. „Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca w. XII" Wilno. 1844.

2) Sutrumpintas to veikalo atpasakojimas: **J. Gvildys,** Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos ūkio bruožai nuo XII amž. ligi XVIII amžiaus. „Lietuvos Ūkis" 9 ir 10 Nr. Nr. 1923 m.

3) **Stanisław Kutrzeba.** Historja ustroju Polski. Tom II. Litwa. Lwów, 1914 Nakładem księgarni polskiej Bernarda Połonieckiego. 239 pusl.

4) **Проф. М. К. Любавскій.** Очеркъ исторіи литовско-русскаго государства до люблинской уніи включительно. Изданіе Импер. Общ-ва исторіи и древностей россійскихъ Москва 1910 г. 376 pusl.

Lietuvos respublikos finansų ūkio pagrindai iš jos valstybės konstitucijos.

A. Finansų valdymo sistema.

1) Kiekvienos valstybės finansų santvarkoj visų pirma turi būti nustatytas dydis tų lėšų, kurios yra reikalingos įvairioms valstybės valdymo sritims, t. y. turi būti nustatyta valstybės išlaidų suma. Todel ištyrimas mūsų valstybės susiorganizavimo pagrindų i š l a i d ų darymo atžvilgiu — gali būti pastatytas pirmoj eilėj susipažįstant su mūsų valstybės konstitucija, o taip pat su tolimesne mūsų finansine įstatymdavyste.

2) Sykiu su tuom reikia išaiškinti būdus, kaip susidaro valst. lėšos, reikalingos nustatytoms išlaidoms. Tatai gali būti pasiekta susipažįstant su pagrindiniais mūsų valst. pajamų bruožais.

3) Kadangi valstybės ūky tenka suvesti pajamas ir išlaidas su minimaliu skirtumu, tai reikalinga nustatyti tam tikri pagrindai, liečiantieji valst. išlaidų ir pajamų sąmatos sudarymą. Susipažinimas su tąja mūsų finansų santvarkos puse ir reiškia mūsų biudžeto sukonstruavimo ir teisės pagrindų išaiškinimą. Čia prie progos prisiminsime, kad biudžetu vadinasi valstybės finansinių operacijų apskaitymas ateinantiems metams (senais laikais jis buvo daromas už praeitą laiką). Sustatyti biudžetą — vienas svarbiausiųjų valstybės uždavinių. Tai atlieka visi ministerių kabineto nariai, betarpiai dalyvaujant finansų ministeriui. Biudžeto įstatymdavystė tai visuma normų ir taisyklių, reikalingų valst. pajmų ir išlaidų lygsvarai palaikyti.

4) Valstybės ūky yra galima betgi tokie atsitikimai, kada esti reikalinga laikinai padengti būsimas pajamas kreditu, pav. tuose atvejuose, kada pajamos pavėluoja įplaukti į valstybės iždą, arba kada ištinka reikalas padaryti viršsąmatines išlaidas. Todel reikia išaiškinti pagrindines sąlygas naudotis tokiu valst. kreditu.

Iš tų keturių pusių mes visų pirma ir susipažinsime su mūsų pagrindiniu įstatymdavystės aktu — valstybės konstitucija, Steigiamojo Seimo priimta 1922 m. rugpiūčio m. 1 d. ir paskelbta „Vyriausybės Žinių“ 100 Nr. m. rugpiūčio m. 6 d.

B. Lietuvos respublikos finansų santvarka iš jos valstybės konstitucijos.

1) Valstybės pajamos ir išlaidos.

Mūsų konstitucijos XII skyriuj apie valstybės finansus 91 § nustatyta: Uždėti gyventojams mokesnių, skirti valstybės iždo išlaidų, užtraukti vidaus paskolą ar išleisti popierinius pinigus tegalima įstatymų keliu.

Čia yra užfiksuota įstatymdavystės esmė apdėjimų gyventojų valstybiniais mokesniais, leidimo daryti išlaidos iš valstybės iždo, užtraukimo vidaus paskolų ir išleidimo pinigų, t. y. svarbiausiųjų finansų operacijų. Be įstatymdavystės akto vykdomoji valdžia neturi teisės daryti aukščiau išvardintų operacijų.

Tais trumpais nustatymais pasitenkino pirmam kartui mūsų lakoniškoji konstitucija valst. ūkio pajamų — išlaidų srityje kame buvo nustatyta taip pat įstatymdavystės esmė vidaus paskoloms ir popieriniams pinigams. Mūsų finansinė santvarka konstitucijos sudarymo metu buvo dar tik tveriama, mūsų patyrimas finansų srity dar buvo menkas, ir todel pirmosios pastangos padėti pamatus finansų santvarkai galėjo paliesti tik pačią svarbiausiąją finansų surėdymo esmę.

2) Valstybės biudžetas ir valstybės kreditas.

Tame pačiame XII skyriuje 94 § nurodyta: Ministerių Kabinetas kas metai paruošia visų valstybės pajamų ir išlaidų sąmatą naujiems metams ir ne vėliau kaip ligi spalių mėnesio 15 dienos patiekią ją Seimui patvirtinti.

Toliau III-ame skyriuje apie Seimą 29 § yra pasakyta: Seimo tvirtinimo yra reikalingi valstybės biudžetas ir jo išpildymas. Ryšy su tuom 29 §-u XII skyriuje yra 95 §, iš kurio matyti, kad valstybės pajamų ir išlaidų sąmatos dydis yra nustatomas kasmet įstatymdavystės keliu kiekvieniems metams atskirai biudžeto metų pradžioj. Sekančiame 96 § sakoma, kad biudžeto metai prasideda sausio mėnesio 1 dieną ir baigiasi gruodžio mėn. 31 dieną.

Kad suprasti kiek sudėtingą mūsų biudžetų formulavimo esmę sulig valstybės konstitucija, reikia bent kiek sustoti ties teoretiškąja to klausimo puse.

Tuo tikslu mes dalinai išnaudosime biudžeto teisės žinovo dr. H. Landau straipsnį „Seimo finansinės teisės, einant konstitucijos projektu". Straipsnis buvo išspausdintas mūsų konstitucijos išdirbimo metu „Lietuvos Ūkio" 3 Nr. 1922 m. balandžio mėn.

a) Juridinė valst. biudžeto esmė. Klausimas apie valstybės biudžeto juridinę prigimtį, arba tiksliau — apie biudžeto įstatymą dabartinėj valstybinės teisės literatūroj tebėra ginčytinas.

Vienų mokslininkų nuomone, biudžetas yra šalies valdymo aktas, kuris betgi del savo ypatingos reikšmės yra svarstomas ir patvirtinamas įstatymų leidimo organų ir tuo keliu įgauna savo įstatymdavystės formą. Tokios nuomonės laikosi daugelis vokiečių (Gneist, Jelliniek, Meier ir kt.) ir kai kurie prancūzų mokslininkai.

Tų mokslininkų pažiūra, biudžetas yra aukščiausiojo valdymo aktu, išleidžiamu įstatymo formoj, ir jis negali ir neprivalo keisti pakeliui valstybės įstatymus, būdamas savo turiniu aukščiausiojo valdymo aktu, išleidžiamu įstatymo pavidale. Toksai aiškinimas buvo padėtas japonų, rusų ir dalinai prūsų įstatymdavystės pagrindan. Tose šalyse, turėjusiose iki karo labiausiai reakcines konstitucijas, pasakytosios doktrinos užvis griežčiau pasireiškė. Nekalbant jau apie atšaukimą bendrųjų įstatymų peržiūrint biudžetą — kas buvo visai uždrausta, — tautos atstovybės biudžeto teisės buvo visai apribotos. Todel biudžetai čia buvo tik iš formalės pusės įstatymdavystės aktais. Faktinai gi jie buvo pilnai administracinės valdžios nuožiūroje. Kitokią nuomonę del biudžeto teisės esmės turi kita mokslininkų grupė. Jų nuomone, biudžeto teisė niekuom nesiskiria nuo kiekvieno kito įstatymdavystės akto ir išeina ji iš bendrų įstatymų leidimo organų. Tokios nuomonės laikosi kai kurie vokiečių mokslininkai; dalis įžymių prancūzų specialistų ir daugelis rusų mokslinnikų, kaip pav. Kokoškinas, Jasnopolskis, Gessenas, Lazarevskis ir kt.

Toksai įvairus biudžeto teisės paėjimo aiškinimas turi ne tik teoretiškos, bet ir praktiškos reikšmės. Jeigu biudžeto nustatymas niekuom nesiskiria nuo kitų valstybės įstatymų, tai ir parlamentas arba seimas, peržiūrėdamas biudžetą, gali pakeisti arba net visai atmesti vienus ar kitus bendrai valstybinius įstatymus, reguliuojančius piliečių teises ir prievoles. Tokia buvo prancūzų praktika, ypatingai prieškariniame periode. Prancūzijos biudžetai — tai ištisi įstatymdavystės kodeksai, savo didumu (įstatymdavystės teksto atžvilgiu, neliečiant skaitmeninės medžiagos) pralenkianti daugelį Europos konstitucijų. Del tos

priežasties jų niekuomet nesuspiedavo patiekti laiku, pavėluojant 6—8 mėnesiais ir daugiau, laike kurių valstybės ūkis buvo vedamas sulig vad. douziémes provisoires — dvylikinių biudžeto dalių kiekvienam mėnesiui, balsuojamų abiejų palatų. Finansiniai techniški ir įstatymdavystės nepatogumai panašioj tvarkoj yra labai aiškūs, ypač jei turėti galvoje, kad apie biudžetą koncentruodavosi visa politinė ir socialinė parlamento partijų kova, ir biudžetas būdavo tokiu įrankiu, kuriuo partijos stengdavosi pritraukti rinkikus.

Biudžetų išvystyme didžiulę rolę suvaidino Anglija. Čia dar didžiosios chartijos buvo nustatyta, kad karalius jokiu būdu negali reikalauti subsidijos pinigais arba kariuomene be parlamento sutikimo, o 1628 metų aktas nustatė, kad joks laisvas pilietis negali būti priverstas prie kokios nors dovanos, paskolos ar mokesnio be tautos atstovybės sutikimo, išreikšto parlamento aktu. 18 amžiaus pradžioj ten buvo aiškiai nustatyta, kad peržiūrint ir balsuojant biudžetą (vad. „tackings bills") negalima keisti įstatymų arba daryti kurių nors reformų.

Iš čia mes galime matyti, kad biudžeto teisės srityje, kaip ir kitose įstatymdavystės srityse, Anglija parodė pavyzdį užvis labiau nusistovėjusios valstybės, duodančios galimybę pasireikšti visoms gyvenime pribrendusioms permainoms, palaikant ne tik visos valstybinės tvarkos, bet ir socialę, kultūrinę ir kitokią lygsvarą.

Grįžtant prie aukščiau pažymėtos mūsų biudžeto teisės esmės, nustatytos konstitucijos, galima štai ką pamatyti.

b) P a g r i n d i n i a i m ū s ų b i u d ž e t o t e i s ė s b r u o ž a i. Mūsų biudžetai yra sudaromi vykdomosios valdžios, kuri betgi nėra savarankiai atsirandančia valstybės jėga, o yra paskiriama valstybės galvos — respublikos prezidento, kuris yra Seimo renkamas. Aktyviai biudžetą paruošia vyriausybė. Seimas tik p a t v i r t i n a jį ir jo vykinimą. Tuom yra pabrėžiamas šiuo atžvilgiu pasyvus tautos atstovybės — Seimo vaidmuo. Čia galima matyti, kad formuluojant 94 ir 29 mūsų konstitucijos paragrafus mūsų įstatymų leidėjams ne svetimos buvo vokiečių doktrinos pažiūros, sulig kuria biudžetas pats savaime nėra įstatymu materialiu atžvilgiu, o tik vyriausiojo valdymo aktu, kuris del savo svarbumo šalies ūkiškam gyvenimui yra reikalingas įstatymdavystės organo — Seimo sankcijos ir tampa įstatymu formaliu atžvilgiu.

Sulig 95 § biudžeto didumas yra nustatomas įstatymdavystės keliu kiekvieniems metams atskirai. Buvusioji konstitucijos projekte užbaigiamoji to paties 95 § dalis (projekte — 86 §) buvo išmesta. Ji nurodė, kad senojo biudžeto pritaikymas

laiko periodui iki naujo biudžeto priėmimo gali būti atliekamas taip pat įstatymdavystės keliu. Iš čia mes matome, kad sykiu su pripažinimu biudžetui iki metų galo įstatymdavystės charakterio, mūsų konstitucijoj nėra nieko pasakyta, kaip valstybė turi atlikti savo ūkio funkcijas pavėlavus priimti naują biudžetą. Mūsų valstybinėj praktikoj jau buvo atsitikimų, kad tokiais pereinamais momentais valstybės ūkis buvo vedamas sulig naujo biudžeto projektu, priimtu ministerių kabineto. Tuom dar sykį yra patvirtinamas mūsų jaunų biudžetų genetiškas ryšys su vykdomąja valdžia ir formalė Seimo „patvirtintų" biudžetų įstatymdavystės esmės pusė.

Priešingai tam, aukščiau cituotame 91 § yra aiškiai nustatyta įstatymdavystės esmė gyventojų apdėjimo mokesniais, nustatymo valst. iždo išlaidų, užtraukimo vidaus paskolų ir išleidimo popierinių pinigų. Tie įstatymdavystės aktai yra bazėmis formuojant biudžetus ir todel įterpdami į konstituciją tą paragrafą, mūsų įstatymdavėjai parodė savo palinkimą į prancūzų ir anglų finansų sistemas. Bet ir čia reikia pabrėžti, kad tasai palinkimas į antrą ir trečią nurodytųjų sistemų buvo tik dalinas, sąlyginis.

c) Valstybės sutarčių, tarp kita ko — kredito sutarčių padarymo tvarka. 30 § aiškiai yra nustatyta: Seimas tvirtina šias vyriausybės daromas valstybės sutartis: užsienio paskolas; sutartis, kurios visai ar dalinai naikina arba pakeičia esamuosius įstatymus; sutartis, kurios uždeda pareigų Lietuvos piliečiams; sutartis, kurios nustato tiesioginius ar netiesioginius monopolius arba nusavinimo teises. Čia mes matome ne tik tvirtinamąją, t. y. vėl pasyvę šiuo atveju Seimo rolę, bet dar aiškiau išreikštą vykdomosios valdžios aktyvę rolę, darančios šiame paragrafe išvardintas sutartis, paskolas. Tiesa, iš konstitucijos projekto buvo išmestas pasakymas, kad Seimas ratifikuoja tas sutartis, ir pakeistas švelnesniu pasakymu „tvirtina". Bet tatai nėra tolygu Seimo teisei iš anksto peržiūrėti ir sutikti ar nesutikti su nurodytomis 30 § sutartimis ir paskolomis. Toliau, iš 56 konstitucijos projekto paragrafo buvo išmestas punktas, sulig kuriuo valst. sutarčių su kitomis valstybėmis sudarymas ir vykinimas buvo viena ministerių kabineto kompetencijų, iš kurios sekė išvada, kad tam tikslui nereikėjo iš anksto Seimo sankcijos. Su taip manytu dalyko pastatymu jokiu būdu negalima buvo sutikti, kadangi užsienių parlamentų praktika pastarajame amžiuje nurodė į tai, kad jau vyriausybės sudarytų su užsieniu sutarčių „post factum" sankcionavimas buvo tik paprastas formalumas, dažnai fikcija, ir todel sakytas punktas iš buv. 56 § buvo išmestas.

Galutina mūsų konstitucijos 30 § redakcijos forma rodo į tai, kad kai kurie valstybiniai aktai, esantieji taip pat pagrindiniais biudžeto elementais (pav., monopolės, užsienio paskolos ir kt.), pereina per Seimą tiktai p a t v i r t i n i m u i, ir apie jų įstatymdavystės esmę net formaliu atžvilgiu mūsų konstitucija nemini. Reikšmingu yra įterpimas į 30 § sutarčių, kurios visai ar dalinai panaikina arba pakeičia įstatymus; sutartys, kurios uždeda Lietuvos piliečiams pareigų.

Priešingai Anglų valstybinei praktikai, neturinčiai, kaip mes jau matėme, jokios galimybės keisti įstatymus peržiūrint ir balsuojant biudžetą arba apsunkinti gyventojus naujomis pareigomis be atatinkamo parlamento akto, pas mus nurodytų 30 § punktų įvedimas gali privesti prie to, kad per Seimą būtų pravestos patvirtinti tokios „sutartys", kurios del savo finansinės esmės reikalautų įstatymdavystės akto.

Tokių išvadų galima prieiti analizuojant pagrindinius mūsų biudžeto teisės bruožus, esančius mūsų konstitucijoj, jeigu tai darant išeiti iš finansų moksle ir praktikoj nustatytų sistemų ir jeigu turėti galvoje nusistovėjusią prie normalių sąlygų valstybinę buitį ir finansinę tvarką.

d) Y p a t i n g o s s ą l y g o s, p a d a r i u s i o s į t a k o s m ū s ų f i n a n s ų t e i s ė s s a n t v a r k a i. Tuo metu kai buvo sudaroma mūsų valstybės konstitucija, mūsų valstybinė tvarka ir ūkis dar tik organizavosi. Mus vargino svetima (vokiečių) valiuta. Mūsų finansų sureguliavimas reikalavo įtempto mūsų valstybinio aparato valdytojų darbo. Mūsų ūkio vadovautojų asmeninės pastangos, prityrimas ir žinios, sumanumas, iniciatyva ir pasiryžimas buvo svarbiausia varomąja jėga apgalint pirmąsias kliūtis karo ir okupacijų sugriautoj mūsų tėvynėj, atsispiriant prieš įvairius karo ir kt. pavojus ir grąsinimus. Ir todel mūsų konstitucijos kūrėjų buvo iškeltas kuriamasai, parengiamasai elementas mūsų biudžetuose, valst. sutartyse, paskolose ir kt., kas reikalavo ilgesnio darbo ir buvo įveikiama tik mūsų vykdomosios valdžios. O įstatymdavystės organui — Seimui toj specialėj finansiniai — materialėj sferoj buvo palikta kai kuriais atvejais tik tvirtinimo teisė, t. y. savo rūšies bendras vadovavimas. Būdamas visose kitose srityse neribotu šalies šeimininku, visagaliu visos valstybinės tvarkos kūrėju, kai kuriuose aukščiau išvardintuose finansiniai — materialės santvarkos atsitikimuose Seimo vaidmuo sulig mūsų pirmos konstitucijos buvo bent kiek sumažintas, ir tai vargu sudarė praktikoj kokių nors rimtesnių nepatogumų.

e) Kai kurių apribojimų finansų srityje pavyzdžiai vakarų Europos įstatymdavystės įstaigose.

Kai kurių įstatymdavystės įstaigų apribojimų finansų srity esama taip pat ir kitų kultūringųjų Europos valstybių konstitucijose. Taip, pav., kai del teisės ir iniciatyvos iš atskirų Seimo narių arba grupių pusės (bet ne pilno jo sąstato) įnešti pasiūlymus pakeisti pajamų daly vyriausybės suprojektuotą biudžetą, galima nurodyti šiuos atsitikimus iš vakarų Europos valstybių praktikos*)

Anglų Žemesnieji Rūmai dar 1706 m. nutarė neperžiūrinėti jokių peticijų apie valstybės valdymo išlaidas, neturinčių iš anksto vyriausybės sankcijos karaliaus asmeny. 1852 metais tas nutarimas buvo išplėstas taip pat ir pasiūlymams naujų išlaidų, daromų nepriguliučių vyriausybės sąstatui Rūmų narių. Net Prancūzijoj, del liūdnų biudžeto iniciatyvos laisvės rezultatų, 1900 metais atstovų rūmams buvo padarytas suvaržymas, sulig kuriuo joks pasiūlymas, turįs tikslą padidinti algas, pensijas, sudaryti naujas tarnybos vietas, įstaigas ir kt., negali būti padarytas pataisos ar papildomo prie biudžeto straipsnio formoje. Panašus suvaržymas buvo įvestas ir vokiečių konstitucijos 1919 metais.

Prie parlamentarinės tvarkos, ypač demokratiškose valstybėse, tautos atstovybė turi pakankamai galimybės daryti įtaką valstybės biudžeto struktūrai. O naujų išlaidų pridėjimas peržiūrint biudžetą gali suardyti biudžeto lygsvarą ir sunkiai atsiliepti valst. iždo interesuose. Todel ir mūsų valstybinėj praktikoj galima laukti tam tikrų apribojimų del įnešimo naujų išlaidų, nenumatytų vyriausybės biudžeto projekto, arba žymaus padidinimo patiektųjų išlaidų straipsnių.

f) Kai kuris pirmųjų mūsų biudžetų panašumas ir skirtingumas su Rusų biudžetais.

Nepakankamas mūsų pirminis susiorganizavimas ir prityrimas, nusistačiusios pas mus iš pradžios tradicijos ir pasilikimas laikinoj galėj rusų įstatymų buvo priežastimi to, kad pirmi mūsų 1920 ir 1921 metų biudžetai turėjo kai kurio panašumo į rusų konstitucinio laikotarpio iki 1910 biudžetus. Tik paskutiniais prieš karą metais Valst. Dūmos biudžeto komisija kontrabandos keliu — prie griežtų vyriausybės ir valst. Tarybos protestų — prie sąmatos pridėdavo įstatymą iš kelių straipsnelių, kuriuom normavo kredito tvarkytojų teises. Pas

*) Toliau vėl dalinai bus išnaudotas aukščiau nurodytas dr. H. L a n d a u straipsnis.

mus pirmieji biudžetai atsirado be jokio teksto. Tik prie 1922 metų biudžeto projekto Finansų, Prekybos ir Pramonės Ministerijos buvo patiektas paaiškinamasai raštas, kuris prie Seimo patvirtinto biudžeto nebuvo pridėtas.

Sumažėjus pas mus svetimai įtakai, atsiradus savarankiai finansų įstatymdavystei, ir mūsų biudžetai įgaus savistovų pobūdį, kas žymu jau 1923 metų biudžete.

Buvusis konstitucijos projekte 87 §, kuris sakė, kad „nustatytų įstatymdavystės keliu sąmatos dalių vykdomoji valdžia neturi teisės perskirti“, buvo išmestas, ir tuo būdu mūsų konstitucijoj liko neužfiksuota sąmatinių asignavimų neliečiamybė. Toksai kreditų prijungimas prie paskyrimo dalykų žymiai palengvina Valst. kontrolės darbą, o taip pat ir paties Seimo, patikrinant atskirų valst. įstaigų sąmatų išpildymo tikrumą. Ryšy su tuom tenka taip pat pažymėti didelę reikšmę nurodytu atžvilgiu atskirų sąmatų detalizacijos sulig straipsniais ir paragrafais, ypatingai biudžeto išlaidų daly, ir tokį detalizuotą būdą balsuoti biudžetą Seime. Tuo keliu ir galima būtų pasiekti kreditų specializacija ir prijungimas jų paskyrimo dalykams, kas yra labai svarbu pasekmingam kontroliavimui.

3. Valstybės Kontrolė.

Kad valstybės biudžetas, patvirtinus jį Seimui, tikrai būtų vykinamas, reikalingas yra trečias pagrindinis valstybės organas — Valst. Kontrolė, kuris turėtų pakankamai jėgos ir įtakos. kad kovoti su neteisingu valstybės lėšų išaikvojimu ir netvarka valstybės įplaukų srity.

Todel susipažinsime toliau, kokie pamatai yra padėti sulig mūsų konstitucijos Valstybės Kontrolės sukonstruavimui.

IV-ame skyriuje apie vyriausybę 48 § pasakyta: Respublikos Prezidentas skiria ir atleidžia Valstybės Kontrolierį. Valstybės Kontrolierius atsako Seimui, ir atsistatydina, Seimui išreiškus jam nepasitikėjimą.

Čia galima nurodyti, kad Latvijoj, pavyzdžiui, valst. kontrolierius yra Seimo renkamas 3 metams. Tatai, iš vienos pusės, sudaro didesnę tokio betrpiai įstatymdavystės įstaigos išrinkto valst. kontrolieriaus nepriklausomumą, bet, iš kitos pusės, prie smulkiai partinių susigrupavimų yra sunkenybių del jo išrinkimo, kaip ten buvo paskutinį kartą 1923 m. lapkričio 16 d.

Valstybės kontrolierius dalyvauja pas mus ministerių kabineto posėdžiuose su patariamuoju balsu (62 §).

Toliau XII skyriuj apie valstybės finansus 92 § nurodoma, kad valstybės kontrolierius prižiūri valst. pajamas ir išlaidas, turtą bei skolas ir atskaitomybę. Sulig 93 §, Valst. kontrolierius kas metai paruošia praėjusių metų valst. biudžeto vykinimo apyskaitą ir nevėliau kaip ligi spalių mėnesio 15 dienos patiekia ją Seimui.

Valst. Kontrolieriaus padėtis ir funkcijos pakankamai pilnai yra nustatytos mūsų konstitucijoj. Po visapusio valst. kontrolės patikrinimo visų dokumentų apie praeitų metų valst. pajamų ir išlaidų išpildymą, Valst. kontrolierius ne vėliau spalių mėnesio 15 dienos patiekia Seimui atskaitą su savo išvadomis ir nurodymais. Pasiremdamas tąja atskaita ir betarpiai susipažinęs su praeitų metų biudžeto įvykinimu, Seimas vienoj ar kitoj formoj išreiškia savo pažiūrą į vyriausybės ar atskirų jos organų darbą finansų srity. Seimo nutarimas tuo reikalu palengvina paskui jo darbą susipažįstant ir patvirtinant būsimą biudžetą.

4. Vadovaujamasai Seimo vaidmuo finansų srity.

Kad išaiškinti bendrą vadovaujamąjį Seimo vaidmenį taip pat ir finansų srity, reikalinga bent kiek prisiminti bendrą mūsų valstybinės struktūros pobūdį, kaip ji yra nustatyta konstituciniame akte.

Kaip matyti iš IV skyriaus apie vyriausybę, Seimas renka respulkos prezidentą trims metams (41 §).

Apie paskelbimo tvarką arba grąžinimą Seimui jo priimtų įstatymų ir apie skubų jų paskelbimą traktuoja 50 §.

Respublikos prezidentas turi teisės paleisti Seimą.

Respublikos prezidentas kviečia ministerį pirmininką, paveda jam sudaryti ministerių kabinetą, tvirtina sudarytą ir prima ministerių kabineto atsistatydinimą (54 §).

Respublikos prezidentas turi teisės dalyvauti ministerių kabineto posėdžiuose ir juose pirmininkauti, reikalauti iš ministerių kabineto ar atskirų ministerių pranešimų raštu apie jų darbą. (54 §).

Ministerių kabinetas vykina konstituciją ir įstatymus, veda vidaus ir užsienio politiką, saugoja valstybės teritorijos neliečiamybę ir vidaus tvarką (§ 61).

III-ame skyriuje apie Seimą 28 § nustatoma Seimo teisė prižiūrėti vyriausybės darbus, duodamas jai paklausimus ar skirdamas revizijas.

59 § nurodyta, kad ministerių kabinetas atsako solidariai Seimui už bendrą vyriausybės politiką, o kiekvienas ministe-

ris skyrium atsako Seimui už savo darbą jam pavestoje valdymo srityje.

Ministeriai privalo turėti Seimo pasitikėjimą, ir pareiškus jiems ar atskiram ministeriui nepasitikėjimą, turi atsistatydinti.

Tokie yra Seimo ir ministerių kabineto santykiai.

Kaip matyti iš aukščiau pasakyto, Seimas, be savo įstatymdavėjo rolės, yra visos šalies vykdomosios valdžios šaltinis. Tarpininkaujant Seimo išrinktam Respublikos prezidentui, yra organizuojamas ministerių kabinetas, paskiriamas Valst. Kontrolierius. Vienas ir kitas yra atsakomingas prieš Seimą, ir atsistatydina, pareiškus jiems nepasitikėjimą. Tuo būdu, Seimas yra vyriausias šalies valstybinio gyvenimo vadovas, jos interesų saugotojas.

Faktinai vykinant tokią vadovaujančią rolę visose mūsų tėvynės valstybinės buities srityse, dominuojanti Seimo reikšmė yra užtikrinta taip pat ir finansų srity, kurioj ypatingai pasireiškia, sulig mūsų konstitucija, aktyvus vyriausybės vaidmuo.

5. Savivaldybių finansų šaltiniai.

Be padėjimo pamatų mūsų valstybinei tvarkai, konstitucija atkreipia dėmesį ir į savivaldybių ir kt. organizuotų vienetų finansinę pusę. Kaip žinoma, mūsų ūkiška ir kultūriška buitis, sulig mūsų konstitucija, yra paremta visuotinu mūsų susiorganizavimu: profesiniu, tautiniu, konfesionaliniu ir t.t. Visoms svarbiausioms mūsų visuomenės ūkio sritims, darbininkams, o taip pat tautinėms mažumoms, sudarančioms žymią mūsų gyventojų dalį, yra duota teisė ir galimybė savivaldybės, ir tų save valdančių konglomeratų veikimas yra harmoningame ryšy su visu valstybės aparatu.

Mūsų municipalitetų teisės ir, tarp kita ko, finansų teisės yra nustatytos IV skyriuj apie vietos savivaldybes. 71-ame § nurodyta, kad savivaldybės organai rūpinasi vietos valdymo reikalais įstatymuose nurodyta tvarka. Jie turi teisės uždėti mokesnių vietos savivaldybės reikalams, eidami tam tikrais mokesnių įstatymais.

Iš čia mes matome, kad mūsų municipalitetai turi teisės uždėti tam tikrų mokesnių savo reikalams, ir ant to bazuojasi jų įvairus veikimas, tarp kita ko — dalinai ir ūkiškai — materialėj srityj.

6. Stambesnių tautinių mažumų finansų šaltiniai.

Stambesnioms tautinėms mažumoms taip pat yra duota teisė (VII skyriuj apie tautines mažumas 74 §) apdėti, eidamos tam tikrais įstatymais, savo narius mokesniais kultūros reika-

laims. Be to, jiems yra duota galimybė naudotis atatinkamomis dalimis sumų, kurias valstybė ir savivaldybės skiria švietimo ir auklėjimo reikalams, jeigu šiems reikalams nepakanka valstybinių ir municipalitetų įstaigų. Stambesnių tautinių mažumų autonomiško organizavimosi esmė ir pobūdis yra išdėstyti 73 §.

7. Finansų šaltiniai tikybinių organizacijų kultūros reikalams.

Pilną visų tikybinių organizacijų ir koglomeratų teisių lygybę ir autonomiško organizavimosi pobūdį nustato X skyriaus apie konfesinius ir tikybos dalykus 83—87 §§. Be to, 82 § yra nurodoma, kad privačios konfesinės mokyklos su priverstinomis minimalėmis programomis gauna iš valst. iždo atatinkamą dalį švietimui skirtų biudžeto sumų, kurios tenka oficialiai prie tos ar kitos tikybinės grupės prigulinčių Lietuvos piliečių daliai.

Čia mes matome mūsų valstybės rūpinimąsi ir pasitikėjimą, einančius taip toli, kad prie tam tikrų sąlygų, iš jos arba savivaldybių lėšų yra užlaikomos autonomiškai besitvarkančių tautinių mažumų ir tikybinių organizacijų švietimo bei auklėjimo įstaigos.

Iš viso, kas aukščiau buvo pasakyta, vaizdžiai persitikriname, kad mūsų valstybinės, municipalinės, profesinės, tautinės, kultūrinės, konfesinės ir kt. tvarkos pagrindan mūsų konstitucijos yra padėtas materialis jų susiorganizavimas, reguliuojamas atskirais įstatymais, ir suharmonizuotas bendras jų savitarpis darbas taip pat ir finansų srity. Tuo būdu paaiškėja, tas visuotinas sujungtas savitarpis veikimas materialiai finansinėj srityj visų mūsų išsivadavusios tėvynės gyventojų, viso valstybės ūkio aparato, visų atgimusių mūsų visuomenės ūkio sričių, kuris įgavo jau formą mūsų nepriklausomo finansų ūkio — visuotino ir valstybinio, tampančio vis tvirtesniu ir savarankiškesniu.

Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos Valstybės biudžeto formavimusi ir vystymusi.

I. Valstybės ūkio organizacija.

Mūsų kurso dalyku yra mūsų valstybės ūkiškas veikimas ryšy su bendru pačių gyventojų materialiu veikimu.

A. Valstybės veikimo esmė ir jo tarpusaviai santykiai su pačios visuomenės ir organizuotų gyventojų sluoksnių veikimu.

Kad pasiekti įvairius materialius tikslus, reikalingos įvairios jėgos ir veiksmai. Vienais atvejais tam pakanka pavienių

interesų ir pastangų. Kitais — susidaro grupės, sąjungos, bendrovės sujungtiems bendriems veiksmams, kad pasiekti bendrus materialius tikslus. Trečiais atvejais reikalingas valstybės prisidėjimas ar jos betarpiškas veikimas, nes daugelis bendrų materialių veiksmų yra nepajėgiami pačių gyventojų ir juos įvykinti gali tik valstybės valdžia. Tai ypač tenka pažymėti kai del bendros p o l i t i k o s materialėj, finansinėj srityj; palaikymo toj srityj bendrų tautinių interesų: atskirų grupių, sluoksnių interesų reguliavimo ir jų veiksmų kordinavimo vardan aukštesnio tarptautinio, valstybinio tikslo; materialio gyvenimo ir sąlygų normavimo teisės keliu: išleidimo įstatymų, reglamentų, liečiančių materialius santykius. Nustatyme teisių taisyklių toj srityj, lygiai kaip ir kitose tautos gyvenimo srityse (visuomenės ūkio, kultūros ir kt.) ir glūdi tiesioginis valstybės paskyrimas. Tatai yra jos neatimama funkcija, del kurios nekyla abejonių.

Iš tikrųjų nė viena valstybė neapriboja savo veikimo išimtinai vienu teisių nustatymu. Ji pasiima sau dar ir kitą nemažiau svarbų rūpesnį — pagelbėti materialei ūkiškai, kultūriškai savo piliečių pirmyneigai. Bet ta pastaroji valstybės užduotis iššaukia kai kada tam tikrų užmetimų. Laisvo visuomenės vystymosi, suvedimo į žinomąją doktriną — „laisser faire, laisser passer‘ — šalininkų nuomone, — ūkiškas, materialis ir kultūriškas tautos vystymasis gali eiti ir be betarpio valstybės valdžios juo rūpinimosi. Tokią nuomonę vargu galima pripažinti teisinga. Valstybės veikimo ribų išplėtimas už svarbiausiųjų jos funkcijų yra visų pirma demokratizuotos valstybės buities pasekmė. Valstybėse, kur yra vykinamas tikras valdžios valdymas, vadovaujantieji valst. organai (seimas, aukščiausioji ir vykdomoji valdžia, valstybės kontrolė) rūpinasi gaminamųjų ir materialių šalies jėgų išvystymu, bendros gerovės, apšvietimo ir kt. sustiprinimu. Tuo yra tiesiginiai užinteresuota pati valstybė, nes, tarp ko kita, tik gerai ūkiškai, materialiai ir kultūriškai gyvuojanti tauta gali būti parama valstybiniam ir finansiniam patvarumui ir tvirtumui Savo naturaliame išsivystyme demokratiška valstybė ir pasiėmė sau visas tas funkcijas kur nepakako vien tautiško, kultūriško, socialio ir kt. susiorganizavimo ir veikimo. Valstybės valdžia, kaipo aukščiausias padaras, papildo ir normuoja visą tą bendrą tautos, sluoksnių ir atskirų grupių veikimą; ir tie pastarieji, kaip tatai paaiškėja taip pat iš mūsų valstybės konstitucijos, savo eilėje harmonizuoja savo organizuotus veiksmus su bendromis valstybės funkcijomis, vaduodamiesi tame tam tikrais įstatymdavystės nuostatais. Taip nuolat natura-

liu būdu pasiskirstė rūpesniai, darbai ir rolės tarp valstybės, tautos, atskirų organizuotų gyventojų sluoksnių ir tų veiksmų, tarpusavių santykių materialėj srity visuma sudaro bendrai valstybinį, kultūrišką, ūkišką ir finansinį gyvenimą.

Buvimas tokios aukštesnės visuomeniniai — tautiškos sąjungos kaip valstybė su jos didžiulėmis lėšomis ir jėgomis naturaliai vertė uždėti jai patenkinti tuos bendrai visuomeninius reikmenis, kurie buvo nepajėgiami atskiriems asmenims arba jų privačioms sąjungoms; kitaip tariant — kada visuomenės subūrtas veikimas tiems reikmenims patenkinti buvo nepakankamas.

Kadangi įvairiose šalyse ir įvairiu laiku įvairiuose visuomenės išsivystymo laipsniuose tasai subūrtas veikimas yra nevienodas, tai, matomai, ir valstybės veikimo sfera įvairiose šalyse ir įvairiais laikais privalo būti taip pat nevienoda. Ką vienoj šalyj ar vienu laiku valstybės valdžia pasiima sau, tai kitoj šalyj ir prie kitokio išsivystymo laipsnio yra palikta pačios visuomenės jėgoms. Jeigu, tuo būdu, visa priklauso nuo pačios visuomenės, tautos veikimo išsivystymo laipsnio, nuo valstybės tvarkos demokratizacijos, tai, suprantama, negalima pritaikinti, kaip tai daro kai kurie valstybės mokslo žinovai, kokio nors šablonio masto valstybės veikimo sferai nustatyti, arba, kaip sakoma, nustatyti valstybės valdžio sį privatų ir visuomeninį jos piliečių veikimą įsikišimo ribas. Kiekviename atvejy tasai klausimas yra sprendžiamas atatinkamai laiko ir vietos sąlygoms.

B. Valstybės išlaidų didumo ryšis su jos veikimo apimtim.

Toks ar kitoks to klausimo išsprendimas turi didelės reikšmės finansų mokslui. Finansų santvarkos tyrinėtojui valstybės veikimo apimties klausimas yra valstybės išlaidų didumo klausimu. Kiekvienam uždaviniui, kurio imasi valstybė, atatinka tam tikras straipsnis bendroj valstybės išlaidų sąmatoj. Kiekvienas naujas uždavinys arba pirmykščių funkcijų išplėtimas iššaukia atatinkamą išlaidų padidėjimą. Kadangi lėšos išlaidoms padengti kiekviename valstybės ūky negali begaliniai didėti, tai reikia skirti įvairius reikmenis ir iš pradžios patenkinti pačius būtiniausius, o paskui pereiti prie vis mažiau ir mažiau reikalingų. Todel finansų mokslas paliečia taip pat klausimą apie valstybės veikimo apimtį ir iš savo speciales pusės nurodo vaduojamuosius pradmenis to veikimo riboms nustatyti.

C. Įvairios valstybei patarnavimų ir prievolių formos.

Kad išpildyti pasiimtas sau užduotis, valstybei visų pirma reikalingi yra žmonės, pildytojai. Ji privalo turėti galimybę savarankiai naudotis jų pajėgomis ir veikimu, kad duoti jiems tą ar kitą paskyrimą, atsakantį valstybės siekiamiems tikslams. Tą elementarę galimybę valstybė gali išpildyti įvairiais būdais:

A) Visų pirma atskiri asmens gali atiduoti savo laiką ir darbą valstybės reikalams savo noru ir be atlyginimo.

B) Valstybė gali taip pat priverstinai pritraukti savo piliečius atlikti tam tikras pareigas; čia valstybė gali atlyginti už tai arba neatlyginti.

C) Valstybė gali, pagaliau, vartoti tam tikslui sutartis, gaudama reikalingas jai pajėgas už atlyginimą.

Peržiūrėsim visus tuos atsitikimus atskirai, pritaikomai Lietuvos sąlygoms.

1. Savo noro, neatlyginama valstybės tarnyba.

Kuriantis savarankiam mūsų valstybės gyvenimui mes matėme dažnai idejinio besiorganizuojančiai savo valstybei tarnavimo atsitikimus, dažnai visai neapmokamai, arba apmokamai labai kukliai. Būdavo neapmokamo tarnavimo valstybei atsitikimų ir del kitų priežasčių, kartais, pavyzdž., asmeniniais tikslais (valdžios, garbės troškimas). Laikui bėgant valstybės pareigų pildymas tautiniais, idejiniais motyvais daugeliui darėsi sunkesnis. Kitos rūšies asmeniniai motyvai taip pat nuolat mažėjo. Besiorganizuojanti valstybė pradėjo statyti savo tarnautojams vis griežtesnius reikalavimus. Valstybės tarnyba įgavo kasdieninės, paprastos tarnybos pavidalą, kame kildavo materialio aprūpinimo, galimumo įsitaisyti kitose, geriau apmokamose srityse, — klausimai. Didėjant valst. lėšoms, mūsų valstybės tarnautojai buvo geriau apmokami. Tatai davė galimybės statyti jiems atatinkamus reikalavimus. Valstybės aparato veikimo pagerėjimas negalėjo įvykti be padidinimo reikalavimų, be geresnio parinkimo, be valst. tarnautojų prirengimo organizavimo. Tatai iškeldavo didesnius reikalavimus — medžiaginius ir kt. — ir iš valstybės tarnautojų pusės. Pagaliau ir mūsų nuolat besiorganizuojančioj valstybėj susidarė pažiūra, kad savo noro, neapmokama valstybės tarnyba negali plačiai būti vartojama. Sunku manyti, kad atsirastų pakankamas skaičius žmonių, pasirengusių atiduoti be atlyginimo savo laiką ir darbą. Tasai būdas turi dar kitą nepatogumą. Neapmokama tarnyba ne visuomet gali būti tinkama toms sąlygoms, nuo kurių priklauso geras valstybės užduočių atlikimas.

Valstybės veikimas dabartiniu laiku yra taip sudėtinas, ir įvairūs, darbo padalinimas ir užsiėmimų specializacija yra nužengę tiek toli, kad buvo būtinas specialus prisiruošimas prie tokio veikimo. Be to, patarnavimo kokybė, valdžiai teikiamų, tiek svarbi šiuolaikinei visuomenei, kad valstybė benorėtų daryti palyginamai dideles išlaidas, negu naudotis darbu žmonių, ne visuomet ganėtinai pasirengusių, dažnai siekiančių tikslų, neturinčių nieko bendra ar net priešingų visuomenės labui. Parodytieji trūkumai verčia organizuotas valstybes atsisakyti nuo tokio būdo pritraukti žmones valstybės tarnybai. Jis yra praktikuojamas dar kartais kaip valstybės tarnybos srityje, taip ir dažniau visuomeninėse įstaigose — savivaldybėse, profesinėse organizacijose ir kt., bet ir čia tasai tarnybos būdas nuolat yra pakeičiamas apmokamuoju.

2. Priverstina valstybės tarnyba.

Antras būdas — priverstinas piliečių pritraukimas tam tikriems reikalams atlikti taip pat yra taikomas mūsų atgimusios valstybės tam tikrais atsitikimais. Be karo bei kitų naturalių prievolių atlikimo, mūsų nuolat besiorganizavusi ir tvirtėjusi valstybė dažnai pradžioje kreipdavosi į savo gyventojus, reikalaudama įvairios rūšies neatlyginamos pagalbos. Atsiradusiųjų sienų apsaugojimas; įvedimas pasienio juostų prieš kontrabandą, kada dar nebuvo suorganizuota muitinių priežiūra; valstybės turtų ir kt. prižiūrėjimas reikalavo visuotino budrumo ir pagalbos. Dažnai tokiais atsitikimais nereikėjo net prievartos iš silpnai dar susiorganizavusių valst. organų pusės. Susipratę ir rūpestingi gyventojai ėjo valstybei į pagalbą, ir jai likdavo tik atlikti formalumus, sankcionuoti tai, kas jau iš pradžios buvo padaryta savo noru geriausiųjų atgimusios tautos sluoksnių. Kaipo pavyzdį, nurodysime plačiai savo laiku organizuotą savanorių kovą su bermontininkais; paskui — į susitvėrusius pas mus šaulių būrius, pasiėmusius sau gana rimtas valst. užduotis. Vystantis ir materialiai stiprėjant mūsų valstybės jėgoms, priverstinas ar pusiau priverstinas valstybės pareigų atlikimas ir pas mus pasikeitė į sutariamąjį, apmokamą. Tik sekvestro ir revizicijų srity tatai ilgai užsitęsė, bet ir čia jau dalykas yra reorganizuojamas.

3. Apmokama valstybės tarnyba.

Išnykstant pokariniams naturaliems mainų santykiams ir įvedant apyvarton mūsų stiprią valiutą, priverstinas neatlyginamas patarnavimas vis labiau buvo pakeičiamas apmokamu, sutartu.

Piniginio vertybių masto į valstybės ūkio apyvartą įvedimas, atlyginimas pinigais už visokį patarnavimą buvo tuo labiau naturalesnis, kad pati valstybė, savo kontragento — emisijos banko pagalba, leido tuos pinigus į visuotiną apyvartą, taigi darė juos visuotina mokamąja priemone. Atlygindama sulig sutartim už visa, kas jai reikalinga, valstybė galėjo pasirinkti sau reikalingus patarnavimus, o taip pat ir reikalingus daiktus ir pasiekti čia geresnių, ūkiškesnių tikslų. Reikalingiems atlikti tam tikras prievoles asmenims piniginė forma buvo tuo labiau patogesnė del to, kad ji nevaržydavo jų veikimo laisvės, ūkio rutuliojimosi ir t.t. Todel priverstinas piliečiams valstybinių pareigų ar reikalų atlikimas laikas nuo laiko pasiliko tik ten, kur sunku buvo tai pakeisti pinigine forma, kaip pavyzdž., organizuojant karo pajėgas ir kt.

D. Įvairios valstybės pajamų rūšys.

Valstybės sunaudojamiems patarnavimams apmokėti bei reikalingiems daiktams įsigyti yra reikalingos materialės lėšos (pinigų ūky — pinigai). Jie gali būti gaunami įvairiais būdais.

1. Laisvos piliečių aukos.

Visų pirma — laisvos piliečių aukos, kas dalinai galima buvo pastebėti ir pas mus pirmaisiais sunkiais mūsų valstybės kūrimosi laikais. Laisvos įnašos, aukos, paskolos plačiai buvo praktikuojamos kaip pas mus tėvynėj, taip ir Amerikoj mūsų tautiečių emigrantų tarpe. Paskui atsirado bonai, vidaus paskolos. Gyventojai, ir ypač Amerikos lietuviai, noriai realizavo tuos valstybės kredito pasižadėjimus, nesigilindami į jų esmę ir tikrenybę. Laikui bėgant, stiprėjant valstybei, ta, taip sakant, labdaringos piliečių pagalbos forma pradėjo silpnėti, užleisdama vietą kitoms nuolatinių valstybės lėšų įgavimo formoms.

2. Valstybės ūkio arba įmonių pajamos.

Čią visų pirma tenka pažymėti utilizaciją valstybės turtų: žemių, miškų, geležinkelių, pašto, telegrafo. Kaip kiekvienas įmoninkas, ir mūsų valstybė pradėjo rinkti iš viso to nuolatines ūkio pajamas ir, iš kitos pusės, pradėjo rūpintis tų valstybės turtų, regalijų pajamų šaltinių pagerinimu ir išplėtimu.

Prie to taip pat prisideda pajamos iš prekybos operacijų. Po pragaištingojo karo gamybos darbas visur bent kiek nusilpnėjo. O prekybos operacijos, priešingai, pradėjo vis la-

biau didėti; jos dažnai įgaudavo spekuliacijos formą. Prisitaikant prie tų pakitėjusių sąlygų ir mūsų valstybei iš pradžios teko sustiprinti savo prekybines funkcijas, suprantama, formose, pritinkančiose valstybės ūkiui.

Pirmiausia reikalinga buvo organizuoti pardavimą Amerikos prekių, kurios buvo gautos 1919 metais iš Prancūzijos naturalės paskolos pavidale. Sykiu su tuom buvo įvesta valstybės monopolinė linų prekyba, kuri iš pradžios davė valstybei stambių pajamų. Kokį vaidmenį vaidino tos valst. ūkio operacijos, galima matyti iš žemiau dedamos lentelės, rodančios procentinį jų santykį su bendra metine valst. pajamų suma, kuri yra prilyginta 100%. Be to, reikia atsiminti, kad tik nuo 1920 metų pas mus buvo įvesti valstybės biudžetai.

Procentinis valst. pajamų dydis	1918/19 m.	1920 m.	1921 m.	1922 m.	1923 m.	Vidutinis 5 m. proc. dydis
1) Iš valst. regalijų (paštas, telegr., telef.) 2) Iš susisiekimo priemonių	2,72	6,94	16,60	9,46	19,36	11
3) Iš valst. turtų utilizacijos	14,36	7,65	11,96	18,89	35,47	17,26
Iš viso .	17,08	14,49	28,56	28,35	54,83	28,26

Iš čia mes galime matyti, kad pajamos iš valst. ūkio operacijų nuolat didėjo, pasiekdamos 1921 ir 1922 metais daugiau kaip 28% bendros valst. pajamų sumos, o 1923 m. sulig biudžeto projektu jos privalėjo pasiekti net 54,83%, t. y. daugiau kaip pusės viso biudžeto.

Prekybinių operacijų dydis buvo toks:

	18/19 m.	20 m.	21 m.	22 m.	23 m.	Vidutinis metinis % 5 m. dydis
1) Pajamos iš valst. monopol.	30,73	18,87	1,5	2,07	3,01	11,13
2) Pajamos iš Amerikos prekių pardav.		14,29				
Iš viso .	30,73	33,16	1,5	2,07	3,01	14,0

Ta pajamų grupė pirmais 2 metais sudarė didelę dalį — apie ⅓ visų valst. pajamų, o paskui, likvidavus linų monopolę ir pardavus Amerikos prekes, nupuolė iki 1½—3%.

Abi aukščiau parodytos valst. ūkio operacijų grupės sykiu sudarė tokias metines procentines normas:

	18/19 m.	20 m.	21 m.	22 m.	23 m.	Vidutinė metinė 5 metų norma
1) Valst. turtų ir regalijų utilizacija .	17,08	14,59	28,56	28,35	54,83	28,26
2) Prekybos operacijos	30,73	33,16	1,5	2,07	3,01	14,0
Iš viso .	47,81	47,75	29,61	30,42	57,84	42,26

Visa ta valst. ūkio operacijų grupė per visą Lietuvos respublikos gyvavimo laiką sudarė vidutiniškai 42,26% visų metinių pajamų; ta norma kiek sumažėjo 1921 ir 1922 metais, kada del karo sunkenybių ypatingai pakilo muitų ir mokesnių apdėjimas. Tuo būdu, ta pagrindinė grupė nuolatinių pajamų, pradėjusių didėti ir pas mus Lietuvoj, buvo baze ikišioliniam mūsų valst. ūkiui. Visa ta pajamų grupė gali būti pavadinta valstybės ūkio arba įmonių pajamomis.

3. Priverstinas valstybės apdėjimas.

Trečias valstybės lėšų gavimo būdas yra tai priverstinas jų įgijimas iš privačių ūkių ir atskirų piliečių, apdedant juos mokesniais ir muitais. Mokesnių — muitų sistemos vystymosi istorija yra tai didžiausias skyrius finansų išsivystymo istorijoj visų valstybių tipų. Nesigilindami pakol į tai, nurodysime, kad ta valst. pajamų grupė yra užvis labiau išsiplatinusi ir yra užvis lengviau išnaudojama visų valstybių. Perėmę kai kurias savo finansų sutvarkymo formas iš rusų laikų, o taip pat ir vokiečių okupacijos laikų, mes žymioj daly pasinaudojome ir jų mokesniais bei muitais apdėjimo struktūra ir forma.

Kurdama ir stiprindama savo karo pajėgas, kad užsitikrinti nuo įvairių karo pavojų, mūsų jauna valstybė turėjo padidinti pirmais laikais savo gyventojams mokesnių — muitų naštą. Čia vėl nemažai reiškė reikalas atstatyti karo ir okupacijų sugriautas gamybos jėgas, transportą ir t.t.

Ta valst. pajamų grupė gali būti pavadinta valstybės apdėjimu, ir ikišioliniame mūsų valst. ūky ji buvo tokio procentinio didumo (santyky su visomis pajamomis):

	18/19 m.	20 m.	21 m.	22 m.	23 m.	Vidutinė metinė 5 metų norma
Tiesioginiai ir netiesioginiai mokesniai, muitai	40,1	47,33	63,8	65,54	36,04	50,56

Tuo būdu, vidutiniškai tai valst. pajamų kategorijai teko daugiau kaip pusė visų pajamų, ir po dviejų ypatingo jų padidėjimo metų, 1923 m. sulig biudžeto projektu jie turėjo sumažėti iki 36,04%, t. y. iš sykio 19,5%, kas geriausiai parodė mūsų biudžeto ir visuom. ūkio į lygsvarą atėjimą įvedus savo pastovią valiutą. Reikia pažymėti, kad ypatingai greitai sumažėjo netiesioginiai mokesniai (nuo 49,22% iki 17,73%) ir tuo pačiu laiku padidėjo tiesioginiai mokesniai (nuo 8,23% iki 14,72%).

4. Valstybės paskolos, pabaudos ir kitokios pajamos.

Pagaliau, ketvirtoj valst. pajamų kategorijoj randasi valst. paskolos, pabaudos ir įvairios nenumatytos ar neįėjusios į pirmąsias grupes pajamos. Tos nepaprastos ir pripuolamos įplaukos padidina bendras valst. pajamas, ir su jų pagalba dažnai susibalansuoja valstybės išlaidos su pajamomis, t.y. pasidengia biudžeto deficitas. Mūsų taupioj, atsargioj Lietuvoj ta, taip sakant, atsarginių įplaukų grupė vaidino palyginamai nedidelį vaidmenį. Prijungus prie jos kai kurius specialius apdėjimus (pavyzdž., ½% nuo surašytų karo metų nuostolių, krašto gynimo rinkliavą), pereinamąsias sumas (paskolų ir kitų išl. grąžinimas) ir kt., visa ta grupė sudarė tokias procentines normas:

	18/19 m	20 m.	21 m.	22 m.	23 m.	Vidutiniškai per 5 metus
Valst. paskolos, paskolų grąžinimas, pereinamosios sumos ir kitos netikėtos pajamos *) . .	11,6	5,93	7,14	4,16	6,18	7

*) Aukščiau paduotosios lentelės yra paimtos iš A. Moravskio straipsnio „Lietuvos finansai“ iš „Lietuvos Ūkio“ 11 Nr. 14 pusl.

Visų suplaukiančių valstybės nuožiūron materialių lėšų visuma, vis tiek iš kokių šaltinių jos yra paimtos, sudaro valstybės finansus. Valstybės veikimas, nukreiptas į tų lėšų įgijimą, vadinasi valstybės ūkiškuoju arba finansiniu veikimu. To veikimo turinys sykiu su jo rezultatais sudaro valstybės ūkį, kurio tyrinėjimas Lietuvoje ir sudaro šio kurso dalyką.

E. Skirtumas tarp valstybės ir privataus ūkio; priverstinas valstybės pajamų pobūdis.

Kiekvieno ūkio esmė krypsta į įgijimą materialių lėšų ir pastarųjų aikvojimą taip, kad kuo mažiausiai jų išleidžiant gauti kuo didžiausių rezultatų reikmenims patenkinti.

Valstybės ūkis turėdamas kai kurio panašumo į privačius ūkius, skiriasi nuo pastarųjų esminėmis ypatybėmis*).

Privatus ūkis stengiasi neribotai padidinti savo materialių vertybių skaičių. Valstybės gi ūkis stengiasi sutverti n e m a t e r i a l i ų gėrybių, reikalingų naudojimuisi privačių ūkių gėrybėmis, būtent: šalies ramumą, teisėtumą, ekonominio vystymosi paskatinimą ir t.t.

Privatūs ūkiai funkcionuoja privačios iniciatyvos ir sumanumo sferoje ir veikia asmeninei naudai, su asmenine atsakomybe, laisvos konkurencijos sąlygose. Valstybė gi savo veikime nesiekia gauti pelną (išskiriant kai kurias privačias ūkio pajamas): neturi konkurentų. Jei ji imasi kame nors padėti visuomenei, gyventojams, tai padaro tai savo speciale užduotim ir stengiasi padengti išlaidas pajamomis. Ji paprastai monopolizuoja tą darbą savo rankose, neduoda jo atlikti kitiems asmenims.

Toliau, privatūs ūkiai parduoda savo gamybos produktus tomis kainomis, kokios yra nustatomos rinkoje laisvos konkurencijos, paklausų ir pasiūlų santykių įtakoje. Parduodant tokiu būdu savo produktus privatūs ūkiai gauna lėšų tolimesnei gamybai.

Privatūs ūkiai, kada jau neatatinka visuomenės reikalavimams, likviduojasi ir užleidžia vietą atatinkamesniems, arba visai išnyksta.

Priešingai visam tam, valstybė pati nustato savo patarnavimų kainą. Jie nelaukia jiems paklausų, kad, juos pardavus, gauti lėšų tolimesniam veikimui. Ji tiesiai įgija tas lėšas iš savo gyventojų. Valstybė tokiame atsitikime remiasi savo su-

*) Plačiau apie tuos skirtumus S. J. Ilovaiskio knygoj „Finansų teisės rankvedys“, Odessa, 1904. 14—16 pusl. ir prof. I. Ozerovo knygoj „Finansų mokslo pagrindai“, I leid., 42 pusl. ir sekant. D. Gliksmano leidinys, Ryga, 1923 m.

verene valdžia, savo vadovaujančia padėtim kai del visuomenės, gyventojų. Pasiremdama tąja aukštesne teise, valstybė nesuteikia kiekvienam atskiram asmeniui teisės apskaitinėti, kokią naudą tasai asmuo gavo iš valstybės ir, atatinkamai tokiam apskaitymui, nustatinėti savo mokesnių didumą ar apskaitinėti savo valstybės išlaidose dalyvavimo dalį. Valstybė pati nustato tą dalį, nurodydama tik tokio apskaitymo pagrindus, metodus. Veikiančiai monopolės ir suverenumo sąlygose valstybei nėra pavojaus sustabdyti tą veikimą, jeigu tik ji pati, vadovaujantiems savo valst. organams tarpininkaujant, del kokios nors priežasties nuspręstų jį sustabdyti ar pakeisti.

Del tokių valstybės ūkio savybių, palyginus su privačiu ūkiu, kai kada yra reiškiama abejonė, ar valstybė ir visuomenė pasikeičia savo patarnavimais, kas priveda prie nepamatuoto neigimo pagrindinio kultūriniai — ekonominio principo apie tarpusavį veikimą ir organišką ryšį tarp visų tos ar kitos valstybės arba tautos organizuotų esimo pusių. Iš tikrųjų gi toks ryšys esti visose valstybėse, ir išsivadavusi tauta, atgimusi valstybė taip pat betarpiai tarp savęs yra surištos, kaip valstybės ūkis su visuomenės ūkiu.

Valstybė nėra kas nors svetima visuomenei ir visam visuomenės ūkiui. Valstybės veikimas glūdi tam tikrų visuomenės reikmenų patenkinime. Tasai veikimas, suprantama, iššaukia kai kurias išlaidas, kurias visuomenė, gyventojai ir privalo padengti. Jeigu valstybė nesiimtų patenkinti įvairių jos gyventojų reikmenų, tai pastarieji turėtų patys juos patenkinti. Čia jie turėtų išleisti, tur būt, dar daugiau lėšų ir rasti tinkamą būdą išskirstyti tas išlaidas visiems piliečiams, t. y. padaryti visa tai, ką daro valstybė. Bet toksai pačių gyventojų tų valstybės pobūdžio reikmenų tenkinimas turėtų smulkų, paprastų, taip sakant, namų darbo charakterį, nuo ko nukentėtų visuotini interesai. Be to, be valstybės pagalbos daug reikmenų liktų visai nepatenkintų. Pavyzdžiui nurodysime savo teritorijos gynimą.

Visa tai duoda valstybei pagrindą įvertinti savo patarnavimus ypatingu savistoviu būdu ir gauti sau lėšų priverstinu keliu.

Visa tai išplaukia iš aukštesnės valstybės organizavimosi formos, kas yra sutveriama betarpiai dalyvaujant visai tautai, visiems gyventojams.

Daugelis valstybės patarnavimų bei darbų yra tokie, jog negalima nustatyti, kaip labai jie yra reikalingi ar naudingi kiekvienam visuomenės nariui atskirai. Visi siūlomi tuo tikslu

kriterijai pasirodo daugiau ar mažiau nepatenkinanti. Todel kiekvieno mokėtojo dalis yra nustatoma atskirais pagrindais, pavyzdž., sulig proporcingomis pajamomis arba turtu, kiekvieno piliečio valdomu. Ir visai ne del to, kad tas, kuris valdo didesnį turtą ar turi didesnių pajamų, gautų ir daugiau naudos iš valstybės. O tik del to, kad tas apdėjimo būdas atsako supratimui apie teisybę, lygybę išdėstant mokesnius ir t.t.

F. Finansų valdybos veikimo esmė ir jos vaidmuo.

Pereisim dabar prie išaiškinimo finansų valdybos vaidmens ir jos veikimo reikšmės visam valstybės aparatui ir visuomenės ūkiui.

Iš ekonominio atžvilgio visą valstybės veikimą, nukreiptą į įvairių jos uždauočių atlikimą, galima įsivaizdinti sau pavidale milžiniškos įmonės, kurioje yra gaminamos tos nematerialės gėrybės, tie pirmaeilės svarbos patarnavimai, kurių tiekimą valstybė pasiima sau ir be kurių negalėtų apsieiti nė viena visuomenė. Taip, ji organizuoja santykius su kitomis valstybėmis, kuria įvairias įstaigas, kad užtikrinti piliečiams ramumą viduje ir iš oro, imasi įvairių priemonių, reikalingų kultūriškam ir ūkiškam jos piliečių vystymuisi. Visam tam atlikti reikalingas toks sudėtinas ir įvairus veikimas, kad reikia taikinti darbo padalinimo principas.

Visų pirma, kaip mes žinome, valstybės valdžia susideda iš įstatymus leidžiamosios, vykdomosios ir teismo. Vykdomoji valdžia savo eilėje dalijasi į visą eilę šakų, arba atskirų valdybų. Tarp tų šakų esti ir finansų valdyba, su kuria artimam ryšy randasi valstybės kontrolė, toks pat nepriklausomas valstybės organas, kaip ir teismas. Palikę pakol nuošaliui valstybės kontrolę, prisižiūrėsime arčiau finansų valdybai, kurios griežtas išskyrimas į atskirą valdybą reikalingas tiksliam viso valstybės aparato funkcionavimui.

Būtų labai nepatogu kiekvienai valdymo sričiai pačiai rūpintis gauti savęs užlaikymui lėšų. Daug patogiau yra pavesti tas dalykas specialiam organui, kuris pasirūpintų surinkti lėšų likusioms valstybės valdymo sritims, užimtoms kitais specialiais darbais. Tai turi tuo daugiau pagrindo, kad didėjant valstybės išlaidoms, kada joms padengti pradeda atsirasti vis daugiau ir daugiau sunkenybių, patsai tų lėšų rinkimas tampa vis sunkesniu ir sudėtinesniu dalyku. Reikia rasti tikslingus būdus toms lėšoms iš atskirų piliečių ir įstaigų surinkti, t. y. rasti tokius būdus, kurių pagalba būtų galima surinkti valstybei kuo daugiau pajamų ir tuo pačiu laiku nepakenkti visuomenės ūkiui.

Paskui reikia nustatyti požymius, sulig kuriais galima būtų nustatyti atskiro ūkio bei piliečio mokesnių dydį ir apskritai taip organizuoti mokesnių sistemą, kad ji atatiktų teisingumo reikalavimams. Toliau, kadangi valstybės išlaidos gali neatatikti pajamoms tam tikru laiku ar tam tikroje vietoje, kurioje tai įvyksta, tai reikalinga tinkamu būdu sutvarkyti valst. kasas, t. y. pasirūpinti, kad pinigų sumos būtų tiksliai išskirstytos valst. kasose, išmėtytose po visą teritoriją. Reikia, pagaliau, suvesti tarp valst. pajamų ir išlaidų balansas ir rasti būdą deficitui padengti, jeigu toksai atsirastų. Visa tai yra toks sudėtinas ir įvairus darbas, kad jis būtinai privalo būti pavestas atskiram organui, kokiu paprastai yra finansų ministerija.

G. Valstybės išlaidų ir pajamų santykis.

To organo rolė kai del kitų valstybės valdymo sričių iš pirmo pamatymo išrodo kukli ir nežymi. Tai savo rūšies tarpininko rolė: iš vienos pusės, ji renka lėšas iš atskirų piliečių ir įstaigų; iš kitos — perduoda surinktas sumas įvairioms valst. valdymo sritims. Ji galėtų surinkti tų lėšų tiek, kiek reikalauja iš jos kitos valdymo sritys. Taip iš tikrųjų ir žiūri į tą finansų ministerijos rolę kai kurie finansų mokslo atstovai. Taip, pavyzdžiui, vienas jų (Geffken) sako, kad valstybės ūky, priešingai privačiam ūkiui, iš pradžios yra nustatoma būsinčių išlaidų suma, o paskui jau, atatinkamai joms, yra nustatoma pajamų suma, kuri privalo būti surinkta finansų valdybos. Bet tokia pažiūra į finansų valdybos vaidmenį, kur pasireiškia jos pasyvus santykis su savo uždavinimis, vargu bus teisinga. Toksai mechaniškas atsinešimas prie savo pareigų būtų iš finansų valdybos pusės negeistinu ir net kenksmingu, kaip pačiai valstybei, taip ir visuomenės ūkiui. Jeigu valstybė galėtų visuomet gauti pageidaujamo didumo pajamų, jeigu iš tos pusės nebūtų jokių sunkenybių ir rūpesnių, kartais labai sunkių, tai iš tikrųjų finansų valdybos vaidmuo būtų grynai pasyvus tarpininko vaidmuo. Bet iš tikrųjų tatai išeina netaip. Esant normalei valstybės gyvenimo padėčiai, valstybės ūkis, lygiai taip pat, kaip ir privatus ūkis, privalo sutaikinti savo išlaidas taip pat ir su būsimomis galimomis pajamomis.

Kadangi paprastas būdas didesnei valst. pajamų daliai gauti yra priverstinas jų paėmimas mokesnių ir muitų pavidale, tai finansų valdybai iš anksto tenka atlikti labai sudėtingą ir atsakomingą darbą, kad nustatyti to priverstino apdėjimo šaltinius ir normas, kurios nebūtų sunkios visuomenės ūkiui vysty-

tis, nesuvargintų perdaug mokėtojų. Gamybos jėgų sunkiais priverstinais mokesniais nuslopinimas, visuomenės materialių išgalių pakirtimas būtų pavojingi eksperimentai pačiam finansų ūkiui, nes „sveikame kūne — sveika dvasia", gera ekonominė padėtis sutveria gerus finansus. Tuo keliu mes prieiname prie vienos pačių svarbiausiųjų finansų valdybos problemų, prie esimo kiekviename tam tikrame periode, kiekvienai atatinkamai visuomenės ūkio buičiai ir materialiai padėčiai tam tikrų ribų, už kurių valst. mokesnio preso spaudimas ir kitų priverstinų apdėjimų didinimas yra negalimi. Tokia riba yra gyventojų mokamoji galė. Sunku, suprantama, tiksliai skaitmenimis ar kokiais nors kitais įžiūrimais būdais tą ribą išreikšti. Tuo labiau visur ir visuomet ji buvo ir bus. Jos peržengimas tuoj atsiliepia vienaip ar kitaip, daugiausia — neigiamais požymiais: nedamokėjimas (nedoimki) prie tiesioginių mokesnių, įplaukų sumažėjimu — prie netiesioginių, nepaisant padidinto tarifo, ir panašiais apčiuopiamais ženklais. Panaši riba gyventojų mokamosios galios pavidale esti ir del kitų valstybės pajamų ir kategorijų, būtent: valstybės ūkio ir pramonės veikime, vidaus paskolų užtraukime ir t.t. Ir čia valstybė negali taikinti perdaug apsunkinančių priemonių ir sąlygų, padidintų reikalavimų mokėtojams, nes tokiais atvejais gali būti pakirstos šalies ūkio jėgos, suvarginta materialė gyventojų buitis, kas visuomet esti šaltiniu visokioms valst. pajamoms, visam valst. ūkiui.

Tokių imanetinių ribų gyventojų mokamosios galės pavidale buvimas, verčia kiekvienos šalies finansų valdybos vadovus ypatingai stropiai įsižiūrėti į savo gyventojų ūkišką ir materialę buitį, sekti visas konjunktūras, darančias įtakos jos pasikeitimui. Čia ir pasireiškia aktyvi, kuriamoji finansų valdybos rolė, reikalaujanti iš jos vadovų didelio akylumo, prityrimo ir dalyko supratimo; pastarieji neša atsakomybę ne tik už valst. finansų padėtį, bet ir už nekliūdomą visuomenės ūkio vystymąsi, už visos tautos materialės buities lygsvaros užlaikymą.

Iš neilgos mūsų praktikos mes galime prisiminti atsitikimą, kada 1922 metais prekybininkų ir pramoninkų, daugiausia iš žydų tarpo, susivažiavime buvo garsingai pareikšta, kad „pramonė ir prekyba labai sunkiai pakenčia mūsų mokesnių sunkumą". Tuo pačiu laiku mažiau organizuoti, bet daug skaitlingesni ir, gali būt, nemažiau apdėti įvairiais mokesniais kaimo gyventojai ir toliau kantriai mokėjo visus mokesnius ir davė dar rekvizicijas, atlikdami tuo pačiu laiku ir kitųs naturales pareigas. Iš čia mes galime matyti, kaip sunku yra tiksliai

išskirstyti valst. mokesnius atskiriems gyventojų sluoksniams, kaip reikalinga finansų valdybai palaikyti lygsvarą tarp atskirų visuomenės ūkio sričių, atskirų sluoksnių, reikalingų jų harmoniškam gyvavimui ir ankštai su visa visuomenės ir valstybės buičia surištam jų tarpusaviam veikimui pasipildyti.

Bet jeigu valstybė turi sutaikinti savo išlaidas su pajamomis, su įvairiomis tų pajamų įplaukimo sąlygomis ir galimybėmis, tai finansų valdybos, kurios žinioje esti mokesnių rinkimas, rolė jau nebus pasyvi. Priešingai, del pačios dalyko esmės, jai priklausys sprendžiamasai balsas kai del visos valstybės veikimo apimties.

„Nori ar nenori valstybė, ji privalo pripažinti, kad jos vystymosi mastas yra nustatomas esančiu jo žinioje materialių lėšų kiekiu" (Šteinas). Šie žinomojo finansininko Šteino žodžiai yra visai teisingi. Kiekviena valdymo sritis savaime stengiasi kiek galint gerau atlikti savo užduotis, bet tai dažniausiai tiesioginiai priklauso nuo jos nuožiūroje esančių lėšų. Turėdama galvoje tiktai save ir nesiskaitydama su šalies lėšomis ir kitų valdymo sričių reikalais, kekviena sritis patiekia maksimalius reikalavimus. Finansų valdyba tuos reikalavimus apriboja, prigulmingai nuo didumo lėšų, kurias ji gali gauti iš gyventojų, ir nuo kitų žinybų paklausų toms lėšoms. Kitaip tariant, finansų valdyba, nustatydama didumą lėšų, kurias ji gali patiekti valstybei, tuom pačiu nustato mastą ir atatinkamas ribas savo ir kitų valdymo organų veikimui.

Mūsų jaunoj valstybės praktikoj mes galime atsiminti nesenai atsitikusį pavyzdį, turintį panašumo su pasakytu. Skaitydama reikalingu apriboti suprojektuotą 1924 metams mūsų taupios valstybės biudžetą suma apie 200 mil. litų mūsų finansu žinyba pasiūlė atsisakyti šiais metais nuo visų stambesnių statybos išlaidų, nes tam nepakaktų lėšų ir negalima būtų suvesti biudžeto be deficito.

Toki yra finansų valdybos rolė kitų valst. valdymo sričių tarpe. Ji turi nuolat rūpintis, kad valstybės išlaidos nepereitų tam tikrų ribų, už kurių prasideda visuomenės ūkio silpnėjimas jo gamybos jėgų pakirtimas, jo vystymosi varžymas, del to kad del visa to susilpnėja betarpis pačios valstybės pajamų šaltinis. Iš čia jau galima matyti, kokią didelę reikšmę turi valstybės finansinis veikimas ir visam visuomenės ūkiui.

Tuo būdu, trumpiau tariant, svarbiausios finansų žinybos funkcijos praktikoje yra suvedamos į valst. lėšų surinkimą ir tvarkymą. Faktinai gi ji nustato reikalingąsias valstybės išlaidas atatinkamai valst. pajamoms.

Vienų ir kitų subalansavimas valstybės biudžeto pavidale ir jo tolimesnis vykinimas priveda taip pat prie valst. kredito tvarkymo, prie pinigų apyvartos reguliavimo ir t.t.

Kai kurių valst. teoretikų ir praktikų nuomone, netikslu esą jungti su aukščiau nurodytu betarpi valst. ūkio veikimo vadovavimą ir kryptį, kadangi tai priklauso paprasto sumanumo bei iniciatyvos sričiai. Griežto atskyrimo valstybės lėšų valdymo nuo faktiško jų aikvojimo aktyviam valst. valdymo veikimui svarbumą patvirtina dar štai kas. Atsakydamas kredite kitoms žinyboms „del stokos lėšų", finansų ministeris savo veikime galėtų būti prigulmingas pats nuo savęs. Kitų gi finansininkų nuomone, toksai šalies finansinių lėšų valdymo sugretinimas su valstybės ūkio bei pramonės veikimu, kaipo vienu valst. pajamų šaltiniu, gali būti neišvengiamas finansų ministerijai, kadangi viena jos tiesioginių funkcijų yra įeinančių į jos veikimo sritį pajamų gavimas. O tokiose mažose valstybėse, kaip Lietuva, visai naturalu yra sujungti dvi ar tris giminingas tarp savęs ministerijas. Ir todel sujungiant finansų ministeriją su prekybos ir pramonės ministerija, yra tiesiog būtinai reikalinga suderinti aukščiau nurodytas funkcijas, sudarančias išvardintųjų ministerijų kompetenciją.

H. Valstybės finansinio veikimo reikšmė visuomenės ūkiui ir pastarojo santykis su valst. finansiniais žygiais.

Būdai, kuriais valstybė gauna savo pajamas iš privačių ūkių, iš gaminančių gyventojų sluoksnių, turi didelės reikšmės visai visuomenės ūkio santvarkai. Kad iškelti aikštėn apdėjimo dalykus, nustatyti nuo tų dalykų mokesnių didumą, kad užeiti už akių apgaudinėjimams ir išsisukimams nuo mokesnių mokėjimo, reikalas spiria finansų valdybą briautis į visuomenės ūkio veikimą ir daugiau ar mažiau su juo susidurti. Praktikuojamoji dabartinėse valstybėse mokesnių sistema pasižymi savo sudėtinumu. Ji susideda iš eilės atskirų mokesnių. Yra apdedamos mokesniais atskiros pajamos, kaip pavyzdž., nuo žemės, namų, kapitalų, pramonės ir prekybos įmonių. Yra apdedama turtų persikėlimas, pavyzdž., perkant, parduodant arba paveldint. Yra apdedami, pagaliau, įvairūs vartojimo dalykai. Bemaž visose valstybėse yra taip pat ir mokesnis nuo pelno, betgi turintis pakol kai kuriose valstybėse nelabai didelės reikšmės.

Mokesnių sudėtinumas ir įvairumas esamose finansų sistemose, ypač netiesioginių mokesnių, daro finansų valdybos

darbą labai atsakomingu. Netiesioginiai mokesniai, turėdami žymios finansinės reikšmės, yra kaip tik tie apdėjimo būdai, prie kurių už vis labiau įsibriaunama į visuomenės ūkį, neretai varžant tąjį veikimą.

Tą patį tenka pastebėti ir apie kitą žymesnę valst. pajamų grupę, vad. ūkio ir įmonių pajamas. Ir čia valstybės ūkio veikimas ankštai susiduria su visa visuom. ūkio sritim.

Pavyzdžiui nurodysime nors prekybos monopolius.

Suvalstybinimas savo laiku pas mus linų prekybos paliko didelę žymę jų gamintojų tarpe, ir tame pavyzdy mes galime vaizdžiai matyti organišką finansinių žygių bei priemonių ryšį su gaminančiųjų gyventojų veikimu.

Naudojimasis mokesniais, o taip pat ir kitais pajamų šaltiniais, reikalauja iš finansų administracijos didelio takto ir praktiško prityrimo, reikalauja pilno visuomenės ūkio veikimo esmės pažinimo ir gero susipažinimo su šalies ekonominėmis sąlygomis. Del anškiaus ryšio tarp valstybės ir visuomenės ūkių, daugelis finansų valdybos priemonių tik tada gali turėti pasisekimo, kada jos remiasi pagrindine viso visuomenės ūkio esme, tirinėjama vad. politinės ekonomijos.

Su tuo mokslu ir jo pritaikomąja dalim apie atatinkamo krašto visuomenės ūkio santvarką susipažinimo reikšmė tiksliai valstybės finansiniam veikimui suorganizuoti nustato sykiu su tuom ir politinės ekonomijos reikšmę finansų mokslui. Tų dviejų mokslų ryšys ir priklausomumas vieno kito buvo aiškiai išreikštas tuo faktu, kad Adomas Smitas — pirmojo jų — politinės ekonomijos įkūrėjas — sukūrė tuo pačių laiku ir antrąjį — finansų mokslą.

Bet ir iš kitos pusės mums tenka konstatuoti ne mažesnę finansų santvarkos ir priemonių priklausomybę nuo visos visuomenės ūkio padėties ir kalbamų gyventojų duotu laiku materialės buities.

Atsiradus po karo naturalėms mainų formoms, primityviams turtų krovimo būdams, ir mūsų pirminiuose finansuose buvo įvesti naturaliai apdėjimai (sekvestrai, rekvizicijos), primityvės turtų įgijimo formos (Bermonto gaujų plėšimai id pan.).

Atstatymas kai kuriam laikui praslinkus privačių ūkių tarpe kreditinių tarpusavių santykių formų padėjo įsigalėti kreditiniam pasitikėjimui ir valstybės finansinių santykių sritыj.

Savų kapitalų sukrovimas, vertės popierių, obligacijų išleidimas sudarė galimybę juos apdėti, įvesti tiesioginius mokesnius jų savininkams, anksčiau išvengusiems valstybės apdėjimų.

Ir ne tik patsai gyvenimas jo visuomenės ūkio formose ir sąlygose, bet ir visuomenės ūkio mokslas padarė betarpišką

įtaką finansų santvarkai ir finansų mokslui. Pagrindinės visuomenės ūkio moksle pelno ir pajamų sąvokos esti šaltiniais pelno mokesniui nustatyti bei mokesniui nuo pajamų įvesti. Žemės rentos, pelno iš kapitalo ir mokesnio už darbą sąvokoms atatinka analoginės žemės mokesnio, mokesnio nuo pelno iš kapitalo, mokesnio nuo pelno iš darbo ir kt. finansų mokslo sąvokos. Visuomenės ūkio politika ir privati ekonomika: žemės ūkis, miškininkystė, pramonė ir kt. turi reikšmės nustatant žemės mokesnį, taip pat ir netiesioginius mokesnius druskai, cukrui, spiritui.

Smulkiau ištirti ypatingai artimą kaip istorinę, taip ir dabartinę finansų struktūros ir mokslo priklausomybę nuo visuomenės ūkio padėties ir vystymosi turi mums ypatingos reikšmės, ir todel plačiau susipažinti su tais klausimais patariame iš atatinkamų prof. I. Ozerovo knygos „Finansų mokslo pagrindai" skyrių bei iš kitų finansų mokslo vadovėlių.

Pagaliau, visam pasakytam užbaigti nurodysim, kad bendras valstybės pajamų, padengiančių valst. išlaidas, šaltinis sudaro tautines pajamas. Pastarasai esti visos finansų politikos kertinis akmuo. Čia reikia atminti, kad valstybė savo veikimu privalo sutverti mažiausia lygiai vertybių, kiek gyventojai atiduoda jai materialių lėšų. Praktiškai ta vertybių lygybė pasireiškia bendros gyventojų gerovės pakėlimo laipsniu.

Tautinės pajamos susidaro iš daugelio atskirų ūkių pajamų, įplaukos iš kurių ir sudaro valst. pajamų sistemą.

Viso to klasifikacija. del objektingų požymių stokos, iki šiol nėra nustatyta nei teorijoj, nei praktikoj. Pagelbiniu dalyku tuo atveju yra tik statistika, duodanti galimybės spręsti, kokią įtaką tas ar kitas mokesnis daro visuomenės gyvenimui, jo gaminimui ir vartojimui, bendrai — jo gerovei.

I. Finansų valdymo organizacija buv. Rusijos imperijoj ir Lietuvos respublikoj.

Rusijoj finansų įstatymus pagamindavo valst. tarybos valst. ekonomijos departamentas ir finansų komitetas, kurį sudarydavo ministeris pirmininkas, finansų ministeris, valstybės kontrolierius, keletas valst. tarybos narių ir kt. asmens, caro skiriami. Pastaboje prie 51 str. apie valst. tarybą yra pasakyta, kad „valstybės ekonomijos departamentas, peržiūrėdamas sąmatą, susijungia su finansų komitetu tuose atvejuose, kada su sąmatos reikalais yra surišti valstybės kreditą liečiantieji klausimai". Finansu komitetas buvo aukščiausias patariamasai organas valst. kredito ir finansų politikos reikaluose.

Specialių teismo organų finansu valdybai nebuvo.

Centraliniu vykinamuoju organu buvo finansų ministerija. Į jos finansinio veikimo sritį įeidavo: 1) valstybės sąmatos sudarymas; 2) pajamų surinkimas ir išdavimas sulig asignavimais; 3) valst. kredito prižiūrėjimas; 4) viso finansų ūkio gerinimo reikalai. Finansų ministerijos užduotys rusų įstatymais (kn. V, t. I, dal. II, str. 473, išl. 1892 m.) buvo nustatomos šiuo būdu: didinant valst. pajamas, finansų ministeris prižiūri, kad naujosios priemonės: 1) neišsemtų vidaus turtų šaltinių; 2) kad būtų išskirstomi lygiai visiems sluogsniams ir užsiėmimams, žiūrint kiekvieno patogumų; 3) kad neliestų kapitalų, reikalingų gaminti pajamoms valst. ir privačioms įstaigoms, įmonėms, apyvartoms, bet būtų nustatomos nuo grynų prieaugių ir 4) kad jų surinkimo priemonės būtų surištos su mažiausiomis išlaidomis, o privatiems asmenims nebūtų varžančios". Tame trumpame nuostate esama gilios minties, kurią mes stengėmės suprasti iš aukščiau pažymėtos finansų valdybos esmės ir vaidmens, ir lieka palinkėti, kad ir mūsų įstatymdavystėj būtų nemažiau nuosakiai nustatytos mūsų finansų ministerijos ir svarbiausių jos organų užduotys.

Rusijos valst. ūkis buvo pavestas finansų ministerijai, ir tik nežymi valstybės lėšų dalis buvo kitų žinybų žinioje (1. vyriaus. žemės tvarkymo ir žemdirbystės valdybos; 2. prekybos ir pramonės ministerijos, įsikūr. 1905 m., ir kt.).

Finansų ministerijoj buvo šios centralinės įstaigos: 1) muitų departamentas; 2) neapdedamųjų rinkliavų d-tas, paverstas paskui į vyriausią neapd. rinkliavų ir valst. gėralų pardavimo valdybą; 3) apdedamųjų mokesnių d-tas, kuriam buvo priskirta rinkliavos nuo kapitalo pajamų; 4) valst. iždo d-tas; 5) geležinkelių tarifų įstaiga (tarifų reikalų taryba, tarifų komitetas, geležinkelių reikalų d-tas); 6) ypatinga kredito reikalais kanceliarija; 7) valstybės bankas; 8) valstybinė skoloms padengti komisija. Finansų ministerijos žinioje buvo dar paruoštų valst. popierių ekspedicija, bajorų ir valstiečių žemės bankai bei kt. įstaigos.

Pagrindinis rusų finansų valdybos trūkumas buvo platus sujungimas grynai finansinės srities su aktyvaus ūkio valdymo sritimi.

Vietiniai finansų ministerijos organai buvo šie: 1) valdiškos palatos (nuo 1775 m.) — svarbiausioji tiesioginių mokesnių rinkimo tvarkymo vieta; 2) akcizo valdyba; 3) mokesnių inspektoriai (įvesta 1885 m.) ir 4) mokesnių įstaigos (prisustvija).

Mokesnių inspekcija tik pranešdavo valdiškai palatai, nedarydama pati parėdymų, pastebėtus neteisingus privačių bei visuomeninių įstaigų veiksmus. Mokesnių inspektorius prižiūrėjo savo srityj prekybą, pirmininkavo apskričių mokesnių įstaigose ir pildė vald. palatos pavestus darbus. Mokesnių inspektorius prižiūrėdavo mokesnių reikalais revizoriai.

Pagrindinė Lietuvos respublikos finansų valdybos organizacijos esmė buvo išdėstyta pirmame skyriuje apie Lietuvos respubl. finansų ūkio pagrindus sulig jos konstitucijos. Smulkmenos tarp kita ko — liečiančios mūsų mokesnių inspekcijas, yra doc. Pokrovskio finansų teisės kurse, todel mes jų čia nekartosime.

II. Valstybės išlaidos.

1. Reikalingumas priskirti mokslą apie valstybės išlaidas prie bendro finansų kurso. Valstybės išlaidų priklausomybė nuo bendros valstybės veikimo padėties ir krypties.

Mokslas apie valstybės pajamas sudaro svarbiausią finansų kurso dalį. Bet, be to, sulig galinybės privalo būti tiriamos ir valstybės išlaidos, nuo kurių charakterio ir organizacijos taip pat žymioj dalyj priklauso finansų ūkio eiga.

Kaip tvirtina vengrų prof. dr. Bela Földes (žiūr. jo „Finanzwissenschaft", Jena 1920, 87 pusl.), finansų mokslas negalėtų tiksliai ištirti valstybės pajamų, jeigu jis nebūtų susipažinęs su valstybės u ž d u o t i m i s. Bet ir kalbamasai mokslininkas yra tos nuomonės, kad finansų mokslas gali peržiūrinėti valst. uždutis tik iš jų f i n a n s i n i o atžvilgio, o ne iš bendro atžvilgio, kuom užsiima valst. teisė. Finansų mokslo uždutim čia gali būti išaiškinimas, koks didelis yra tas ar kitas valstybės veikmuo, kaip yra tikslingiausia jis patenkinti, kokį santykį reikia užlaikyti tarp išlaidų straipsnių, kaip paskirstyti reikmenų tenkinimas tam tikru laiku, sulig jų svarbumo laipsniu, ar yra pastebiama tose ar kitose valst. išlaidose tendencija didėti ar mažėti ir t.t.

Iš čia tenka padaryti išvadą, kad studijuojant valstybės išlaidas nereikia perdaug nutolti į valst. teisės sritį, bet, iš kitos pusės, sudijuojant nereikia pamiršti valstybės veikimo pakraipos, kiek tai liečia valstybės finansus.

Valstybės išlaidos pasidaro išaikvojant valstybei įvairias ekonomines vertybes jos uždutims atlikti. Dabarties finan-

sų ūky tos išlaidos paprastai yra daromos pinigais. Kaipo išimtį, vietoj užmokėti pinigais, valstybė kartais patiekia savo iarnautojams atlyginimą natūra, kaip, pavyzdž., produktais, kūru, butu ir t.t. Valstybės reikmenų ir išlaidų didumas priklauso nuo valstybės veikimo išsivystymo.

Sulig Šteino pasakymu, valst. išlaidos yra pinigų formoj išreikšta valstybės reikmenų sistema, leidžianti suprasti apie atskirą kiekvienoj šalyj valstybės veikimą. To paties Šteino nuomone, valstybės išlaidų mokslas sudaro atskirą sritį, kur pasiremiant specialėmis, technikomis žiniomis reikalinga reguliuoti tarp kita ko, viešą statymo darbą, viešą tiekimą, pastarąjį — ypatingai atsižiūrint karo reikalų. Be to, Šteinas nurodo į tai, kad biudžetas visų pirmiausia išeina iš valstybės pajamų ir tik paskui apima ir valst. išlaidas.

Anglų finansų žinovų nuomone, valst. išlaidų sritis yra tokia pat finansų mokslo dalis, kaip ir valst. pajamos (Basteble'io nuomonė). Nicholson tvirtina, kad abi tos sritys tarpusavyj koordinuojasi.

Valstybės veikimo sričiai apimti negalima nustatyti kokio nors šabloniško masto. Priklausydama nuo laiko sąlygų ir bendros ūkio sudėties, kultūrinės, socialės ir kitų struktūrų, ta valst. veikimo sritis tai išsiplėčia, tai susitraukia. Valstybės veikimo sritis iškyla finansu moksle pavydale klausimo apie valst. išlaidas, nuo kurių tasai veikimas priklauso. Keičiantis tautos gyvenimo sąlygoms, keičiasi valstybės uždavotys ir atatinkamai keičiasi ir valst. išlaidos. Vienos valstybės išlaidos neatatinka kitos valstybės išlaidoms. Palyginant su ankstybesniais laikais, tos išlaidos bendrai žymiai padidėjo.

Iš čia mes galime padaryti išvadą, kad valst. išlaidos yra nustatomos bendros valst. veikimo ir politikos padėties ir krypties, nuo kurių, tuo būdu, priklauso ir šalies finansų padėtis. Iš kitos pusės, valstybės finansų padėtis atsispindi jos bendros politikos pobūdy.

Tuo būdu, tarp finansų ir viso valst. gyvenimo, kaip mes jau matėme, esama ankščiausio ryšio. Istorija duoda mums daugelį pavyzdžių, kada politiniai sumišimai esti finansų iškrikimo rezultatu ir, iš kitos pusės, tokių pavyzdžių, kada, priešingai, bendroji politika suardydavo valst. finansus ir vesdavo ją į neturtą.

Valstybės išlaidos yra iššaukiamos valstybės reikmenų, būdamos pastarųjų rezultatu. Valstybės reikmens nuolat didėja, kaip kiekybiniai, taip ir savo intensyvumu. O lėšos tiems reikmenims patenkinti yra apribotos, o todel jas tenkinant reikalinga daboti griežto išskaičiavimo.

Jeigu klasifikuoti valstybės reikmen's, tai pasirodo, kad vieni, jų patenkinimas yra būtinai reikalingas valstybės gyvavimui, tuo tarpu kaip kiti nėra taip būtini. Pagaliau, treti, nors ir figuruoja valst. reikmenų tarpe, blogiausiame atvejy galėtų likti ir nepatenkinti be esminės reikšmės valstybės gyvenimui. Iš čia galima matyti, kad esant apribotoms lėšoms reikmenis reikia tenkinti tam tikroje eilėje, pradedant pačiomis būtiniausiomis.

Savo uždučių išplėtimas pribrendusiems valst. reikmenims patenkinti ištisai priklauso nuo vadovaujančių valstybės organų: įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios. Be to, išlaidos, išeinančios iš sykį pasiimto valstybės pasižadėjimo, yra neišvengiamos ir šiaip ar taip privalo būti valstybės pajamomis padengtos.

Betgi nuolatinė, nepriklausoma nuo finansų ministerijos valstybės kontrolė esti pagrindiniu tikslaus valst. ūkio reikalavimu, nes valstybės išlaidas reikia griežtai suderinti su gyventojų mokamąja gale ir išlaidų dalyko svarbumu.

2. Pastangos pagrindiniams principams bei kriterijams racionalei išlaidų politikai nustatyti.

Ytin svarbus yra klausimas, kokį kriterijų šiais laikais galima būtų nustatyti valstybės išlaidoms? Tuo reikalu esama įvairių pažiūrų. Vieno rusų finansų teisės docento nuomone, praktiški sumetimai nustatant tokios rūšies kriterijų gali būti tokie: 1) pirmiausia reikia nustatyti, ar reikalinga valstybei kištis į tą ar kitą veikimo sritį tam tikriems visuomenės reikmenims patenkinti. Čia pat reikia išaiškinti, ar gali būti pasiekta to paties ir nesikišant valstybei? 2) Toliau tenka išaiškinti, ar būtinai reikia tas ar kitas reikmuo patenkinti. 3) Ar bus pajėgiamos tautai išlaidos, kurių reikės tam reikalui atlikti su valstybės pagalba. Suderinant tokį trilypį naujai atsiradusios valstybės užduotis analizą ir galima yra praktiškai išaiškinti jos tikslingumas bei galimumas įvykinti.

Daug tikslesnį tokį kriterijų, pritaikomą įvairiausioms valstybės padėtims, duoda žinomas mokslininkas Gefkenas.

Monografijoj apie valstybės išlaidas, įdėtoj Šenbergo politinės ekonomijos kurse*), Gefkenas pataria laikytis darant valst. išlaidas šių vadovaujančiųjų pradmenų: 1) daryti, sulig galimybės, tik gamybos išlaidas, kame patsai G. sutinka, kad

*) Šenberg. Politinės ekonomijos rankvedys. Vokiečiu leid. J. Schönberg. „Handbuch der politischen Ockonomie", III Bd. 1 Halbb. Finanzwissenschaft, 4 Aufl. 1897.

gamybos sąvoka čia yra santykinė ir kad ne gamybos išlaidos tiesioginė prasme gali būti gamybos išlaidomis netiesioginiu būdu, padedamos vystytis ir stiprėti tautos gamybos jėgoms. 2) Nenuvesti valst. išlaidų už tokių ribų, kad jos kliūdytų susidaryti kapitalams privačiuose ūkiuose ir kenktų tautos gerovei. 3) Neiti į kitą kraštutinumą, pasireiškiantį nepaprastoj valst. išlaidų ekonomijoj, del ko neišvengiamai turi nukentėti būtiniausių valstybės reikmenų patenkinimas. 4) Laikyti viena svarbiausių sveikos finansų politikos užduočių tikro santykio tarp viešų išlaidų ir tautos pajamų nustatymą. 5) Įvertinant kiekvieną valstybės išlaidą, turėti galvoje visų kitų valst. išlaidų tikslingumą, nes gali atsitikti, kad atsiradus naujom svarbesniom išlaidom, kitos mažiau reikalingos išlaidos gali būti sumažintos. 6) Kontroliuoti visas valst. išlaidas ne tik jas padarius, bet ir prieš tai, kad patikrinti, kiek jos atatinka patvirtintai valst. išlaidų sąmatai. 7) Daryti valst. išlaidas sulig galimybės pačioje šalyje, jei tai nekenkia valstybės reikmenų tenkinimui, ir skirstyti valst. išlaidas šalies viduje kaip galint vienodžiau.

Kitos rūšies kriterijų tuo pačiu tikslu nurodė Wagner'is. Jo nuomone, „juo didesnė yra betarpė valstybės patarnavimų ekonominė vertė, juo labiau jie padeda piliečių jėgoms augti, tuo didesnės yra piliečių pajamos; ir, iš kitos pusės, juo didesnė yra ta valst. pajamų dalis, kuri yra gaunama iš valstybės ūkio įmonių, tuo didesnė gali būti bendra valstybės išlaidų suma absoliučiai ir santykiniai su tautos pajamomis“. Čia nustatoma ankštų ryšį tarp valstybės išlaidų ir tautinių pajamų. Nors teoretiškai ir būtų geistinas toks suderinimas ir vidujinis suharmonizavimas, bet praktiškai, kaip mes jau aukščiau matėme, sunku yra nustatyti bendras tautos pajamų ribas, jei bent išskyrus statistikos būdą, kur betgi ne visuomet pasiseka statistika pavartoti.

Vengrų mokslininkas dr. Bela Földes nustato valstybės ūkio išlaidų sričiai šiuos principus: 1) T a u p u m a s. Bet jis privalo pasireikšti ne tuom, kad esminiai valstybės reikmens liktų nepatenkinti, bet tuom, kad kiekviena išlaida atatiktų tos ar kitos užduoties ar tikslo dydžiui. Nes, pavyzdžiui, turkų valstybės valdymas buvo pigus, bet blogas. Iš taupumo atžvilgio gera valstybės sistemos organizacija ir stropus tarnautojų parinkimas turi didelės reikšmės valstybės išlaidoms iki minimumui suvesti. Tuo būdu atsiranda galimybė naudotis tik reikalingiausiais, bet sykiu su tuom gerai apmokamais tarnautojais, užinteresuotais gerai atlikti savo pareigas. Darant daiktines išlaidas, įgijant didelį kiekį prekių, esant reikalui stam-

bių pristatymų, praktiškiausia yra vartoti varžytines, aukcionus. 2) Tikslus išlaidų išskirstymas įvairiems valstybės reikalams, t. y. jų proporcingumas, tinkamas paskirstymas. Jeigu kokioj nors srityj išlaidos yra neišvengiamos, tai, stokuojant lėšų, jas reikia tam tikru būdu sumažinti kitoj srityj. 3) Tikslus išlaidų paskirstymas laike. 4) Ūkio atžvilgiu tenka stengtis, kad kiekviena išlaida būtų kiek galint produktingesnė, kad kiekviena išlaida būtų daroma atsargiai kai del kapitalo, turto, kad jiems nepakenkti. 5) Juridiniu atžvilgiu reikalinga, kad kiekviena valst. išlaida teisėtai sukonstruotu valstybės nuostatų valios išreiškimu, ir kad tasai valios išreiškimas išeitų teisėto organo.

Toliau tas pats prof. Bela Földes duoda mums eilę nurodymų, kokias aplinkybes reikia turėti galvoje nustatant valstybės išlaidas ir, iš kitos pusės, kuom valstybės išlaidos gali būti tiksliai suskirstomos. Nustatant valst. išlaidas, jo nuomone, reikia turėti galvoje šias aplinkybes: 1) valstybės tikslus, organizaciją, ūkio uždTotis; 2) esančius valstybės žinioje specialius pajamų šaltinius ir sudedamąsias turtų dalis: 3) privačių ūkių ir gyventojų uždTotis; 4) ūkiški padedamieji šaltiniai privačiuos ūkiuose: 5) valstybės tenkinamus gyventojų reikmenis.

Valstybės išlaidoms tiksliai paskirstyti jis nustatė tokias ribas. Galimybė patenkinti uždTotis, paeinančias iš valstybės esmės, sudaro minimalę tų ar kitų valst. išlaidų didumo ribą. Paeinanti iš valstybės veikimo ir valst. turtų nauda, reikalinga privatiems ūkiams, sudaro maksimalę valst. išlaidų ribą.

Daug paprasčiau tą patį paskirstymą išreiškė Wagner'is šiuom pasakymu: Reikia neigti tokias valst. išlaidas, kurios reikalauja iš gyventojų daugiau aukų, negu duoda jiems naudos. Toksai tvirtinimas betgi gali būti tik bendru nurodymu valstybės ūkiško veikimo krypčiai, o jokiu būdu ne duoti priežastį paskirstyti nurodytus ekvivalentus išimtinai materialiu atžvilgiu.

Iš viso, kas aukščiau buvo pasakyta, galima padaryti išvadą, kad valstybės uždTotis reikia nustatyti ir įvykinti tuo būdu, kad privatiems ūkiams iš priklausančių jiems turtų būtų kuo didesnė nauda patenkinant kiek galint daugiau reikmenų. Tatai atatinka Šefle pažiūrai, kurio nuomone, aukščiausiu tikslu galima laikyti save padengiantį viešųjų ir privačių reikmenų patenkinimą.

3. Valstybės išlaidų didumas.

Norint nustatyti valstybės išlaidų didumą, reikia skirti šiuos laipsnius. Išlaidos būna: a) m a ž o s, b) v i d u t i n ė s, c) d i d e l ė s ir d) l a b a i d i d e l ė s. Tų laipsnių nustatymas priklauso, iš vienos pusės, nuo valstybės veikimo apimties, iš kitos — nuo esančių valstybės nuožiūroje pajamų didumo. Kai del pastarųjų, tai valstybės pajamomis visų tautiškų pajamų apsunkinimas būna didesnis ar mažesnis. Čia galima atskirti šiuos laipsnius: a) l e n g v a s, b) v i d u t i n i s ir c) s u n k u s. a) Lengvą laipsnį esant galima laikyti tada, kada paimama mažiau kaip 5% tautiškų pajamų; b) vidutinį — 5—10% ir c) sunkų — jei paimama daugiau kaip 10%. Tasai apsunkinimas laikomas yra perdaug dideliu, nepakeliamu, jeigu piliečiai yra suvaržyti svarbiausiųjų gyvenimo reikmenų patenkinime. Hock'o nuomone, valst. išlaidų naštą reikia laikyti sunkia, jeigu ji viršija 15% piliečių pajamų. .Kitų mokslininkų nuomone, maksimalis tokio apsunkinimo laipsnis negali būti didesnis kaip 25%. Vieno mokslininko (Horn'o) daviniais, Prancūzų biudžetas 1868 metais siekė 3 milijardų frankų, o tautiškų pajamų būta tik 15 milijardų frankų. Nėra abejonių, kad po karo tas santykis tapo labai nepalankus. Net Anglija dar karo metu pakėlė savo mokesnį nuo pajamų iki 51,7% (aukščiausias).

Askvit'as vienoje savo kalbų (1920 met.) nurodė, kad paskučiausiuoju prieš karą laiku apdėjimas Anglijoj vienam gyventojui sudarė 3 sv. st. 10 šil., po karo — 1920—21 m. — jis pasiekė 21 sv. st. 6 šil.

„Toksai apdėjimas, kalbėtojo nuomone, tampa nepakeliamas, jis padidina gamybos išlaidas, mažina gyventojų perkamąją galę“ („Daily News“ 1920. XI. 15).

Bet mokesnių našta po karo tapo nepakeliama ne tik Anglijoj. Briuselio finansų konferencijos daviniais, ta našta sudarė 1920 m. vienam gyventojui tiek dolerių (1920 m. birželio 20 d. dolerio kursu):

	Tiesioginiai mokesniai	Netiesioginiai mokesniai	Iš viso
Didž. Britanija	58,2	29,7	87,9
Š. A. Jungt. Valstybės			56,5
Prancūzija	18,4	16,2	34,6
Vokietija	7,6	4,9	12,5
Japonija	3,2	2,6	5,8
Italija	3,6	2,0	5,6

Dar reikšmingesniu yra apdėjimo mokesniais santykis su visuomenės ūkio pajamomis. Gauti tokių davinių, kaip mes jau matome, yra labai sunku. Toksai artutinis išskaičiavimas buvo padarytas sakytosios Briuselio finansinės konferencijos 1920 m.

Valstybės mokesnių santykis su tautiškomis pajamomis pasireiškė šiais nuošimčiais:

	Prieš karą	1920 m. birž. mėn.
Didž. Britanija	9	27
Š. A. J. Valstybės ..	2	8
Prancūzija	13	13
Vokietija	8	12
Italija	11	13
Japonija	20	13

Visų valst. pajamų santykis su visuomeninėmis pajamomis turi būti kitoks, negu parodytasai mokesnių santykis su tautiškomis pajamomis. Bet ir ta artutinė davinių santrauka parodo, koks didelis yra po karo valst. finansų spaudimas į išvardintų šalių ekonomiką.

Valst. mokesniais apdėjimo sunkumas pasireiškia paprastai šiais simptomais. 1) Nežiūrint pajamų šaltinių padidėjimo, valst. pajamos lieka tokios pat, ir del naturalės reakcijos pastebima net mokėjimo išgalių sumažėjimas. 2) Gyventojai yra priversti labai sumažinti savo reikmenis. 3) Turtų gaminimas mažėja. 4) Turtai mažėja arba iškeliauja už valstybės ribų. 5) Daugėja priverstino mokesnių surinkimo atsitikimai. 6) Blogiausiu atveju gyventojai pradeda nerimauti bruzdėti.

Ekspansyvioj, iš mažos priežasties pradedančioj nerimauti Prancūzijoj žymesnis valstybės biudžeto padidinimas (pav., anksčiau — iki kiekvieno naujo milijardo fr.) sukeldavo gyventojų nepasitenkinimą ir net sumišimą. Tai atsitiko 1860 m., kada biudžetas pasiekė 2 milijardų frankų, panašiai ir 1868 m., pasiekus 3 milijardus frankų. Prieš karą Prancūzijos biudžetas išaugo iki 4 milijardų frankų; po karo gi — 5 milijardų fr.

4. Valst. išlaidų klasifikacija *).

Valstybės išlaidas klasifikuoti esama kai kurių sunkumų del atskirų išlaidų straipsnių sugrupavimų įvairumo kaip atskirose valstybėse, taip dažnai ir vienoj ir toj pačioj valstybėj,

* Čia iš dalies yra išnaudota 359—361 pusl. J. Conrad'o „Grundriss der politischen Oekonomie“, III Teil Finanzwissenschaft, neunte Auflage, bearb. v. H. Köppe, Jena, 1923.

ypač jei ji yra naujoviškai sukonstruota. Finansų moksle yra priimta šiaip paskirstyti valst. išlaidas. Visų pirma skiriama: 1) ūkio, eksploatacines išlaidas (Betriebsausgaben) nuo valdymo išlaidų (Verwaltungsausgaben). Šalyse su dideliais valstybės turtais ir įmonėmis, kaip, pavyzd., Prūsija, Austrija, Prancūzija (su valst. monopoliais), pirmoji valst. išlaidų grupė vaidina didesnę rolę, negu, pvzd., Didž. Britanijoj, kur jų yra nedaug. Ūkio, eksploatacines išlaidas tenka išskirti iš atatinkamų valstybės turtų ir įmonių pajamų sumų ir likučius paskirti valstybės valdymo reikalams.

Toks pat skirtumas yra nustatomas skirstant valst. išlaidas į 1) išplaukas (Kosten) ir 2) išlaidas. Išplaukas sudaro tokios išlaidos, kurios yra padaromos atliekant valstybei tam tikrus veiksmus. Valst. išlaidos griežtoj prasmėj yra tai išreikšti piniginėj formoj valst. reikmens, realizuojamieji valstybės tikslams.

Toliau valst. išlaidos skirstosi į 1) paprastas ir 2) nepaprastas, atsižiūrint į tai, ar jos tenkina paprastus, nuolat pasikartojančius reikmenis, ar vienkartinius. Paprastos išlaidos del nuolatinio pasikartojimo yra daromos kas met, ir skirti joms pinigai yra išaikvojami atatinkamais metais. Nepaprastos išlaidos yra daromos išimtinais atsitikimais patenkinti ypatingus reikmenis, ar tai atsiradusius netikėtai (užėjus badui, karui ir kt. nelaimėms), arba del kitų išimtinų priežasčių, prasitęsiančių kartais ir keletą metų. Lėšos tam reikalui, jeigu jos sudaro stambesnes sumas, yra gaunamos dažnai paskolomis, ir nuošimčiai už jas slėgia šalį dar keletą metų po to. O paprastosios išlaidos yra padengiamos bendrai nuolatinėmis pajamomis. Nepaprastosioms išlaidoms padengti paprastai yra vartojamos nepaprastos pajamos. Tačiau pastarųjų nereikia vartoti paprastosioms išlaidoms padengti. Daug patogiau yra padengti nors dalis nepapr. išlaidų paprastomis pajamomis. Višnegradskis Rusijoj nuėjo tuo atžvilgiu taip toli, kad laikė galimu išlaikyti valst. ūkio lygsvarą tik tada, jei ir nepaprastos išlaidos bus padengtos paprastomis pajamomis.

Iš įvairių praktiškų sunkenybių skirstant valst. išlaidas į paprastąsias ir nepaprastąsias galima nurodyti, kaipo vieną charakteringą požymį, šią analogiją: paprastas išlaidas galima prilyginti apyvartos kapitalui, nepaprastas — nuolatiniam. Taip, pavyzdž., statant laivyną, geležinkelius per keletą metų, išlaidos priskiriamos nepaprastų išlaidų grupei, nors jos yra daromos kas met per numatytų skaičių metų.

Esmeniu nepaprastųjų išlaidų požymiu yra tai, kad: 1) dažniausia jų negalima iš anksto numatyti ir todel jos nėra įtrau-

kiamos savo laiku biudžetan, kaip, pavyzdž., jeigu jos yra daromos užėjus kokioms nors nelaimėms, karui, 2) Jos nėra vartojamos reguliariems, pasikartojantiems valstybės reikalams, todel nėra kas met įtraukiamos biudžetan. 3) Nauda iš jų nepasibaigia po kalbamų metų, bet metinės jos išlaidos yra kompensuojamos tais pačiais metais gauta nauda. Bendrai tokie atsitikimai yra tai ypatingi, nepaprasti valstybės reikmens. Iš čia galima matyti, kad tokie atsitikimai negali ilgai užsitęsti, nes priešingu atveju jie netektų savo netikėtumo pobūdžio.

Kad gerai valst. ūkį vesti, labai svarbu yra tiksliai atskirti paprastąsias išlaidas nuo nepaprastųjų. Bet. iš kitos pusės, vargu galima sutikti su Heckel'io nuomone, kad nereikią skatinti papildomosios biudželo dalies sustiprinimą, įvedant ten nepaprastas išlaidas.

Grįžtant prie kitų išlaidų klasifikacijos pavidalų, galima nurodyti dar šias jų kategorijas: 1) produktingos ir neproduktingos išlaidos. Prie pastarųjų galima priskirti kontribuciją del nelaimingo karo, arba karo reikalams paskolos nuošimčiams padengti. Produktingos išlaidos savo keliu skirstosi į produktingas-finansiniu atžvilgiu (tiesioginiai produktingas) ir produktingas tik visuomenės ūkiui (netiesioginiai produktingas). Pirmosios tai tokios, kurios yra daromos turint galvoje gauti gryną pelną, pavyzdž., įsigijimas domenų, geležinkelio statymas ir t. t. Antras, kada valstybė nenumato gauti gryno pelno, bet kurias darant kyla visuom. ūkio produktingumas, t. y., didėja privačių ūkių produktingumas, pav., neduodančių pelno geležinkelių statymas, monetų kalimas ir t. t.

Labai reikšminga valst. išlaidų klasifikacijai yra jų dalinimas į 1) išlaidas, išeinančias iš valstybės sutvarkymo ir 2) išlaidas, reikalingas valstybės valdymui. Į pirmąją, išlaidų grupę įeina išlaikymas aukščiausios valstybės valdžios, įstatymdavystės organo.

Išlaidų klasifikacija sulig valstybės valdymo pobūdžio atskiromis jo sritimis gali būti atliekama atsižiūrint į jų esmę.

Kaipo tokio paskirstymo pavyzdį galima parodyti šią Sevin'o sudaryta išlaidų lentelę sujungtos vokiečių valstybės, atskirų sudaromųjų jos valstybių ir bendruomenių 1907 m. žemiau parodytiems reikalams.

Kokiems reikalams:	Bendra suma milijon. markių	% santykis su bendra suma	Vidutiniškai kiekvienam gyvent. mk.
1. Švietimui	897—926	18	14,5—14,9
2. Vidaus valdymui .	1953—1920	31—38	31,6—31,0
3. Kariuomenei ir laivyn.	1110	32	17,8
4. Užsienio ir viet. atstovybėms	130	3	2,1
5. Teisės įstaigoms .	270	4	4,2
6. Finansų vald. . .	700	14	11,3
Iš viso . .	5036—5040	100%	81,5—81,3

Čia kreipia į save dėmesį stambios išlaidos švietimo reikalams, kame didžioji išaikvotųjų sumų dalis buvo suvartota pradiniam švietimui. Dar didesnė išlaidų dalis yra išaikvojama šalies gynimo reikalams. Tos išlaidos, oficialiais daviniais, paskelbtais „Nauticus'o“ *) 1912 met. sudarė tokias sumas:

	Mil. markių	Vidutiniškai kiekvienam gyventojui mk.		
Anglija***) (46,5 mil. gyv.)	1.467,7	(1)**)	32,18	12,28 kariuom. 19,72 laivynui
Rusija	1.417,6			2,28 laivynui
Vokietija	1.409,8	(3)	21,17	14,23 kar. 6,94 laiv.
Š. Amer. J. Valstybės .	1.181,7	(5)	12,41	5,61 laiv.
Prancūzija	1.075,0	(2)	27,08	18,55 kar. 8,53 laiv.
Austro - Vengrija . .	574,6	(6)	10,99	2,27 laiv.
Italija	511,6	(4)	14,62	4,96 laiv.
Japonija	390,9	(7)	7,49	3,73 laiv.

Vokietijoj išlaidos šalies gynimo reikalams augo nuolat tokia progresija, turint galvoje kiekvieną dešimtmetį, vidutinę metinę sumą:

1872 — 1880 m.	331
1881 — 1890 m.	388
1891 — 1900 m.	539
1901 — 1910 m.	740

*) Jahrbuch für Deutschlands Seeinteressen. Berlin. Mittler und Sohn.
**) Skaitmens skliausteliuose rodo tų palyginamųjų išlaidų eilė (kiekvienam gyventojui).
***) Dideles išlaidas Anglijoj galima paaiškinti jos kariuomenės verbivimo sistema. Visuotina karo prievolė už vis pigiau apsieina.

Panašiai didėjo Vokietijoj išlaidos piliečių valdymo reikalams.

1872 — 1880 m. vidutinė metinė suma jų buvo 65 mil. mk.
o 1900 — 1910 m. .... 400 mil. mk.

5. Greitas visur valstybės išlaidų augimas.

Apskritai, kylant kultūrai, didėjant valstybės veikimui, buvo pastebima nuolatinis viešųjų sąjungų išlaidų augimas, ypatingai valstybių išlaidų. Už vis labiau tai buvo pastebima pastarąjį dešimtmetį, kada valstybės ir bendruomenės pradėjo teikti įvairią paramą privatiems ūkiams.

Vokiečių valstybės išlaidų biudžetas 1879/80 m. sudarė 545,9 mil. mk., o 1909/10 m. — 2.850 mil. mk. Per 30 metų jis, tuo būdu, padidėjo 2.304,1 mil. mk., arba 422%. Atskiruose Vokietijos kraštuose tasai augimas ėjo tokiu būdu:

	1879/80 m. mil. mk.	1909/10 m. mil mk.	Padidėjo mil. mk.	Padidėjimo nuošimtis
Prūsijoj	791,5	3.827,4	3.115,9	438
Bavarijoj	221,6	548,3	326,7	147
Saksonijoj	62,4	347,1	284,7	456
Viurtemberge	53,7	100,6	46,9	87

Išlaidos valdymo reikalams Vokietijoj ir atskirose jos valstybėse 1881 m. vienam gyventojui vidutiniškai sudarė 30,2 markių, 1908 m. — 60,9 mk. Tais pačiais metais šalies gynimo reikalams 1 gyventojui teko 9,7 ir 17 markių. Švietimo reikalams: 2,6 ir 6,5 mk.

Apskritai išlaidos kultūros reikalams pastarąjį dešimtmetį vis labiau augo, tuo tarpu kai ankščiau toks pat išlaidų didėjimas tekdavo materialio ūkio pagerinimo reikalams.

Prūsijoj tokios išlaidos, procentiniame santyky su visomis pilietinėmis išlaidomis, sudarė:

	1849 m.	1899 m.	1910 m.
Ūkio reikalams (žemės ūkis, prekyba, amatai, vieša statyba)	30,1	12,8	13,4
Kultūros reikalams (kultūra, švietimas, teisingumas)	32,3	49,9	52,6

Atskirose valstybės valdymo srityse buvo pastebimas toks pat išlaidų didėjimas. Taip, pavyzdž., išlaidos socialiai-politiniems reikalams ir visuotinam valst. draudimui Vokietijoj išaugo iš 603 mil. mk. 1905 m. iki 806,6 mil. mk. — 1913 m.

Prie to reikia pažymėti, kad valstybė tame dalyvavo tik dalinai, pridėdama tik tam tikrą dalį prie kitų sričių įnašų.

Panašiai augo valst. išlaidos pastaruoju dešimtmečiu ir kitose valstybėse *). Didž. Britanijoj 1879/80 m. jos sudarė 84,1 mil. svarų sterl., o 1909/10 m. — 157,9 mil. sv. st. Prancūzijoj 1880 m. jų būta 2.792,3 mil. frankų, 1910 m. — 4.182,8 mil. fr. Italijoj 1880 m. — 1.392 mil. lirų, 1910 m. — 2.415,7 mil. lirų.

Karo metu valst. skolų našta visose valstybėse pašėlusiai padidėjo ir todel nepaprastai daug reikia mokėti už jas nuošimčių bei visai padengti. Tatai labai krašto gyventojus apsunkina.

Didž. Britanija įsiskolino Š. Amerikos J. Valstybėms daugiau kaip 1 milijardą sv. sterl., jai vėl skolingos kontinento valstybės dar daugiau. Didž. Britanija tuo atžvilgiu vaidino tarpininko rolę.

1921 m. kovo m. 31 d. Didž. Britanijai buvo skolingos:

	Tūkst. sv. sterl.
Rusija	561.400
Prancūzija	557.000
Italija	476.800
Belgija	103.400
Serbija	22.100
Portugalija, Rumunija, Graikija	66.200
Pagalbos paskolos	16.700
	1.803.600

Be to, jai buvo skolingos:

Australija	90.000
Naujoji Zelandija	29.600
Kanada	13.800
Pietinė Amerika	7.500
Kitos dominijos ir kolonijos	3.100
	144.000

Milžiniškos išvardintųjų valstybių užsienio skolos priveda prie tokių atsiskaitomųjų balansų, kuriuos sunku atsiteisti užsienio prekybos apyvartos pagalba. Tą sunkų karo paveldėji-

*) Prof. Dr. Carl von Tyszka. „Grundzüge der Finanzwissenschaft. Jena. 1920. 33 pusl.

mą tenka likviduoti visais galimais būdais. Aukščiau parodytasai mokesnių naštos įtempimas visose šalyse privesdavo sykiu su kitomis pokarinėmis finansinėmis priemonėmis prie liūdnų rezultatų. Mokesniai turi visiems žinomą ypatybę perkelti vartotojams prekių kainų, del mokesnių, padidėjimą. Todel vidaus rinkų talpumas mažėdavo, gyventojų turtingumas darėsi silpnesnis. Papildomųjų popierinių pinigų sumų išleidimas turėdavo tokias pat. pasekmes, t. y. mažino gyventojų perkamąją galę del kainų kilimo ir t. t.

Taip pat nepaprastai padidėjo išlaidos karo aukoms — invalidams, našlėms ir našlaičiams užlaikyti, paskui — bedarbiams šelpti ir panašiems nelaimingojo karo vaisiams. Taip, pav., Prancūzijoj 1920 m. teko šelpti nuo 1,5 iki 1,7 mil. karo invalidų; be to, apie 700 tūkst. našlių ir apie 700 tūkst. porų kitų užmuštųjų giminių, taip pat apie 400 tūkst. šeimynų pilnų našlaičių. Prancūzų senato biudžeto referento Šerono apskaitymu, buvo reikalingas 60 mil. frankų kapitalas, kad apmokėti pensijas. Turėdama prieš akis biudžetą su deficitu ir dideliausias išlaidas kaip pensijoms, taip ir karo metu sugriautiems kraštams atstatyti visą savo viltį tada padėdavo į Vokietijos kontribuciją.

6. Aplinkybės, iššaukusios greitą valst. išlaidų augimą.

Mažos valstybės pirmaisiais šimtmečiais nedaug lėšų tereikalavo savo išsilaikymui, nes ir jų patarnavimai buvo nežymūs. Taip, mes randame įdomių davinių pas Treičke, iš kurių matyti, kaip pigiai apsieidavo pirmykščių mažųjų Italijos valstybėlių valdymas, palyginus su sujungta Italijos valstybe.

Valstybės uždavinių augimas, sykiu su kultūros kilimu, privedė prie valst. išlaidų padidėjimo.

Priežastimis greito valst. išlaidų augimo naujaisiais laikais, prof. Bela Földes nuomone, buvo šios aplinkybės. 1) Kai kuriais atvejais — valstybės teritorijos ir gyventojų skaičiaus padidėjimas. Tai betgi tik santykiniai padidindavo išlaidas. 2) Nepaprastas valstybės uždavinių padidėjimas kultūros, švietimo, visuom. ūkio, gyventojų sveikatos ir kt. srityse. Valstybė pati pradėjo rūpintis stambiomis įmonėmis, kaip geležinkeliai, kanalai, pinigai, kas labai išplėtė valstybės veikimą. 3) Naujųjų laikų humanizmo dvasia pradėjo reikalauti iš valstybės didelių aukų ir išlaidų, tarp ko kita, darbininkų draudimui, kovai su prasikaltimais, ligomis ir t. t. 4) Nepaprastas karo biudžetų augimas, kaipo susipainiojusių tarptautinių santykių pasekmė, būtent imperialistinių tendencijų augimo, sten-

gimosi prie revanšo, nepaprasto ištobulėjimo karo technikos, aeronautikos, pavandeninės laivininkystės ir-t. t. 5) Didėjantis pinigų vertės puolimas, kas didina valst. išlaidas kaip asmeninio, taip ir daiktinio pobūdžio. 6) Neatsargus kai kurių valstybių apsėjimas su pajamų skyriais, pav., tikslu įgyti rinkikų simpatijos. 7) Biudžeto apsunkinimas pensijomis, ypač dažnai keičiantis valstybės sistemoms, naujų valst. tarnautojų parinkimas ir t. t..

Esant tokiam valst. uždavinių sudėtinumui, nuolat plečiantis valstybės veikimo plotmei, dažnėjant kai kuriais atvejais (pav., Prancūzijoj) demagoginėms priemonėms, praktikuojamoms ypatingai rinkimų metu ir prie įvairių valst. organizacijos trūkumų, nenuostabu, kad ir valstybės išlaidos pradėjo smarkiai augti, viršydamos kartais aukščiau nurodytąsias vidutines tautiškų pajamų apdėjimo normas. Čia reikia pabrėžti, kad be absoliutaus valst. pajamų augimo, tenka skaitytis su jų palyginamuoju didėjimu atatinkamai gyventojų pajamų šaltiniams, t. y. jų mokamajai galei. Tam santykiui nustatyti, kaip mes jau matėme, sunku rasti tikrą bazę. Vis delto iš įvairių pastebėjimų galima spręsti, kad jautriausiais valstybių gyvenimo periodais valstybės ūkiškas savistovus veikimas greičiau auga, negu valstybės išlaidos.

III. Valstybės išlaidų specifikacija*).

A. Išlaidos valstybės valdžiai.

1. Išlaidos aukščiausiai valdžiai.

Monarchiškose valstybėse stambias valst. išlaidas sudaro dinastijos, su jos dvaru, šeimyna ir kt., užlaikymas. Monarchija, tai labai brangus ir persisunkęs daugybe ceremonijų, iškilmių ir panašių ypatingų formų institutas. Ypatingoji valdžia, kuri išreiškia monarchiškos valstybės suverenumą, reikalauja didedilo iškilmingumo gyvenime ir santykiuose su dvaru, ir prie didelio monarchų ir kunigaikščių šeimynų išsišakojimo tam reikalinga išaikvoti daug valstybės lėšų. Senesniose absoliučiose monarchijose tam tikslui buvo išleidžiama žymi dalis, o kartais ir didesnė pusė valstybės lėšų. Tik pastaruoju laiku, ypač atsiradus atstovaujamiems organams ir apribojus monarcho valdžią, išlaidos jai užlaikyti žymiai sumažėjo. Vis delto jos ir tose sąlygose sudarė gana

*) Šio skyriaus A ir B dalyse yra išnaudotas ištraukų pavidale akš-u čiau nurodytasai Dr. Bėla Földes darbas „Finanzwissenschaft“.

stambias sumas, del aukščiau pažymėtosios tos valstybės esmės, o taip pat del nusistovėjusio papročio, kad dinastijos valdžia padeda visokiems kultūros darbams, užsiima labdarybe ir t. t.

Monarcho ar kunigaikščio dvaras ir šeimyna yra užlaikomi sulig vad. civiliu lakštu (Zivilliste). Tas pavadinimas ypatingai tinka tiems atvejams, kada išlaidos tokiai valdžiai išlaikyti yra nustatomos įstatymdavystės keliu atstovų palatose. Yra priimta nustatyti civilio lakšto dydį ilgesniam laikui, kartais iki esamojo monarcho mirties. Prieš karą dvaro išlaikymas, palyginant su bendra valstybės išlaidų suma, sudarė šias %% normas: Didž. Britanijoj — 0,3%, Rusijoj — 0,6%, Italijoj — 0,2%, Prūsijoj — 0,4%, Austro-Vengrijoj — 0,6%, Turkijoj — 1,3%. Mažesniose valstybėse tasai santykis buvo didesnis, nes prie mažesnių valst. biudžetų, tenka palyginamai daugiau išleisti tinkamai užlaikyti monarcho valdžią, turinčią visur daugiau ar mažiau vienodų reikmenų.

Aukščiausios valdžios išlaikymas respublikose apsieina bendrai daug mažiau. Mažose respublikose, kaip Šveicarija, prezidentas turi labai kuklų užlaikymą, būtent gauna 12.000 frankų. Prancūzijos respublikos prezidentas gauna 1.200.000 frankų; Š. A. Jungt. Valstybių prezidentas — 50.000 dolerių. Didesniose respublikose yra aprūpinamas taip, kad gali tinkamai gyventi, globoti kultūrą, padėti labdarybei, lankyti savo šalį ir t. t.

Mūsų valstybės galvai — Prezidentui užlaikyti buvo išaikvota tokios sumos:

Metai	Suma tūkst. auks.	Bendra biudž. išlaidų suma tūkst. a.	%% santykis su visomis išlaidomis.
1918/19	449	156.919	0,3
1920	696	422.329	0,16
1921	869	751.291	0,12
1922 pirmi 9 mėn.	944	1.677.686	0,05
	tūkst. litų	tūkst. litų	
1922 paskut. 3 m.	17	28.828	0,06
1923 (biudž. proj.)	131	209.687	0,06

Vidutinė metinė 5 metų norma 0,13%

2. Išlaidos įstatymdavystės organams išlaikyti.

Konstitucinėse šalyse yra taip pat išlaidos išlaikyti konstituciniems organams, būtent — įstatymdavystės įstaigoms, nors tos išlaidos paprastai būna nežymios. Jų didumas priklauso

nuo to, ar gauna įstatymdavystės įstaigų nariai algas, vad. dietas, ar pasitenkina tik padengimu kelionės, maisto ir kt. išlaidų.

Anglijoj, pavyzdžiui, parlamento nariai gauna parlamento rūmuose veltui pietus, arbatą ir kt. Kitose valstybėse jie naudojasi teise veltui važinėti į savo gyvenamąją vietą. Negaunant nuolatinio atlyginimo, atstovams yra atlyginamos išlaidos už mėblius, patarnavimą, šviesą, kurą ir kt.; už spausdinimą reikalingų jiems leidinių; už reikalingo jiems biūro užlaikymą ir kt. Be to, valstybė padengia išlaidas parlamento rūmų užlaikymo išlaidas, paeinančias iš įstatymdavystės įstaigų veikimo ir jų vaidmens valstybės gyvenime. Čia dalinai įeina taip pat atstovaujamasai vaidmuo, visokie šalies tyrimo reikmens, dienos klausimų tirinėjimas ir panašūs. Be prezidiumo, įvairių organų taunautojų, stenografų ir kt. užlaikymo, prie įstatymdavystės įstaigų yra paprastai turtingos bibliotekos, gerai įrengtos skaityklos, pasitarimo ir priimamieji kambariai. Bendrai įstatymdavystės įstaigų užlaikymas apsieina 0,1 — 0,33% viso valstybės biudžeto. Čia taip pat yra pastebimas tas pats reiškinys, kaip ir aukščiausios valdžios išlaikyme, kad mažose valstybėse tas santykis yra didesnis, kadangi negalima apriboti nei įstatymd. įstaigų narių skaičiaus, nei jų išlaidų, surištų su jų veikimu ir vaidmeniu, žemiau tam tikro aukščio, kurio negalima sumažinti, nors ir kaip valstybė būtų maža.

Išlaidos įstatymdavystės organams užlaikyti sudarė prieš karą šias sumas: Vokietijoj (1915 m.) 2,2 mil. mk., Prūsijoj (1916/17 m.) 2,5 mil. mk., Austrijoj (1915 m.) 5,2 mil. kronų, Vengrijoj (1913 m.) 4,7 mil. kr., Olandijoj (1915 m.) 0,8 mil. guldenų, Ispanijoj (1915 m.) 2,4 mil. pezetų, Turkijoj (1915/16 m.) 3,1 mil. turk. svarų.

Lietuvos respublikos įstatymdavystės organo išlaikymas sudarė šias sumas ir procentines biudžeto išlaidų dalis per visą mūsų nepriklausomo gyvenimo laiką. (Žr. lentelę 55 psl.).

3. Valstybės valdymo išlaidos.

Vadovavimas valstybės gyvenimui, vad. valstybės valdymas reikalingas yra nemažo valstybės aparato, kuriam užlaikyti bei kitiems valstybės valdymo reikalams yra išaikvojama daug lėšų. Būtų vienpusiška priskirti čia tik išlaidas valstybės pajamas gaminantiems organams išlaikyti. Čia taip pat įeina ir tos valst. įstaigos, kurios aikvoja valst. lėšas atskirose valstybės valdymo srityse, atskirose žinybose. Nes ir bendroj valstybės apyvartoj, taip pat kaip ir privačiame ūkyje, išlaidos

Metai	Valstybės Taryba		Steig. Seimas ir Seimas		Bendros biudžeto išlaidos	Bendras % % santykis su biudž. išlaidom.
	Suma milijonais	%	Suma milij.	%	Suma mil.	%
	Auks.		Auks.		Auks.	
1918/19 . . .	1,399	0,9			156,919	0,9
1920	0,598	0,12	2,077	0,49	422,329	} 0,7
			0,369*)	0,09		
1921			4,299	0,57	751,291	0,57
1922 (pirm. 9 mėn.) . . .			6,359	0,38	1.677,686	} 0,4
			Litai		Litai	
1922 (pask. 3 m.)			0,135	0,46	28,828	
1923 m. (sulig biudž. proj.) .			0,815	0,393	209,687	0,393
Vidutinė metinė 5 metų norma						0,592

betarpiai yra surištos su pajamomis. Tuo pačiu laiku, kiekviena atskira ministerija, kaip tvirtina vienas finansistas. visų pirma yra išlaidoms gaminti. Ir tik kai kurios ministerijos tuo pačiu laiku gamina daugiau ar mažiau taip pat ir valst. pajamas. Apie dalykų padėtį tuo atžvilgiu Lietuvos ministerijose galima rasti smulkesnių nurodymų A. Moravskio straipsny „Lietuvos finansai" „Lietuvos Ūkio" 11 Nr. 15 pusl. (apie susisiekimo ministeriją), 16 pusl. (apie finansų, prek. ir pram., o taip pat žemės ūkio ir valst. turtų minist.), 17 pusl. (apie vidaus reikalų ir teisingumo m-jas).

Kad pažinti gerai išlaidų sumas visiems valst. valdymo organams išlaikyti, reikia visų pirma nustatyti visų ministerijų išlaidų sąmatas, ir ypač finansų ministerijos, kaipo centralinio finansų valdymo organo. Be to, dar reikia turėti galvoje išlaidas, surištas su gavimu tam tikrų valst. pajamų, esančių kitų ministerijų žinioje, išskyrus finansų ministeriją; o taip pat ir išlaidas kitų valst. organų, kurie padeda finansų ministerijai iš-

*) Atskirai užregistruotos biudžete Vyr. Rinkimų Komisijos išlaidos kurios tolimesniuose biudžetose atskirai nebuvo žymimos.

gauti mokesnius, muitus ir kt. apdėjimus, neišskiriant nė vietos savivaldybių organų, vaidinančių tuo atžvilgiu itin svarbią rolę. Čia gali būti išskirtos valst. monopolių ir įmonių išlaidos, kurios yra padengiamos jų apyvartos lėšomis gamybos išlaidų pavidale. Atskirų valstybių visas išlaidas tiksliai suskaityti yra sunkoka. Todel paprastai pasitenkinama apskaitymu įvairių aukščiau nurodytųjų išlaidų, esančių einamose valst. sąmatose. Jeigu išmesti iš jų išlaidas aukščiausiajai valstybės valdžiai, įstatymdavystės organams išlaikyti, tai beveik visi likusieji išlaidų straipsniai, išskiriant kai kurias speciales nepaprastas išlaidas, gali būti priskirtos prie įvairių valst. valdymo ir valst. ūkio sričių.

Pirmoj vietoj savo didumo paprastai randasi išlaidos ginkluotoms pajėgoms — kariuomenei, laivynui, tvirtovėms ir t. t. Kariuomenių didumas taikos metu (1898 m.) buvo toks: Rusijoj 1 mil. žmonių; Didž. Britanijoj — 231 tūkst., o su kolonijų ir Indijos kariuomene — 818 tūkst.; Prancūzijoj — 590 tūkst.; Vokietijoj — 580 tūkst.; Austro-Vengrijoj — 360 tūkst.; Italijoj — 263 tūkst.

1900/01 m. Didž. Britanija išleidė kariuomenei ir laivynui 121 mil. sv. sterl., kas sudarė $^2/_3$ visų jos valst. išlaidų. Tai buvo karo su būrais laikotarpis. Bendrai gi Didž. Britanijos karo išlaidos tada sudarė 40% jos biudžetų.

Prancūzijoj 1902 m. ginkluotom pajėgom buvo išaikvota 29% biudžeto, Vokietijoj — 27%, Rusijoj — 27% + 7,6% laivynui.

Prie paprastųjų išlaidų kariuomenei ir laivynui dažnai yra priskiriama nepaprastos išlaidos, pavyzdž., persiginklavimui, tvirtovėms statyti, laivynui padidinti.

Bet militarizmas ne tik iššaukia didžiules išlaidas. Jis yra sunki našta visam visuomenės ūkiui. Milijonai jaunų, žydinčių jėgų yra atitraukiami nuo ramaus, produktingo darbo, ir daugelis jų paskui žūna kovos lauke.

Tokius pat didelius skaitmenis sudarė prieš karą, ir dar didesniame laipsnyje sudaro po karo, išlaidos valstybės skoloms. Jų atsiradimo priežastis svarbiausia yra karas. Retesniais atsitikimais — visuomeniniai darbai, reformos ir t. t.

Didžiausią valst. skolą prieš karą turėjo Prancūzija, būtent 31 milijardą frankų. Nuošimčiai ir padengimas jos kiekvienus metus sudarė apie 38% visų valst. išlaidų. Kitose valstybėse 1901 m. tos išlaidos sudarė šias %-ines normas: Rusijoj — 16% visų paprastųjų valstybės išlaidų, Austrijoj — 21%, Vengrijoj — 30%, Italijoj — 42%, Anglijoj — $11^1/_2$% visų jos valst. išlaidų.

Tuo būdu, daugelyje didžiųjų valstybių karo ir valst. skolų išlaidoms buvo atiduodama didžiulė jų biudžetų dalis. Likusios buvo išaikvojamos vidaus valdymui, kultūros, ūkio ir kt. reikalams.

Nemaža valst. išlaidų dalis didžiosiose valstybėse buvo išaikvojama visuomeniniams darbams, valstybės įmonėms, geležinkeliams, ir lėšos visam tam dažnai būdavo gaunamos paskolų keliu.

Visų aukščiau nurodytųjų stambesniųjų išlaidų tarpusavis santykis Lietuvos respublikoj per praeitus 5 metus vidutiniškai buvo šioks *):

	Vidutinė %-inė norma santyky su visais 5 met. (1918/19—23 m.) išlaidų biudžetais.
Krašto Apsaugos Ministerija	47,84
Susisiekimo Ministerija	17,5
Finansų, Prek. ir Pramonės M-ja	7,65
Švietimo Ministerija	5,73
Vidaus Reikalų Ministerija sykių su buv. Socialės Apsaugos M-ja	5,14
Žemės Ūkio ir Valst. Turtų M-ja	4,75
Užsienių Reikalų M-ja	4,14
Teisingumo M-ja	1,85
Ministerių Kabinetas	1,29
Valstybės skolų nuošimčiai ir jų padengimas	0,53
Likusieji išlaidų straipsniai buvo mažesni kaip	1/2%

Iš čia mes matome, kad Krašto Apsaugos M-ja sykiu su Susisiekimo M-ja vidutiniškai išaikvodavo 64,89%, t. y. beveik 2/3 visų mūsų išlaidų biudžetų. Visokie mokesniai ir muitai duodavo mūsų valstybei vidutiniškai 50,56% visų pajamų biudžetų. Susisiekimo Ministerijos pajamų, sykiu su paštu, telegrafu, telefonu, buvo vidutiniškai 11%. Bendrai tai sudarė 61, 56%. Tie abu pajamų skyriai ir buvo suvartojami ištisai, dar su tam tikru priedėliu (3,33%), Krašto Apsaugos ir Susisiekimo Ministerijų išlaidoms. Likusios aukščiau išvardintos žinybos ir valst. skolų padengimas sudarė bendrai 31,4% **) visų išlaidų. Joms lėšos buvo gaunamos iš monopolinės prekybos, Amerikos prekių pardavimo, valstybės turtų utilizacijos, kapitalų, įmonių, dalino jų nusavinimo ir nuomos, kas vidutiniškai

*) Ištrauka iš lentelės A. Moravskio straipsnio „Lietuvos finansai", iš „L. Ūkio" 11 Nr. 12—13 pusl.

**) Žiūr. A. Moravskio straipsnio lentelę „L. Ūkio" 11 Nr. 14 pusl.

5 metų laikotarpy davė 31,76% visų valst. išlaidų. Likusiais 7% mūsų valst. pajamų buvo padengiamos išlaidos aukščiausiajai valdžiai, įstatymdavystės įstaigoms išlaikyti bei kitiems valstybės valdymo reikalams.

B. Išlaidos valstybės tarnautojams.

1. Ypatingas valstybės tarnybos pobūdis. Valstybės tarnautojų atlyginimo didumas ir būdai.

Tirinėjant valst. išlaidas valstybės valdymo reikalams reikia atminti, kad didžiausioji jų dalis yra suvartojama visam asmeniniam valstybės aparatui išlaikyti. Valstybės tarnyba organizuotose valstybėse reikalauja tam tikro pasiruošimo savo specialėje srityje, specialaus stažo ir sugebėjimo ją atlikti. Todel ir atlyginimas valstybės tarnautojams paprastai atatinka jų pasirengimui ir statomiems jiems reikalavimams. Daugelyje atsitikimų valstybės tarnyba yra ilga tarnystė, gyvenimo profesija, ištisai suaikvojanti jąją atliekančių asmenų pajėgas. Žengimas pirmyn toj tarnyboj įvyksta labiau objektingu, sureguliuotu būdu, negu privačioj tarnyboj. Valstybės tarnautojų pajėgos yra išnaudojamos daug taisyklingiau negu privačiose įstaigose. Surišta paprastai su valstybės tarnyba pensija ištarnavus tam tikrą laiką yra taip gi nemažas jos privalumas, nors ir privačioj tarnyboj vis dažniau įvedama tokia tvarka, taikomas draudimas senatvėje ir nustojus darbingumo.

Apskritai yra priimta manyti, kad valstybės tarnautojai yra pavyzdingi tarnautojai ir atlieka savo pareigas ypatingai sąžiniškai ir tiksliai. Jų padėtis reikalauja iš jų rimto gyvenimo, tinkamo elgėsio, nes kitaip būtų žeminamas valst. įstaigų bei visos valst. tarnautojų profesijos vardas.

Valst. tarnautojų atlyginimo didumas priklauso visų pirma nuo bendrų valstybės lėšų, nuo valstybės gyvenimo santvarkos. Neturtingos, mažos valstybės apmoka savo tarnautojus blogiau, negu turtingos, gerai organizuotos valstybės.

Valst. tarnautojų atlyginimas svarbiausia turi dvi dali: I dalis skiriama einamosioms išlaidoms ir II dalis skiriama kapitalizacijai. Valstybės tarnautojų atlyginimas gali priklausyti nuo šių priežasčių: 1) nuo klasių (kategorijų) algų; 2) buto, švenčių ir kt. specialių priedų; 3) atatinkamos dalies išlaidų išaikvotoms mokinimuisi, specialiam pasirengimui lėšoms padengti, sudaryti fondui ligai, senatvei ir šeimynai aprūpinti mirčiai ištikus (kapitalizacija); 4) atatinkamų priedų del būsinčio gyvenimo pabrangimo, valiutos puolimo ir t. t. Pastarieji, suda-

rydami savo rūšies fondą, iš anksto sutaupomą dalimis, yra priimami dėmesin nuo pasaulinio karo laikų, kada gyvenimo brangimas ir valiutos puolimas visur buvo neišvengiama pragaištim, ypatingai kare dalyvavusioms valstybėms.

Visų tų sudaromųjų valst. tarnautojų atlyginimo dalių apskaitymas senesnėse valstybėse yra atliekamas tam tikrų įstatymdavystės keliu nustatytu būdu. Tarp kita ko paprastai kreipiama dėmesys į tarnautojų pasiruošimą, kur yra reikalingos specialės žinios, ir būtent tuo atžvilgiu, kad atlyginti išlaidas, padarytas pasiruošimo metu, įgyjant atatinkamą cenzą. Engelio apskaitymu, vidutiniam mokslui išeiti prieš karą buvo reikalinga 10.440 markių išlaidų; aukštajam universiteto mokslui išeiti — 16.200 mk.

Del ypatingų valstybės tarnybos privalumų, o kai kuriais atvejais ir gerų materialių sąlygų, dažnai atsiranda perdaug valst. tarnautojų, ypač jei turėti galvoje kontingentą valstybės pensionierių, stipendijatų ir kt. asmenų, kurie ruošiasi tai tarnybai valstybės lėšomis. Net ir tais atvejais, kada tos papildomosios kategorijos (pensionieriai ir stipendijatai) nelabai apsunkina valst. išlaidų biudžetą, vis tik valstybės tarnautojų skaičius būna kai kada perdaug didelis. Todel neturtingos valstybės privalo kovoti su tuo perdideliu savo biudžeto apsunkinimu išlaidomis personaliam aparatui išlaikyti. Tos kovos priemonės yra tokios: 1) naudojimasis mažesniu, bet geriau atlyginamu tarnautojų skaičium; 2) įvedimas lėtesnio visiems tarnautojams atlyginimo pakėlimo; 3) įvedimas pensijų tik tikrai netekus darbingumo; 4) skatinimas sėkmingiau dirbti duodant dovanas ir vartojant kitas paskatinančias priemones; 5) kai kurių neapmokamų vietų įvedimas, pavyzdž., garbės tarnybos pavidale; 6) daleidimas tam tikrais atvejais sujungti kelias tarnybas; 7) griežtas tarnybos laiko dabojimas.

Paprastai priimta valstybės tarnautojų atlyginimo forma yra nuolatinė alga, papildoma kartais tam tikrais priedais, kaip buto ir kt. Kai kuriais atvejais yra leidžiamos tantjemos (Tantièmen), sudarančios, pavyzdžiui, atatinkamą % nuo tarnautojų surenkamų sumų (pav. mokesnių). Tai yra taip pat savotiškas priedas. Būna kartais mokesnis sulig atlikto darbo didumo, kaip pav. suskaitant korteles statistikos biūruose.

Atlyginimas natūra atsiranda prie naturalių ūkio santykių, kurie daugely atvejų atgijo per karą ir po jo. Vis tik prie bendros piniginės ūkio sistemos tai yra išimtina forma, pakeičiama, pirmai galimybei atsiradus, paprastu piniginiu atlyginimu. Labiau paplitusi naturalio atlyginimo forma yra kariuomenės užlaikymas, kai kuriais atvejais — užlaikymas darbininkų vals-

tybės įmonėse, specialio arba žemesniojo personalo, kaip pav. miško, ž. ūkio žinybose, kur tarnyba surišta su gyvenimu miškuose ar laukuose ir t. t. Bet čia tai duoda teigiamų rezultatų tik tada, kada tai eina kaip valstybės, taip ir užinteresuotųjų grupių naudon. Pabrangus ir pasunkėjus gauti po karo maisto, manufaktūros, odos ir kt. prekes, valstybei teko ir be nurodytųjų atsitikimų parūpinti savo kariuomenės daliins, darbo personalui ir panašiems tarnautojams ne tik patalpas, šviesą, susisiekimo priemones ir t. t., bet dažnai ir maistą, rūbus, avalinę ir pan. ir kitiems savo tarnautojams. Turėjimas transporto priemonių, ryšių su užsieniais, pasitikėjimo; naudojimasis kreditu, galimybė nupirkti ar gauti palengvintomis sąlygomis prekių partijas, galimybė išmainyti į stambias partijas savo išteklius... visa tai pirmais po karo laikais padėjo grįžti prie natūralių formų atlyginimo platesniam valst. tarnautojų kontingentui. Tąja pat kryptin veikė taip pat ir valiutos puolimas bei piniginių ženklų stoka.

Mums atmintinas netolimas panašus laikotarpis, kada nurodytiems aukščiau reikalams buvo sunaudojamos gautos palengvintomis sąlygomis Amerikos prekės ir maisto produktai. Visiems taip pat yra žinomos pirmųjų mūsų valst. organų pastangos gauti iš užsienio palengvintomis sąlygomis stambių maisto ir kt. produktų, kaip pav. cukraus, druskos, silkių ir kt.

2. Sąlygos, turinčios įtakos valst. tarnautojų padėčiai.

Peržiūrint bendrai viso valst. tarnautojų aparato sąstato išlaikymą, tenka konstatuoti, kad to išlaikymo išlaidų didumas žymiai priklauso nuo tam tikrų valstybės ypatybių. Monarchiškose valstybėse absoliutizmo laikotarpy aukštesniems valst. tarnautojams buvo skiriamos ypatingai didelės algos. Tokios vietos buvo praturtėjimo priemonė. Konstitucinėse monarchijose, prie parlamentarinio valdymo būdo, valst. tarnautojų sudėtis būna kartais labai didinama ir proteguojama atskirų partijų ir įtakingų sferų. Del to nukenčia ir valst. lėšos ir kartais gresia pašalinimas iš vietos reikalingiems valstybei gabiems tarnautojams, neturintiems įtakingųjų sferų paramos. Prie demokratiško valdymo būdo žemesniųjų ir vidutinių tarnautojų atlyginimas būna santykiniai daugiau pritaikintas jų reikmenims, negu aukštesniųjų.

Nuo valstybės taunautojų, užimtų privaloma valst. tarnyba, reikia skirti privileguotus tarnautojus, besinaudojančius vad. „sinekura", t. y., turinčius gerai apmokamas vietas, kur nereikia ypatingo veiklumo. „Sinekura" yra vartojama prie vi-

sų valstybės valdymo būdu, ir demokratijoms reikėtų jų visaip vengti.

Užvis geriau tarnautojams apmokama Anglijoj. Jauniausias ministerijos tarnautojas, įstodamas tarnybon, gauna ten 100 svarų sterl. ir per 10 metų pasiekia 350 sv. Finansų m-joj aukštesniesiems tarnautojams mokama po 1000—1.100 sv. sterl.

Demokratiškoj Šveicarijoj algos daug mažesnės. Turtingiausiame Bazelio kantone aukštesnieji Bazelio miesto tarnautojai gauna algos 8.500 frankų, o provincijoj tik 4.000 fr.; Gliaruse tik 1.200; Uroj, Cugoj tik 400 fr.

Didysis karas visur pablogino valst. tarnautojų padėtį. Visokie priedai prie algų del brangenybės nespėdavo padengti faktiškojo gyvenimo pabrangimo, ir dažnai valst. taunautojams tekdavo pakelti visokius trūkumus, kaip ir privačių įmonių tarnautojams, darbininkams ir t. t. Tokiai pasunkėjusiai padėčiai reguliuoti del visuotinos brangenybės, reikalinga savo laiku visur pakelti algas tarnautojams atatinkamai naujoms kainoms ir sąlygoms, nesumažinant būtiniausių reikmenų, kaip kad turi kiti gyventojų sluoksniai, esantieji tokioj pat ekonominėj padėtyj.

C. Daiktinės išlaidos.

Be asmeninės tarnybos, dabartinei valstybei dar yra reikalingi įvairūs dalykai, kuriuos ji padengia tiksliausiu būdu.

1. Priverstinas valstybei reikalingų dalykų nusavinimas.

Senesniais laikais tas reikmuo buvo patenkinamas svarbiausiai r e k v i z i c i j o m i s, t. y. savo rūšies priverstino nusavinimo keliu. Jos buvo daromos be atlyginimo ar atlyginant labai kukliai. Dabartiniu metu rekvizicijos yra vartojamos ypatingais atsitikimais: karo metu, arba karo ir pan. reikalams. Po didžiojo karo jos dar buvo kai kuriais atvejais užsilikusios atstatant atgimusias valstybes karo reikalams ir kt. Tokios atgimusios valstybės stengėsi kuo pilniau atlyginti už rekvizuojamus dalykus, bet stoka lėšų ne visuomet leido tai padaryti. Pas mus Lietuvoj rekvizicijos buvo užsilikusios iki paskutiniųjų laikų; dabar jos yra panaikintos. Jos buvo daromos pasiremiant įstatymu apie rekvizicijas ir nepaprastus mokesnius, paskelbtu Vyriaus. Žinių 56 Nr. 1921 m. II. 4 d. To įstatymo turinys yra aiškinamas doc. Pokrovskio paskaitose (žiūr. XXVIII bil. stud. leid. 7 sąsiuv. 7—8 pusl.).

Priverstinas nusavinimas su pilnu atlyginimu yra praktikuojamas rečiau. Jis yra vartojamas, pav., nusavinant žemę geležinkeliui, valstybės trobesiams statyti ir t. t.

2. Pačios valstybės pasigaminimas jai reikalingų dalykų, arba įsigijimas jų perkant ar nuomuojant.

Dabartinės valstybės patenkina paprastai savo daiktinius reikmenis 1) pačios pasigamindamos arba 2) pirkdamos ar nuomuodamos reikalingus daiktus.

Valstybės gamyba yra vartojama pačiais būtiniausiais atvejais ten, kur tai yra patogiau kaip pirkti ar nuomuoti, arba kur yra ypatingos tam priežastys. Apskritai valstybei pačiai pasigaminti reikalingus dalykus ūkišku būdu atsieina brangiau. Ūkio reikalų atlikimas valst. tarnautojų pagalba, taikant įprastus valst. įstaigoms kanceliariškus metodus, nesant užinteresuotų asmenų pelninga gamyba ir t. t., paprastai duoda negeistinų rezultatų. Bet būna atsitikimų, kada valstybė gali išnaudoti tam reikalui tinkamus asmenis, esančią atsargoje medžiagą, darbo jėgas, technikos prietaisus. Darbo ir technikos personalas gali būti kartais ne pilnai apmokamas, žalia medžiaga ir gamybos priemonės gali būti gaunamos pigiau arba palengvintomis sąlygomis, ir tokios gamybos rezultatai gali būti labai geri. Kai kuriais atvejais, kaip, pav., gaminant karo priemones, atliekant geležinkelių, paštų ir kt. statymo bei remonto darbus, valstybė yra priversta pati juos atlikti del įvairių priežasčių. Prie to priveda kartais taip pat aplinkybės, kada negalima rasti atatinkamų privačių šaltinių, arba kada tiekėjai būna nepakankamai patikimi.

3. Varžytinės, kaipo visur vartojamas būdas reikalingiems valstybei dalykams ar patarnavimams įsigyti ar išnuomuoti.

Valstybė įsigyja reikalingus sau dalykus per varžytines, priimdama juos pigiausius, tinkamiausius. Būtina tokių varžytinių sąlyga yra ta, kad jos būtų viešos, visiems atviros, nes kitaip gali atsirasti proga visokiems blogiems darbams. Be to, ne visuomet galima vadovautis kainų mažumu. Prie masinių patiekimų pigios kainos, nustatytos priverstinai valst. valdžios, gali sudaryti depresiją vietos rinkose, gali padėti išardyti tą ar kitą pramonės bei prekybos šaką, gali sumažinti lėšas valstybės pajamoms surinkti ir t. t. Iš kitos pusės, kainų mažumas turi atsiliepti patiekiamųjų dalykų kokybėj, tiekėjai turi imtis visokių gudrybių ir t. t. Todel dažniausiai tenka vadovautis vidutinėmis kainomis, iš anksto numatyta tiekiamųjų dalykų kokybe ir ypatybėmis, tiksliu sąlygų išpildymu ir t. t. Paskui didelės reikšmės gali turėti kontragento solidarumas ir patikimumas, ir varžytinių atlikimo tvarka neprivalo atskirti pastarųjų.

Praktika išdirbo tokius būdus patogiai valstybei reikalingiems daiktams įsigyti.

1) Perdideliems reikalavimams išvengti, reikia nustatyti normales kainas, kuriomis galima būtų vadovautis priimant pasiūlymus.

2) Varžytines galima atlikti žodžiu, arba paduodant pareiškimą raštu, atsižiūrint patiekimo didumo ir pobūdžio.

3) Pirmenybę reikia atiduoti betarpiems gamintojams arba pirmajam reikalingų dalykų šaltiniui, vengiant tarpininkų.

Praktikoj betgi visais tais atvejais sutinkama įvairių kliūčių, ir todel visuose atskiruose atsitikimuose tenka vadovautis konkrečiais principais ir pačiomis patogiausiomis reikalingųjų dalykų įsigijimo bei nuomavimo sąlygomis.

IV. Vidaus valdymui išlaidos.

A. Bendros žinios.

Valstybės vidaus valdymas savo esmėje turi tikslą sudaryti tokias asmens vystymuisi sąlygas, kokių jis pats ar sykiu su kitais asmenimis nepajėgia turėti. Kadangi asmens ir visų gyventojų esimas visų pirma pasireiškia fizine ir materiale buitim, o paskui dvasine bei kultūrine, kas savo eilėje, pasireiškia tam tikrose ūkio, kultūros, teisės ir kt. formose, tai ir valstybės vidaus valdymas yra įkūnėjęs tose pat valstybės veikimo formose. Svarbiausioms ir atsakomingiausioms tų sričių valstybė skiria tiek reikšmės, kad joms tvarkyti yra kuriamos speciales ministerijos. Tųjų sričių savistovėmis ministerijomis išskirstymas daugelyje atvejų priklauso nuo bendros kalbamo laiko reikalų padėties, nuo kalbamos valstybės ypatybių, jos vidaus struktūros ir t. t. Taip, pavyzdžiui, karo ar kokių nelaimių metu atsiranda tam tikros ministerijos karo pramonės reikalams, gyventojų maitinimui organizuoti. Absoliutinėse valstybėse įsiteigia savistovės policiojs ir vidaus apsaugos ministerijos. Imperialistinėse valtybėse, kaip, pavyzdž., buv. Vokietijoj ar dabartinėj Lenkijoj steigiama atskiros ministerijos ar kiti savistovūs valst. organai kolonijoms arba okupuotiems pakraščiams (kresams). Daugelyje valstybių dar prieš karą atsirado tam tikros darbo apsaugos ir socialės pagalbos ministerijos. Iš čia mes matome, kad šalies vidaus valdymo ir reikalingų jam išlaidoms lėšų organizacija pilnai priklauso nuo esamų istorinių, kultūrinių, ūkio ir kt. sąlygų ir aplinkybių, ir tam tikrų, iš anskto nustatytų ministerijoms ir kitiems antraeiliems valst. organams steigti formų nėsama.

Ministerijų išsiskirstymas ar jų susiglaudimas, pridėjimas joms tų ar kitų funkcijų ar įstaigų, taip pat priklauso nuo esamųjų sąlygų. Taip, pvdž., esti atsitikimų, kada sujungiama švietimo sritis su teisingumo arba su vad. Vidaus reikalų ministerija. Finansų vadovybės sritis kai kuriais atvejais dalinasi į dvi dali: finansų ministeriją ir valstybės lėšų ministeriją (Schatzministerium), o kitais — susijungia, pvdž., su prekybos ir pramonės ministerijomis. Kai kuriose valstybėse esama atskirų ministerijų susisiekimui, žemės ūkiui; kitose gi — joms pridedamos dar kitos funkcijos, kaip, pvdž., prie žemės ūkio arba žemdirbystės ministerijos prijungiama dar miško sritis, žemės tvarkymas, žemės reformos įvykinimas, valstybės turtų valdymas ir t. t. Specialės įstaigos yra prijungiamos prie atatinkamesnių ministerijų, bet vėl be tam tikro šablono. Taip, pvzdž., statistikos organas kai kur esti vidaus reikalų ministerijos žinioje (Rusijoj), kai kur — finansų, prek. ir pramonės m-jos (Lietuvoj), dar kai kur — švietimo ministerijos žinioje.

Bendrai, laikui bėgant ministerijų skaičius ir jų funkcijos didėja. Šalies vidaus valdymas paprastai išplėčia savo funkcijas ir uždavotis sykiu su bendru valstybės ir gyventojų veikimo vystymusi visose srityse. Sykiu su tuom didėja ir visų vidaus valdymo sričių išlaidos, jeigu vienlaik atsiranda nauji valst. pajamų šaltiniai arba padidėja įplaukos iš senųjų šaltinių. Savaime aišku, kad nėra jokių šablonų ir kai del didumo lėšų, valstybės skiriamų atskirai ministerijai arba atskiram jos skyriui ar organui.

Atskirų ministerijų ir jų organų išlaidų sąmatų didumui daro įtakos tarp kita ko šios aplinkybės. 1) Kalbamos valstybės valdymo srities sistema ir tarp kita ko jos santykis su vietos savivaldybių organų, profesinių organizacijų ir kt. veikimu. Pastarieji padeda kai kurioms valst. funkcijoms bei jas papildo; ir priešingai, būna atsitikimų, kada valstybės organai pasiima sau kai kurias savivaldybių ar profesinių organizacijų organų funkcijas. 2) Buvimas kalbamoj valstybės valdymo srityj neapmokamų (pavyzdžiui — garbės) ar nepilnai apmokamų tarnautojų (pavyzdžiui — atliekančių karo ar kitas prievoles), ir iš kitos pusės, kalbamos valstybės aktų arba veiksmų pildymo būdas, t. y. ar jie apmokami ar neapmokami. 3) Taupumo laipsnis darant valst. išlaidas, kas priklauso, iš vienos pusės, nuo ekonomijos, prityrimo reikalus atliekant, tikslios jų organizacijos, iš kitos pusės — nuo valstybės kontrolės akylumo kai del visų išlaidų skyrių. 4) Kalbamos valstybės veikimo srities didumas ir charakteris; tos valdymo srities išlaidų visuma. 5)

Esamųjų kalbamos valdymo srities žinioje ypatingų fondų didumas, kaip, pav., pagelbinių kapitalų, paveldėjimo užrašų ir t.t.

Nuo tokių aplinkybių ir bendrų kalbamos valstybės aparato funkcionavimo sąlygų priklauso atskirų šalies vidaus valdymo ministerijų išlaidų sąmatų didumas. Tirinėjant prieškarinius ir dalinai dabartinius Europos valstybių biudžetus, galima nustatyti, kad visoms daugelio tų valstybių vidaus valdymo sritims buvo išaikvojama iš jų išlaidų biudžetų 20—25%, daugiausia — 30%. Tai atsitiko del to, kad didesnioji valst. lėšų dalis buvo aikvojama karo reikalams, valstybės skoloms padengti, valstybės statybos reikalams (pavyzdž., geležinkeliams), ūkio organizavimui„ atstovybėms ir t. t.

Lietuvoj per 5 praeitus jos nepriklausomo gyvavimo metus visoms vidaus valdymo ministerijoms vidutiniškai buvo išleidžiama 43% metinių išlaidų sumų. Iš čia betgi reikia išmesti apie 10% išlaidų geležinkeliams statyti, žemės reformai vykdyti ir kitoms vienlaikinėms ir organizacinėms mūsų atgimusios valstybės išlaidoms. Be to, pirminiam besiorganizavusių pas mus ministerijų įrengimui buvo reikalingos tam tikros kapitalinės išlaidos, kas labai apsunkindavo jų einamąsias išlaidų sąmatas. Todel reikia manyti, kad pas mus vidaus valdymo išlaidos neviršijo 30% visų išlaidų. Nesigilindami į įvairaus valstybės vidaus valdymo veikimo esmę ir išlaidų pusę, sustosime ties 2—3 sritim, užvis įdomiausiom mūsų atgimusiai demokratiškai Lietuvais.

B. Sveikatos apsaugos veikimo pobūdis ir jo išlaidos.

Skaičiuje įvairių funkcijų, įeinančių paprastai į vad. Vidaus-Reikalų Ministerijos kompetenciją, yra visuomeninės medicinos, vad. sveikatos apsaugos sritis. Ta sritis, paskirtoji fiziniam tautos sustiprinimui ir gyventojų sveikatos apsaugai, yra verta ypatingo dėmesio, ypatingai po karo, kuris pakirto tautos jėgas ir suardė sveikatą iki nematyto laipsnio.

Dabartinė dar nesureguliuota bendra reikalų padėtis sunkiai atsiliepia į fizinę ir dvasinę mūsų gyventojų savijautą. Todel reikalinga ir mūsų jaunai valstybei kiek galint racionaliau organizuoti kalbamąją specialę vidaus valdymo sritį, nesigailint tam dalykui lėšų. Pažvelgsime į kai kurias tokių sveikatos apsaugos organų veikimo puses dabartiniame išimtiname laikotarpyje ryšy su reikalingomis tam reikalui lėšomis.

Karas ir okupacijos davė progą labiau platintis pavojingoms infekcinėms ligoms ne tik tarp gyventojų, bet ir tarp naminių gyvulių. Del susilpnėjimo organizmų, nepakankamo maitinimo-

si, apsirėdymo, apšildymo ir t. t., del nerviniai dvasinio suirimo ir bendrų materialių sunkenybių, įvairios užnešamos epidemijos susuko sau lizdus ir mūsų suvargintoj teritorijoj, išnaikinimui kurių reikalingi yra griežtos valstybės bendrai su municipalitetų ir stambesnių organizacijų priemonės. Be ne tik sistematiška, visuotina kova su epidemijomis ir bendru liguistumu ir susilpnėjimu privalo būti svarbiausiąja tarp kito ko ir mūsų sveikatos apsaugos organo uždavinių. Jam reikėtų atstatyti sanitariją ir visuomeninę higieną, kurioms taip daug dėmesio buvo skiriama prieš karą. Tautos sveikata ir jėgos yra pirmasai valstybės stiprumo ir galingumo pagrindas. Todel visa, nuo ko priklauso mūsų tautos sveikatos ir jėgų atstatymas ir sustiprinimas, privalo įeiti į tokių sveikatos apsaugos organų — valstybės, municipalitetų ir visuomeninių uždavinių tarpą. Gyvenamieji būstai, dirva, vanduo, oras, publikos suėjimo vietos; visuomeniniai trobėsiai, pasilinksminimai ir t. t. — visa tai reikalinga rūpintis užlaikyti higieniškose sąlygose, taikinti jiems pagrindinius satitarijos reikalavimus. Ypatingai tokių organų globai turėtų būti pavesti mūsų jaunuomenė ir vaikai — tasai kiekvienos tautos žiedas, kuris taip pat nemažai nukentėjo nuo karo ir okupacijos smūgių. Privačiai šeimyniškos, mokyklos globos prie dabartinių sąlygų nepakanka. Ir todel jiem pagalbon turėtų ateiti valstybė, tauta savo sveikatos apsaugos organų asmenyje.

Išlaidos, kurios reikalingos aukščiau nurodytoms to sveikatos apsaugos organo uždaviniams atlikti, dalinai atsiranda iš jo apsaugojamųjų funkcijų, dalinai gi iš represinių, prie kurių priveda viešosios medicinos, kovos su ligomis ir kiti reikalavimai. Tų išlaidų didumui daro įtakos šios aplinkybės: 1) Kalbamo valst. organo sudėtis bei veikimo pobūdis ir esamosios prie jo patariamosios įstaigos. 2) Jų užlaikomos ar palaikomos ligoninės, sanatorijos, prieglaudos ir panašios įstaigos. 3) Higienos institutai mokymo, skiepijimo, karantino ir kt. tikslais. 4) Higienos žinių platinimas (kursai gailestingosioms seselėms, spacialiai leidiniai ir t. t.). 5) Sanitarinės priemonės (pelkėtų vietų nusausinimas, kanalizacija, vandentraukis). 6) Priverstinos priemonės gyventojų sveikatai apsaugoti (kova su venerinių ligų platinimusi).

Tos vidaus valdymo srities išlaidos Vengrijoj 1913 m. sudarė 44,5 milijonų kronų, arba 3,4% visų valstybės išlaidų; kiekvienam gyventojui vidutiniškai teko po 2,08 kronų. Tarp kita ko, iš sakytos sumos vaikų sveikatai apsaugoti buvo išaikvota 8,3 mil. kr., t. y. daugiau kaip $1/_{6}$ dalis visos sveikatos apsaugos

organo sąmatos; ligoniams gydyti ir slaugyti — 19,6 mil. kr., t. y. mažiau kaip ¹/₄ dalis visos sąmatos.

Pas mus 1923 m. Vidaus Reikalų Ministerijos Sveikatos Departamento išlaidoms pirmykščiuoju biudžeto projektu buvo asignuota 987.728 litų; ta suma buvo išskirstyta šiuo būdu:

	Litų
centralinių įstaigų išlaikymas	57.000
įvairios išlaidos	30.000
sveikatos reikalų aprūpinimas	862.128 (87%)
įvairių kursų išlaikymas	20.760
pašalpos einantiems mokslus	10.000
įvairių atsitikimų pašalpos ir atlyginimai ..	6.000
Iš viso	**986.000 Litų.**

Bendra išlaidų suma, 1923 m. biudžeto projektu, sudarė 210.048. 564 litų. Vadinasi, sveikatos apsaugos reikalams buvo skiriama iš viso biudžeto tik 0,48%. Mūsų savarankiškai valstybės veikimo pradžiai tai gana žymi viso biudžeto dalis. Toki pat beveik suma buvo išleidžiama visam Seimui (0,41%). Maždaug tiek pat buvo išleidžiama valstybės skoloms padengti (0,53%).

C. Socialės pagalbos ir apsaugos veikimo pobūdis ir išlaidos.

Paskutiniais laikais valstybė pasiėmė sau užduotį rūpintis darbo žmonių padėties sureguliavimu, ir daugumoj Europos valstybių ta valstybės veikimo sritis pradėjo įgauti vis tobulesnę formą. Nepriklausomai nuo labdarybės srities ir bendro rūpinimosi beturčiais (visuomeninė globa), kas taip pat įeina į valstybės užduočių skaičių, socialė pagalba naujausių laikų valstybėse pasireiškia: 1) darbo apsaugoje, 2) darbuojančiųjų draudime ir 3) darbo rinkos reguliavime. Darbo apsauga ir darbo rinkos reguliavimas surišti paprastai su nežymiomis išlaidomis. Valstyb. darbininkų draudimas reikalingas daug didesnių išlaidų, ypač jei jis apima visas draudimo rūšis ir jei yra išplatintas ir silpnesnėse, neturtingose darbo masėse.

Pasaulinis karas valstybės užduotis socialėj srityj dar labiau išplėtė. Nekalbant jau apie globojimą invalidų, našlių ir našlaičių, kaipo karo aukų, kurio išlaidos gali būti priskirtos krašto apsaugos žinybai, atsirado ištisa eilė ir kitų išlaidų socialėj srityj, kaip, pav.: pabėgėlių motinų ir vaikų globojimas,

kitų karo aukų globojimas ir palaikymas, ypač turint galvoje naturalų valstybės rūpesnį padidinti sumažėjusį karo metų gyventojų skaičių, atstatyti sugriautą tautos ūkį ir t. t.

Ypatingą rūpesnį sudaro pastaruoju laiku visose Europos valstybėse priešinimasis vis didėjančiai bedarbai, užsitęsiančiai netvarkai pramonėj, prekyboj, transporte; gyvenimo brangumo platinimuisi ir t. t.

Aukščiau pasakytam iliustruoti paduosim čia kai kurius davinius apie žemiau išvazdintų valstybių išlaidas socialėje srityje, pažymėdami nemažą įtaką tų išlaidų padidėjimui darbininkų draudimo, kad apsaugoti juos nuo netekimo darbingumo, senatvės ir bedarbės.

Anglijoj 1915/16 m.

Iš bendros valst. sąmatos 728 mil. sv. sterl. = 14.560 milrd. mk. draudimui nuo senatvės buvo išaikvota 13 mil. sv. sterl. = 260 mil. mk. t. yra apie 2% visos valst. sąmatos; tarpininkavimui darbe ir kt. išaikvota 8 mil. sv. sterl. = 172 mil. mk. arba apie 1% tos sąmatos. Anglijoj taip pat kreipiama dėmesys į vidaus kolonizacijos sureguliavimą, kuriam tikslui skiriama nemažai lėšų.

Vokietijoj valst. socialis draudimas labai yra išsiplėtojęs. Čia įeina įvairios darbo apsaugos ir ypač darbininkų draudimo rūšys. Taip pat čia priklauso priemonės gyvenimo padėčiai pagerinti, vidaus kolonizacijos išlaidos ir t. t.

Vengrijos 1913 m. biudžete iš visos paprastų išlaidų sumos — 1781,1 mil. kronų socialei apsaugai, buvusiai prekybos ministerijos žinioje, buvo asignuota:

1) fabrikų inspekcijai	683.936	kronų,
2) darbininkų draudimui	1.957.737	"
Iš viso	2.641.673	kronų,

kas sudaro 1,5% visos paprastų išlaidų sumos.

Be to, čia gali būti priskirtos išlaidos vaikų apsaugai iš sveikatos apsaugos žinybos kreditų.

D. Lietuvos Vidaus Reikalų Ministerijos išlaidos.

Susipažinimui su konkrečiu šalies vidaus valdymu, prisižiūrėsime mūsų Vidaus Reikalų M-jos finansų struktūrai. Ta ministerija iki 1924 metų užimdavo ketvirtą vietą eilėje tų ministerijų, kurios padaro daugiau išlaidų negu gauna pajamų, sulig to nedarinkimo didumu. Prieš ją tokio deficito didumu

randasi paeiliui: 1) Krašto Apsaugos M-ja, 2) Susisiekimo M-ja ir 3) Švietimo M-ja.

Ikišiolaikinių mūsų Vidaus Reik. M-jos išlaidų sugretinimas su jos pajamomis matyti šioj lentelėj.

1921—1924 m. Vidaus Reik. M-jos pajamos ir išlaidos (tūkst. auks. ir tūkst. litų):

	1921 m. Auksinai	1922 m. Pirmi 9 mėn. Auksinai	1922 m. Paskut. 3 mėn. Litai	1923 m. Litai	1924 m. Litai
Pajamos	8.857	32.185	341	2.700	2.347,9
Išlaidos	36.404	59.958	1.048	7.438	11.029,8 (papr. išlaid.)
	—27.547	—27.773	—707	—4.728	—8.681,9 (be nepapr. išl.)

Iš čia matyti, kad nuo ¼ iki ¾ tos ministerijos išlaidų buvo padengiama jos pačios pajamomis.

Dabartiniais 1924 metais, biudžeto projektu einant, tos ministerijos reikalų padėtis numatoma tokia. Deficito tikimasi daug didesnio kaip 1923 m., būtent 8.681,9 tūkst. litų. Pajamų gi bent kiek mažiau kaip 1923 m.

Bendra tos ministerijos šių 1924 m. sąmata yra tokia.

	Pajamos			Išlaidos			Išlaidų daugiau kaip pajamų
	Paprastos	Nepaprastos	Iš viso	Paprastos	Nepaprastos	Iš viso	
Minister. kanceliarija . . .	—	—	—	116.956	—	116.956	116.956
Piliečių Apsaugos D-tas . .	1.946.400	—	1.946.400	7.713.079	—	7.713.079	5.666.679
Savivald. D-tas .	20.000	—	20.000	70.000	—	70.000	50.000
Darbo ir Soc. Aps. D-tas .		—		663.200	—	663.200	663.200
Sveikatos D-tas	140.000	—	140.000	1.125.573	20.000	1.145.573	1.005.573
Tikybų D-tas .	—	—	—	373.530	—	373.350	373.350
Lietuvos Atstatymo K-riatas	40.500	—	40.500	86.750	—	86.750	46.250
Aukšt. Liet. Vyr. Klaipėdos krašto Įgaliotinis	201.000	—	201.000	1.124.710	—	1.124.710	923.710
Iš viso . .	2.347.900	—	2.347.900	11.273.798	20.000	11.293.798	8.945.718

Daugiausia išlaidų tenka Piliečių Apsaugos Departamentui: 7.713.079 litų. Iš tos sumos

straipsniui: „apskričių viršininkai ir milicija“ tenka 6.734.279 lt.,
centralinėms įstaigoms skiriama .... 540.800 lt.
ir kitoms išlaidoms .... 438.000 lt.

Iš viso 7.713.079 lt.

To skyriaus pajamų numatyta 1.946.400 litų, kame svarbiausias pajamų straipsnis yra:

1) užsienio pasai ir vizos ir svetimšalių registracija, iš kurių tikimasi gauti	1.000.000 lt.
2) už vidaus pasus	150.000 "
3) už sienai peržengti liūdymus	150.000 "
4) už svetimšaliams gyventi leidimus	200.000 "
ir kt.	25.000 "
	1.525.000 "
5) įvairių pabaudų numatoma	400.000 " ir kt.
Viso	1.946.400 lt.

Antru savo finansų didumu yra Sveikatos Departamentas. Jo sąmata sustatyta tokia:

Pajamos.

Valstybinės ir valdžios lėšomis laikomos ligoninės ir kurortai	120.00 lt.
Higienos institutų analitinės ir bakteriologinės laboratorijos	10.000 "
	130.000 "
Netikėtos įplaukos	10.000 "
Viso	**140.000 lt.**

Išlaidos.

Cetralinės įstaigos	99.300 lt.
Sveikatos reikalai.	
Apskr. gydytojai, felčeriai, akušerės ir dežinfektoriai	966.273 "
Įvairūs kursai	20.000 "
Įvairios pašalpos ir atlyginimai	40.000 "
Viso	**1.125.575 lt.**

Trečioj vietoj stovi Darbo ir Soc. Apsaugos Departamentas.

Jo išlados:

Centralinės įstaigos	50.200 lt.
Darbo ir socialės apsaugos inspekcija	41.000 "
Labdarybės įstaigoms pašalpos	366.000 "
Įvairios pašalpos	206.000 "
Iš viso	663.200 lt.

Pajamų nenumatoma.

Lietuvos Atstatymo Komisariato

Išlaidos.

Centralinės įstaigos	45.500 lt.
Apskričių technikai ir inžinieriai	38.000 "
Įvairios išlaidos	3.250 "
	86.750 lt.

Pajamos.

Valstybinio turto nuoma	30.000 lt.
Už parduotą netinkamą valst. turtą	10.000 "
Įvairios pajamos	500 "
	40.500 lt.
Deficitas	46.250 "
Savivaldybių D-to išlaidos	70.000 "
Jo pajamos: įvairios baudos	20.000 "
Deficitas	50.000 lt.

Naujai įvestam Aukšt. Lietuvos Vyriaus. Klaipėdos Kraštui Įgaliotinio institutui numatoma duoti kredito	1.124.710 lt.
Pajamų iš jo numatoma	201.000 "
Deficitas	923.710 lt.

Visai be pajamų yra dar 2 skyriai:

Ministerijos kanceliarija su 116.956 lt. išlaidų
ir Tikybų Departamentas su 373.530 " "

Nepaprastų išlaidų numatyta tik 20.000 lt. Birštono kurorto remontui.

V. Visuomenės ūkio valdymo išlaidos.

A. Bendros žinios.

Pastaruoju laiku pažangiosios valstybės pradėjo daugiau darbuotis visuomenės ūkio srityj. Žemės ūkis, pramonė, prekyba, transportas — geležinkeliais, upėmis, jūromis, paštas, telegrafas, telefonas — tapo įvairaus valstybės veikimo objektais. Kai kuriais tų ūkio sričių valstybė pasiėmė išimtinai savo žinion (pavyzdž.: paštas, telegrafas, dalinai geležinkeliai). Visos aukščiau išvardintos visuomenės ūkio sritys vaidina žymų vaidmenį žmonių gyvenime, jų kultūros kilime ir t. t. Nuo jų pasisekimo nemažai priklauso žmonių gyvenimas ir jų ateitis. Todel ir tvarkančių nurodytąsias sritis ministerijų išlaidos vaidina palyginamai stamb uvaidmenį pastarojo laiko pažangesniųjų valstybių biudžetuose. Valstybės visuomenės ūkio valdymas arba reguliavimas įeina paprastai į kompetenciją šių ministerijų: žemės ūkio, prekybos-pramonės, susisiekimo. Čia dar galima priskirti finansų ministeriją, o taip pat ir darbo apsaugos ir socialės pagelbos žinybą, apie kurią mes dalinai jau kalbėjom (skyriuose apie finansų valdymą ir apie darbo apsaugą bei socialę pagalbą), dalinai toliau pakalbėsime. Be to, beveik visos kitos ministerijos šiaip ar taip su šalies ūkio surėdymu surištos. Taip, Švietimo ministerija paprastai tvarko žemės ūkio, prekybos, technikos ir kt. mokslą. Karo ministerija su savo intendantūromis, karo gamyba, remontais, karo transportu ir kt. taip pat susiduria su kai kuriomis ūkio sritimis.

Bendrai specialės visuom. ūkio ar ekonom. ministerijos esti daug ankštesniame tarp savęs sąryšy, negu su kitomis ministerijomis, ir todel — del valstybės lėšų ekonomijos — jos dažnai yra sujungiamos arba naudojasi bendrai pagelbiniais organais, kaip, pavyzdž., statistikos ir kt. biūrais ir t. t. Giminingų tarp savęs atskirų žinybų sričių ekonominei politikai ir šiaip veikimui suvienodinti labai naudinga yra įsteigti tam reikalui bendrą pasitarimo arba informacijų organą.

B. Svarbiausios visuomenės ūkio valdymo sritys.

Kaipo svarbiausias valstybės visuomenės ūkio valdymo sritis ir skyrius galima nurodyti šios:

I. B e n d r o j i v i s u o m. ū k i o v a l d y b a su centraliniu administracijos organu, central. statistika, visuomen. ūkio mokslu; konsulatai (ekonom.), parodos, muzėjai, specia-

lūs leidiniai; gyventojų apskaičiavimas; emigracija ir imigracija. Priemonės kovai su bedarbe ir neturtu.

II. Žemės ūkio valdyba: žemės ūkio administracija, statistika, technika, mokslas, žemės ūkio pramonė, darbas, pašaliniai amatai; miškų ūkis; gyvulininkystė, jos gerinimas; arklių auginimo įstaigos, arklių lenktynės; žemės ūkio parodos, žemės ūkio bandomasai darbas, melioracija.

III. Amatai ir pramonė: smulkios gamybos palaikymas, pagalba pramonei; amatų ir pramonės technikos mokslas; muzėjai, parodos, patentų reikalai; markių, pavyzdžių apsauga.

IV. Prekyba: 1) vidaus: matų ir saikų reguliavimas ir priežiūra; rinkos, mūgės, biržos; 2) užsienio prekyba: muitų sistema, prekybos sutartys, prekybos konsulatai, tarptautinis arbitražas, ekspertyzos; 3) bendros prekybos dalykai: komercinis ir konsularis mokslas, statistika, leidiniai, įstatymdavystė ir t. t.

V. Susisiekimas: žemės keliai, geležinkeliai, upių ir jūrų keliai, uostai, švyturiai, laivų statyba, laivų dirbtuvės, plaukiojimo (navigacijos) mokslas; paštas, telegrafas, telefonas.

Kai kurios nurodytųjų funkcijų yra perimamos dalinai ar pilnai luominių ar profesinių organizacijų, kurioms naujausios valstybės, ypač demokratiškosios, duoda kartais oficialų pobūdį. Prie tokių galima priskirti, pavyzdž., žemės ūkio, prekybos-pramonės rūmus ir dalinai profesines sąjungas. Į municipalitetų veikimo sritį taip pat gana dažnai įeina kai kurios minėtųjų oficialų funkcijų. Tokiais atvejais valstybė kai kada subsidijuoja tokį veikimą, pakeičiantį dalinai ar pilnai valstybinį.

Toj visuomenės ūkio srityj labai ankštai susiduria pačių organizuotų gyventojų sluoksnių veikimas su valstybės veikimu. Tauta ir valstybė čia viena kitą papildo, ir išlaidos, daromos viename atsitikime, sutaupo kitos pusės išlaidas. Kadangi šaltinis joms yra bendras — mokėtojai, tai visai naturalu, kad valstybė, stengdamosi taupyti išlaidas, sutinka perduoti jas, arba jų dalį įstaigai, paliuosuojančiai ją nuo tam tikro veikimo.

Viename pirmųjų skyrių („valstybės išlaidų klasifikacija“) mes nurodėme šiuos mažėjančius Prūsijos išlaidų procentinio santykio su visu biudžetu skaičius visuomenės ūkio tikslams (žemės ūkiui, prekybai, amatams, visuom. statybai) ir didėjančias procentines normas išlaidų kultūros tikslams (kultūrai, mokslui, teisingumui):

	1849 m.	1899 m.	1910 m.
visuom. ūkio tikslams	30,1	12,8	13,4
kultūros tikslams	32,3	49,4	52,6

Tatai patvirtina aukščiau pažymėtąjį savitarpį veikimą tarp valstybės ir tautos, ir Prūsijoj organizuoti gyventojai, matyt, vis labiau paliuosuodavo valstybę nuo rūpinimosi visuomenės ūkio sritim, ir vis daugiau duodavo jai kultūros uždučių.

C. Visuomenės ūkio valdymo išlaidos Lietuvoje.

Lietuvoje ekonom. ministerijoms (Susisiekimo, Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų) sykiu su Finansų m-ja, sujungta su Prekybos ir pramonės m-ja, buvo išleidžiama vidutiniškai per praeitąjį penkmetį 30,10% visų biudžeto išlaidų sumų. Išskyrus kapitalines išlaidas geležinkeliams statyti ir kt., paliks, turi būt, apie 18%, kas sudaro didesniąją visų mūsų vidaus valdymo išlaidų pusę.

Tarp kita ko, mūsų ekon. ministerijų išlaidų procentinė norma atskirais metais sudarė tokius dydžius, palyginant su visu išlaidų biudžetu:

	1918/19 m.	1920 m.	1921 m.	1922 m.	1923 m.	Vidutinė 5 m. norma
Susisiekimo M-ja	6,25	16,49	20,81	19,11	24,65	17,7
Finansų, Prekybos ir Pram. M-ja	7	3,61	3,13	16,15	9,15	7,65
Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų M-ja	4,5	3,94	3,85	3,01	8,6	4,75

Iš čia mums paaiškėja, kad ypatingai tos normos keitėsi del Finansų M-jos, sujungtos nuo 1920 m. su Prekybos ir Pramonės M-ja. Priklausė tai dalinai nuo tokių priežasčių, kaip likvidavimas 1921 m. linų monopolio (minimalė proc. norma — 3,13%), įvykinimas 1922 m. valiutos reformos (proc. norma 1922 m. spalių — gruodžio m. pasiekė 36,13%), stipresnis finansinis veikimas 1923 m. (9,15%).

Bet tuo pačiu laiku Finansų, Prekybos ir Pramonės M-ja duodavo pas mus visą laiką ypatingai didelių pajamų. Tuo atžvilgiu ji stovėjo pirmoj vietoj kitų valstybės įstaigų tarpe. Tos M-jos pajamų santykis su išlaidomis atskirais metais šiaip išrodė (tūkst.):

Finansų Prekybos ir Pram. M-jos	1918/19m.	1920 m.	1921 m.	1922 m. Pirmi 9 m	1922 m. Pask. 3 m.	1923 m.
	a u k s i n a i				l i t a i	
Pajamos . . .	49 255	258.221	510.993	1.175.006	27.804	92.471
Išlaidos . . .	10.633	15.267	47.542	158.929	10.516	19.188
Pajamų daug. (perteklius) .	38.622	242.954	463 452	1.016.077	17.288	73.283

Sekančią vietą pagal savo pajamas turi pas mus Žemės Ūkio ir Valst. Turtų M-ja. Jos pajamų santykį su išlaidomis atskirais metais galima matyti šioj lentelėj (tūkst.):

Žemės Ūkio ir Valst. Turtų M-jos	1918/19m.	1920 m.	1921 m.	1922 m. Pirmi 9 m.	1922 m. Pask. 3 m.	1923 m.
	a u k s i n a i				l i t a i	
Pajamos . .	5.693	23.991	71.823	118.932	1.625	59.195
Išlaidos . . .	6.750	16.633	28.896	48 074	963	18.035
Pajamų d. (+) „ m. (—)	—1.056	+7.358	+42.927	+70.858	+662	+41.160

Iš čia mes matome, kad pirmais (1918/19) metais Žemės Ūkio ir V. T. M-jos išlaidos bent kiek viršijo pajamas. Paskui ta M-ja, padengdama savo išlaidas, gaudavo daug pajamų išteklíaus.

Tiktai Susisiekimo M-jos pajamų ir išlaidų santykis visą laiką sudarė stambų deficitą, jeigu turėti galvoje ne tik eksploatacines išlaidas (jos buvo šiek tiek mažesnės už pajamas), bet ir kapitalines išlaidas inventoriui ir statybai. Tasai santykis procentinių normų pavidale matyti žemiau dedamoj lentelėj:

	1918/19 m.	1920 m.	1921 m.	1922 m.	1923 m
Pajamos iš regalijų ir susisiekimo	2,72	6,94	16,6	9,46	19,36
Susisiekimo M-jos išlaidos	6,25	16,49	22*)	19,11	24,65

*) Sulig kitų šaltinių, čia reikia skaityti 20,81%.

Kadangi tų procentinių normų bazė, t. y. bendra pajamų ir išlaidų suma tarp savęs skiriasi, tai del aiškumo paduosime atatinkamas (milijon. auks., o 1922 m. gale ir 1923 m. — mil. litų) pajamų ir išlaidų sumas, kame bus matomas ir metinis išlaidų perviršijimas, kada buvo daromos stambesnės išlaidos transportui sutvarkyti.

	1918/19m	1920 m.	1921 m.	1922 m.		Biudžeto proiektu 1923 m.
				Pirmi 9m.	Pask 3m.	
	milijonais auksinu				mil. litų	
Susisiek. M-jos išlaidos . . .	9,45	69,66	176,87	348	4,13	37,87
Regalijų ir susisiekimo pajam.	1,78 (4,20)*)	20,27 (30,69)*)	119,68 (123,62)*)	125,54 (132,47)*)	4,55 (4.61)*)	38,62 (39,42)*)
Deficitas (—)	—7,67 (—5,25)*)	—40,39 (—39,97)*)	—57,19 (—53,25)*)	—222,46 (—225,47)*)		
Perteklius (+)					+0,42 (+0.48)*)	1)+0,45 (+1,55)*)
Procentinis santykis tarp deficito bei pertekl. pajamų sumų	—430% (—125%)*)	—140% (—127%)*)	—48%	—178%	+10%	+20%

Iš čia mes matome, kad iš pradžios buvo daromos labai didelės išlaidos, $4^1/_3$ — $1^1/_2$ kartų didesnės už pajamas, svarbiausiam valstybės ūkio dalykui — transportui įrengti. Tos išlaidos vis mažėjo įvedus savąją valiutą, t. y. nuo spalių mėn. 1 d., ir visa regalijų ir susisiekimo sritis pradėjo nebeturėti deficito. Įterpus į 1923 m. ir 1924 m. metų biudžetą Klaipėdos kraštą, vėl atsirado deficitas, nes tenka skubiai ten sutvarkyt visą susisiekimą, ypač jūros srity, kaip pav. išplėst uostą, įrengti savo prekybos laivyną ir t. t., Susireguliavus litų apyvartai pas mus taip pat padidėjo susisiekimui išlaidos. Pradėta ruoštis statyti naują gelžkelio magistralė, taisomi tiltai, plentai ir t. t.

Visos aukščiau minėtos išlaidos paveikė į tai, kad eksploatacinės išlaidos 1923 m. ir 1924 m. biudžeto projektu, parnešė pajamas 7 mil. lt. 23 m. ir 4.123 tūkst. lt. 24 m. Be to, 24 m. būta 24.474 tūkst. nepaprastų išlaidų.

*) Skliauteliuose — pajamų sumos sulig kitų, vėlesnių oficialinių šaltinių.

1) Faktinai paprastos išlaidos (41 mil. l.t) perneša paprastas pajamas (34 mil. lt.) septyniais mil. litų.

l) Finansų, Prekybos ir Pramonės M-jos išlaidos.

Dabar susipažinsime su kiekvienos nurodytųjų ekonom. ministerijų išlaidų straipsnių padėtim atskirai ir pradėsim nuo svarbiausios Finansų M-jos ir sujungtos su jąja Prekybos ir Pramonės M-jos.

Finansų valdymo išlaidos bendrai yra didelės, ypač po karo ir naujosiose valstybėse, kur valstybės pajamų rinkimas del karo sunaikinimų ir dezorganizacijos labai pasunkėjo ir susikomplikavo. Bet ir čia galima pritaikinti finansų mokslo kūrėjo Ad. Smito nuomonę, kad valstybei reikia naudotis tik tokiais pajamų šaltiniais, kurie yra surišti ne su labai didelėmis surinkimo išlaidomis. Tų išlaidų didumas visų pirma priklauso nuo pajamų šaltinio prigimties. Toliau, į tai turi įtakos: mokėtojų pasiruošimas mokėti, jų pasitikėjimas ir bendri santykiai su valstybe, pastarosios vartojamosios priemonės mokesniams išgauti, valstybės rinkikų prityrimas ir stropumas ir t. t. Atatinkamomis priemonėmis finansų valdyba visaip stengiasi sumažinti surinkimo išlaidas. Pirminė finansų valdybos santvarka — ypač po pragaištingo karo — reikalauja betgi nemažų organizacinių išlaidų, kaip, parvyzdžiui, nūnai pas mus įvedant degtinės monopolį, ir vienlaikinių išlaidų atliekant esminius reikalus ar vykinant reformas, kaip tai buvo pas mus įvedant savą valiutą. Vis delto ir tos organizacinės ir kapitalinės išlaidos, prie gero suorganizavimo, greitai yra atstatomos, ir paprastai vienoj tik finansų valdyboj nė viena stambi nuolatinė sritis neduoda deficito.

Palyginimui susipažinsime su 1913 m. (t. y. prieš didįjį karą) Vengrijos finansų ministerijos išlaidų sąmata. Visa biudžeto paprastųjų išlaidų suma Vengrijoj tada sudarė 1781,1 milijonų kronų. Finansų m-jos paprastosios išlaidos sudarė 291,4 mil. kronų, t. y. 16,3%. Atskaičius išlaidas monopolinėms ir kitoms ministerijos įmonėms, sąmatoj likdavo tik 106,9% mil. kronų, t. y. 5,9% visų valstybės išlaidų. Iš tos sumos atskiriems skyriams teko:

tiesioginiems mokesniams	4,6	mil. kr.
maisto ir vartojimo apdėjimams	19,2	" "
muitams surinkti	1,7	" "
kitiems apdėjimams surinkti	0,08	" "
Iš viso	25,58	mil. kr.

Ta suma sudarė apie 1,4% visų valstybės išlaidų. Tiesa, čia įeina tik einamosios paprastos valstybės aparato išlaidos

mokesniams ir muitams surinkti. Čia nėra tokių kapitalinių išlaidų, kaip kadastrui sudaryti bei žemei įkainuoti ir t. t. Palyginant gi su gautomis per tuos skyrius pajamomis — 780,5 mil. kronų iš mokesnių ir muitų, išlaidos jiems surinkti sudaro tik 3,3%. Toliau iš nurodytos išlaidų sumos teko:

centralinei finansų valdybai .... 2,8 mil. kr.
finansų direktoriatui .... 13.2 " "
valstybės kasoms .... 0,39 " "
mokesnių institutui .... 8,3 " "

Mūsų Finansų, Prekybos ir Pramonės Ministerijos sąmata sulig įnešto Seimui patvirtinti 1924 metų biudžeto projekto susidaro iš šių stambių skyrių:

	PAJAMOS		
	Paprastos	Nepaprastas	Iš viso
1. Finansų Departament..	1.414.000	25.296.202	26.710.202
2. Rinkliavų "	33.542.450		33.542.450
3. Netiesiog. mokesnių ir valst. monop. vald. .	45.914.675		45.914.675
4. Muitinių Departament..	26.139.250		26.139.250
5. Pr. ir Pramonės Dep..	65.000		65 000
6. Centr. Statist. Biūras .	1.000		1.000
7. Matų, Saikų, Svarst. ir Prab. Rūmai. . . .	96.900		96.000
8. Centr. Technikos-Chemijos Labor. . . .	20.000		20.000
9. Kredito įstaigų ir Koperatyvų inspekc. .			
Iš viso: . . .	107.193.275	25.296.202	132.489.477

	IŠLAIDOS			Palyg. su pajam.	
	Paprast.	Nepapr.	Iš viso	Daug.	Maž.
1. Finansų Departament..	6.144.365	4.000.000	10.144.365		16.565.837
2. Rinkliavų "	824.600		824.600		32.717.850
3. Netiesiog mokesnių ir valst. monop. vald. .	10.987.840		10.987.840		34.925.835
4. Muitinių Departament.	1.389.900		1.389.900		24.749.350
5. Pr. ir Pramonės Dep..	217.876		217.876	152 876	
6. Centr. Statist. Biūras .	42.150	246.170	288 320	287.320	
7. Matų, Saikų, Svarst. ir Prab. Rūmai	53.509		53.509		43.391
8. Centr. Technikos-Chemijos Labor. . . .	78.500		78.500	58.500	
9. Kredito įstaigų ir Koperatyvų inspekc. .	22.762		22.762	22.762	
Iš viso: . . .	19.761.502	4.246.170	24.007.672	521.458	109.003 263

Iš šių davinių mes matome, kad paprastosios Finansų, Prek. ir Pram. M-jos išlaidos sudaro 19.761.502 litų, t. y. 12,2% visų biudžeto projekto paprastųjų išlaidų (162.470.659 litų). Be to, numatyta 4 mil. litų nepaprastų išlaidų Finansų Departamentui (2 mil. trobesiams statyti ir nejudomajam turtui įsigyti, 2 mil. litų smulkiems metaliniams pinigams išleisti) ir 246 tūkst. litų Centr. Statistikos Biūrui visuotinajam gyventojų surašymui baigti. Beveik visos paprastos išlaidos (19,347 tūkst. iš 19,761 tūkst. litų) tenka pirmoms keturioms įstaigoms, užimtoms surinkimu beveik visų žinybos pajamų. Iš 19.347 tūkst. litų 10.050 tūkst. lt. numatyta yra išleisti degtinei gaminti pajamų iš kurios numatyta 36.000 tūkst. litų. Tuo būdu, didesnė pirmųjų 4-ių įstaigų išlaidų dalis (52,7%) tenka naujai įvedamo degtinės monopolio eksploatacinėms išlaidoms, kuris, kaip tikimasi, turi duoti 26 mil. litų gryno pelno, t. y. 260%.

Paprastos išlaidos (19.761.502 lt.), atskaičius išlaidas degtinei gaminti, sudaro 9.761.502 lt., t. y. 10% visų paprastųjų kalbamos žinybos pajamų (107.193.275 litų). Bet į tą 10% įeina kaip visos išlaidos ministerijai išlaikyti, taip ir įvairios pastarosios išlaidos, kurių tarpe yra organizacinių ir pan. išlaidų. Iš paprastųjų pajamų kreipia į save dėmesį stambus įvežamųjų (19,9 mil. lt.) ir išvežamųjų (6 mil. lt.) muitų pajamų straipsnis, iš viso iš muitų apie 26 mil. litų. Toliau, numatoma 25.296.202 lt. nepaprastų pajamų: 1) 23.296.202 lt. iš Anglų paskolos natūra (medžiaga statytiniems geležinkeliams) ir 2 mil. iš išleidimo apyvarton smulkių pinigų. Kaip buvo aukščiau nurodyta, yra taip pat nepaprastų išlaidų 2 mil. lt. tiems pinigams leisti, 2 mil. lt. namams statyti ir 246 tūkst. litų visuot. gyventojų surašymui baigti, iš viso 4.246.170 litų.

2. Žemės Ūkio ir Valst. Turtų M-jos išlaidos.

Antra ekonom. ministerija pajamų didumo atžvilgiu yra Žemės Ūkio ir Valst. Turtų M-ja. Jos pajamų ir išlaidų sąmata pagal tą patį 1924 m. biudžeto projektą susidaro iš šių sumų.

	PAJAMOS		
	Paprastos	Nepaprast.	Iš viso
1. Ministerio kanceliar.	290.388		290.388
2. Žemės Ūkio Dep.	247.000		247.000
3. Miškų Departament.	18.034.009		18.034.009
4. Žemės Reformos Valdyba	410.228	2.571.100	2.981.328
Iš viso:	18.981.625	2.571.100	21.552.725

	IŠLAIDOS			Palygin. su pajam.	
	Paprast.	Nepapr.	Iš viso	Daug.	Mažiau
1. Ministerio kanceliar.	1.958.937	75.000	2.033.937	1.743.549	
2. Žemės Ūkio Dep. .	3.635.148		3.635.148	3.388.148	
3. Miškų Departam. .	5.711.966		5.711.966		12.322.043
4. Žemės Reformos Valdyba	2.338.275	5.118 200	7.456.475	4.375.147	
Iš viso: . .	13.644.326	5.193.200	18.837.526	9 606.844	12.322.043

Palyginamai stambūs nurodytųjų skyrių paprastųjų pajamų straipsniai galima išaiškinti štai kuom: 1) Ministerio Kanceliarijos 1.026.470 lt. eina Dotnavos Ž. Ūkio Technikumui išlaikyti; 2) Žemės Ūkio Departamento:

a) žemės ūkio mokslui platinti . . . . 1.322.605 lt.
b) žemės ūkio kultūrai kelti . . . . 617.385 "
c) sėklai pagerinti . . . . 430.000 "
d) žemės ūkio srity dirbančioms organizacijoms pašalpa . . . . 476.000 "

2.845.990 lt.

Tai sudaro 79% visų departamento išlaidų. 3) Miškų Departamentas — 2.196.630 litų miškų ūkio reikalams, t. y. ūkio išlaidos, sudarančios 38% visų departamento išlaidų.

Tuo būdu paprastosios kalbamos ministerijos

pajamos . . . . 18.981.625 lt.
paprastos išlaidos . . . . 13.644.326 "

viršija 5.337.299 lt.

kas sudaro apie 40% visų paprastųjų pajamų.

Paprastųjų pajamų tarpe (18.981.625 lt.) didžiausiąją sumos dalį sudaro 17.122.400 lt. pajamų iš miško pardavimo.

Iš 5.118.200 lt. nepaprastų išlaidų Žemės Reformos Valdybai numatoma 4.036.000 lt. kolonizacijos reikalams, 583.200 lt. — žemės tvarkymui ir matavimui, 250.000 lt. — sodžiams vienkiemiais skirstyti, 149.000 lt. — su privačių dvarų ir ūkių savininkais atsiskaityti.

Apie pusę Žemės Ref. Vald. nepaprastųjų išlaidų, būtent —

2.571.000 lt., numatoma gauti nepaprastų tos įstaigos pajamų pavidale, būtent:

a) 1.210.000 litų iš žemės pardavimo,

b) 500.000 " iš valstybinių turtų pardavimo,

c) 500.000 " už išperkamąją žemę mokesnio,

d) 300.000 " iš naujakurių paskolų grąžinimo ir t. t.

Bendrai, visos tos ministerijos pajamos, sykiu su nepaprastosiomis, viršija visas išlaidas 12.322.043—9.606.849=2.715.194 litais. Tai sudaro tik apie 15% visų išlaidų. Toksai palyginamai menkas pajamų perteklius galima paaiškinti skubiu žemės reformos vykinimu ir stambiomis išlaidomis ūkio reikalams (miškų depart.) ir ūkio kultūros tikslams (žemės ūkio depart.).

3. Susisiekimo M-jos išlaidos.

Susisiekimo M-jos, trečios ekonominės ministerijos, pajamų ir išlaidų santykis paaiškėja iš žemiau parodomųjų jos 1924 metų pajamų ir išlaidų sąmatos. (Lentelę žiūr. 82 pusl.).

Paprastųjų išlaidų esama 45.734.902 litų, o paprastųjų pajamų — 41.607.631 lit.; išlaidų daugiau kaip pajamų 4.127.371 litas., Tasai deficitas galima paaiškinti visų pirma tuom, kad plentų ir vandens kelių valdybos išlaidos žymiai viršija pajamas: 1) keliams taisyti, tiltams statyti, keliams ir tiltams remontuoti ir tvarkoj užlaikyti skiriama 4.720.970 litų; 2) vandens kelių valdybai skiriama: a) hidrotechnikos įtvarams — 148.000 litų, b) farvateriui tvarkoj užlaikyti — 264.230 lt., c) laivams, mašinoms ir hidrotechniškam inventoriui — 100.000 lt., d) nekilnojamam turtui — 200.000 lt. Paskui stambios kapitalinės išlaidos numatomos Klaipėdos uosto valdybai: a) uostui ir vandens keliams numatoma 555.000 lt., b) hidrotechnikos įtvarams — 212.000 lt., c) žemsemėms, laivams, uosto įtaisymams išlaikyti — 430.000 lt. ir t. t.

Kaip matome, laukiamasai deficitas atsiranda del kapitalinių išlaidų mūsų plentams ir kitiems žemės keliams sutvarkyti ir padauginti, o taip pat vandens keliams sutvarkyti, uostams įrengti, Klaipėdos uostui pagerinti. Visos tos vienlaikinės išlaidos greitu laiku apsimokės.

	PAJAMOS		
	Paprastos	Nepaprastos	Iš viso
1. Inspekcija ir M-rio Kanceliar. .	9.181		9.181
2. Pašto, telefono ir telegrafo valdyba	7.005.600 +679.750		7.005.600 +679.750
3. Gelež. v-ba—platieji gelež. . .	30.077.000		30.077.000
4. „ „ siaur. „ . . .	3.545.000		3.545.000
5 Plentų ir vandens kelių V-ba .	191.100		191.100
6. Klaipėdos uosto valdyba . . .	100.000		100.000
Iš viso . . .	40.927.881 +679.750 41.607.631		41.607.631

	IŠLAIDOS			Palyginant su pajamomis	
	Paprastos	Nepaprastos	Iš viso	Daugiau	Mažiau
1. Inspekcija ir M-rio Kanc.	383.148		383.148	373.967	
2. Pašto, telefono ir telegrafo valdyba . . .	6.697.250	1.645.000	8.342.250	1.336.650	
3. Gelež. v-ba--platieji gel.	27.194.532	21.700.404	48.894.936	18.817.936	
4. „ „ siaur. „	3.465.076		3.465.076		79.924
5. Plentų ir vandens kelių V-ba	6.228.396	1.048.920	7.277.316	7.086.216	
6. Klaipėdos uosto v-ba .	1.766.500	80.000	1.846.500	1.746.500	
Iš viso . . .	45.734.902	24.474.324	70.209.226	29.361.269	79.924

1923 m. tų dalykų padėtis buvo tokia pat. Tų metų liepos 24 d. Seimo priimtu biudžetu, Susisiekimo M-jos paprastos išlaidos sudarė:

Iš pradžios		37.634.174 lt.
papildomai		3.708.700 “
	Iš viso	41.342.874 lt.
paprastų pajamų buvo		34.438.300 “
	deficitas	6.904.574 lt.

1923 metais visos plentų ir vandens kelių valdybos išlaidos sudarė 5.627.258 lt. ir naujai prijungto Klaipėdos uosto valdymui — 1.306.000 lt., prie visai menkų tų abiejų valdybų pajamų (pirmosios 401.600 lt., antrosios — 34.000 lt.). Iš tų bendrų sumų pirmai valdybai buvo skirta: a) keliams ir tiltams atstatyti ir remontuoti 4.696.680 lt., 2) hidrotechnikos įtvarams — 126.960 lt., 3) farvateriui tvarkoje palaikyti — 129.810 lt., 4) laivams, mašinoms ir hidrotechnikos inventoriui — 76.570 lt., 5) trobėsiams statyti ir remontuoti — 100.000 lt.

Klaipėdos uosto valdybos didesnių išlaidų buvo: 1) uosto ir vandens kelių etatams išlaikyti — 341.600 lt., 2) hidrotechnikos įtvarams — 908.500 lt.

Kaip 1923 m. biudžetu, taip 1924 m. biudžeto projektu paprastosios pajamos svarbiausiųjų valdybų: 1) pašto, telegrafo ir telefono ir 2) plačiųjų ir siaurųjų geležinkelių viršijo savo išlaidas. Tai rodo jau į nusistovėjusią tų valst. regalijų ir transporto įmonių eksploatavimo tvarką.

Tarp ko kita, del 1924 m. biudžeto projekto reikia pažymėti šit ką. 1) Inspekcijos ir ministerijos kanceliarijos išlaidos (383.148 lt.) viršija taip žymiai pajamas (9.181 lt.) todel, kad čia yra priskirtos nemažos išlaidos technikos mokyklai išlaikyti (268.622 lt.). 2) Pašto, telegrafo ir telefono išlaidų apskaityta 5.210.450 lit., o telegrafo ir telefono linijoms užlaikyti — 750.000 litų. Iš viso pašto, telegrafo ir telefono išlaidų numatyta 6.697.250 lt.

P a j a m o s.

iš markių pardavimo	3.500.000 lt.
už telegramų priėmimą	1.400.000 "
už tranzitines telegr.	200.000 "
už telefoną	1.475.000 "
	ir kt.
Iš viso	7.005.600 lt.

2) Geležinkelių valdybos pajamų ir išlaidų santykis svarbiausiuose straipsniuose šiaip išrodo:

A. Platieji geležinkeliai.

Svarbiausios pajamos.

Keleivių vežiojimas	10.700.000 lt.
Bagažo "	2.000.000 "
Mažosios skubos krovinių vežiojimas	16.500.000 "
Bufetų, trobėsių nuoma	342.000 "
	ir kt.
	30.012.000 lt.

Svarbiausios išlaidos.

Geležinkelių Valdybos bendros išlaidos	1.183.636 lt.
Kelio tarnybos išlaidos	8.436.234 "
Važiuotės tarnybos išlaikymas	4.666.762 "
Traukos tarnybos išlaikymas	12.796.900 "
	ir kt.
Iš viso	27.194.532 lt.

B. Siaurieji geležinkeliai.

Svarbiausios pajamos.

Keleivių vežiojimas	1.650.000 lt.
Bagažo "	120.000 "
Mažosios skubos ir valst. krovinių vežiojimas ..	1.450.000 "
Namų, bufetų ir kt. nuoma	60.000 "
Iš viso	3.280.000 "

Svarbiausios išlaidos.

Administracijos centro išlaikymas ir bendros išlaidos	86.484 lt.
Kelių skyriaus eksploatacijos išlaidos.........	765.915 "
Važiuotės tarnybos eksploatac. išlaidos	515.587 "
Traukos skyriaus eksploatacijos išlaidos	2.092.092 "
ir kt.	5.000 "
Iš viso	3.465.076 "

Be aukščiau nurodytųjų paprastųjų išlaidų yra dar nepaprastų išlaidų suma — 24.474.324 lt.

Tos sumos išskirstymas atskirais ministerijos skyriais nurodytas aukščiau. Smulkiau šių numatomų nepaprastųjų 1924 metų išlaidų paskyrimas buvo sekantis:

I. Pašto, telegrafo ir telefono valdyba.

1.	Trobėsių remontas	50.000 lt.
2.	Telegrafo-telefono linijos išplatinimas	1.595.000 "
	Viso	1.645.000 lt.

II. Platieji geležinkeliai.

1.	Inventoriaus įgijimas	2.700.404 lt.
2.	Nauji darbai	3.000.000 "
3.	Ypatingi nauji darbai	16.000.000 "
	Viso	21.700.404 lt.

III. Plentų ir vandens kelių valdyba.

1.	Šventosios žiotyse žvejų uosto įrengimas . .	1.048.920 lt.

IV. Klaipėdos uosto valdyba.

1.	Pietinio molo galvos užbaigimas	50.000 lt.
2.	Šiaurinio molo šonų stiprinimas	30.000 "
		80.000 lt.
	Iš viso	24.474.324 lt.

Kaip matome, visos tos nepaprastos išlaidos yra kapitalinės išlaidos ir skiriamos išplatinti, pagerinti ir išnaudoti visokiausias mums prieinamas susisiekimo priemones ir jos apsimokės greitu laiku.

Svarbiausiu tų vienlaikinių išlaidų fondu turėjo būti laukiamoji iš Anglijos 1.000.000 sv. sterl. — 43.296.202 lt. paskola natūra, kuria buvo numatyta gauti medžiagą ir technikos priemo-

nes geležinkeliams statyti, uostams įrengimus ir t. t. Toji laukiamoji paskola buvo įtraukta Finansų, Prekybos ir Pramonės Ministerijos sąmatoje nepaprastų pajamų pavidale. Bet kaip žinome ši viršminėta Anglų paskola iki pastarųjų laikų negauta.

VI. Švietimo išlaidos.

A. Valstybinių, municipalinių, profesinių ir kt. švietimo išlaidų santykis.

Senovės Graikijoj Platono laikais valstybėje švietimo tikslai stovėjo pirmoj vietoj. Pastaruoju laiku tai ne visuomet galima matyti valstybės biudžetuose. Tai atsitinka dalinai del to, kad ilgą laiką liaudies švietimas buvo bažnyčios žinioje. Be to, pastaruoju laiku tuo atžvilgiu pradėjo reikštis energiškas visuomenės veikimas, įvairių visuomenės organizacijų pavidale, o taip pat mokslininkų sluoksnio — pavyzdžiui, mokslo akademijų pavidale. Paskutiniu laiku liaudies švietimu ypatingai susirūpino savivaldybės, ypač didesniuose miestuose. Daugelyje atsitikimų mokslo ir švietimo reikalams buvo išnaudojami tam tikri fondai, aukos, kas mažindavo valstybės išlaidas tam reikalui. Valstybės organų ir savivaldybių veikimas toj srityj vienas kitą papildo. Prie gerai sutvarkyto vietos savivaldybių veikimo švietimo srity palaikomo taip pat visuomeninių ir profesinių sluoksnių valstybei tenka svarbiausia rūpinti bendrai valstybiniais švietimo reikalais, kaip, pav., specialiu aukštuoju mokslu. Neįstengiant patenkinti visų švietimo reikalų vietos savivaldybėms arba užinteresuotiems gyventojų sluoksniams, pav. — tautinėms mažumoms, valstybė iš savo pusės ateina su materiale pagalba, kaip tai yra pas mus Lietuvoje, kur tokia pagalba stambesnėms taut. mažumoms yra konstitucijos užtikrinta.

B. Veiksniai, turintieji įtakos švietimo išlaidų didėjimui.

Valstybės rolė bendrame švietime ir jos pareiga pavidale įvairios pagalbos ir paramos švietimo srityje, kylant kultūrai vis didėja. Su tuom surištų valstybės išlaidų didėjimui tarp ko kita turi įtakos šie veiksniai: 1) valstybės kultūrinio veikimo pradinio mokymo srityje išsiplėtojimas, ypač įvedus priverstiną visuotiną nemokamą mokymą; 2) stambus dabartinis pradinio

mokymo maštabas, su puikiais erdviais namais, vartojant visas būtinas mokslo pagelbines priemones ir t. t.; 3) Valstybinių mokymo įstaigų pedagogų personalo materialės padėties pagerinimas; 5) besimokinančiųjų aprūpinimas vietoj maistų, rūbais, knygomis ir kitomis mokymo priemonėmis; 5) stipendijos; 6) racionaliai sutvarkyta gydymo pagalba, vasaros kolonijos; 7) racionaliai vedama gimnastika, sportas, žaislai; 8) visapusiškas intensyvus mergaičių švietimas; 9) pakartojamieji ir auklėjamieji kursai baigusiems pradinį mokslą asmenims.

Paskutiniu laiku galima pastebėti valstybės ir kt. švietimo įstaigų stengimąsi praplatinti ir pagerinti bendras švietimo ir specialio mokslo sistemas ir programas naujausiais pedagogikos ir gyvenimo reikalavimais. Tuo tikslu pradėjo kurtis specialės globos inspekcijos pradiniam ir viduriniam mokslui, reikalaujančios iš valstybės vis naujų materialių lėšų.

Į bendrojo švietimo sritį, kaip pradinio, taip ir vidurinio, įvedama: a) auklėjimas; b) naujausiųjų pedagoginių metodų pritaikinimas; c) supažindinimas su gamta, naturaliais istorinės eigos įstatymais; d) supažindinimas su menu, pritaikomuoju menu; e) moralė, visuomeningumo, demokratiškumo skiepijimas; f) amatai ir kiti specialūs darbai ir praktiškos technikos žinios; g) mokyklos suartinimas su gyvenimu ir įvairiais dabarties praktikos reikalavimais; h) ekskursijos, savo šalies pažinimas ir t. t.

Po karo, buvusio priežastim žmonių sužiaurėjimo, jų moralės nupuolimo, šeimyninių ryšių materaliais sunkumais nusilpninimo, ankstybo mirtingumo, liguistumo ir pan., pradinei ir vidurinei mokyklai tenka vaidinti ypatingą vaidmenį auklėjimo, etikos, visuomenės srityse. Jaunoji karta tik ten gali rasti paramos savo dvasios dalykuose, užsigrūdinti prie darbo, išvystyti ir sustiprinti savyje individuales ypatybes. Dabartinė pradinė ir vidurinė mokykla turi tapti humaniškumo, darbingumo, sveikatos, dvasinio pastovumo, pilietinio sąmoningumo ir kitų židiniu. Panašiai sutvarkyti mūsų mokyklos reikalus, pritaikinti joje visus dabartinės pedagogikos, mokslo, kultūros reikalavimus, mūsų valstybė ir tauta neprivalo šykštauti, nes visos tokios išlaidos bus tikslingos, produktingos ir atsimokės pavidale sveikos, stiprios, darbingos, išmokslintos mūsų jaunosios kartos.

C. Švietimo įstaigų kategorijos.

Švietimo įstaigas ir surištus su jomis etatus, išlaidas priimta nūnai skirti šiomis kategorijomis: 1) Elementarinis, pradinis mokymas. 2) Vidurinės mokyklos-gimnazijos, realinės mokyk-

los, realinės gimnazijos. 3) Aukštosios mokslo įstaigos — universitetai, politechnikumai, specialės aukštosios mokyklos. 4) Specialės mokslo įstaigos — komercijos, pramonės, žemės ūkio mokyklos. 5) Mokslo įstaigos meno srityje — konservatorijos, dailės akademijos ir t. t. 6) Įstaigos mokslo ir specialėms žinioms platinti — liaudies universitetai, švenčių ir vakariniai kursai ir t. t. Be to, pastaruoju laiku atsirado ištisa eilė atskirų institutų mokslo srityje specialėms žinioms pritaikinti ir platinti, taip pat platinti ir plėsti įvairių meno šakų, kaip, pav., mokslo ir dailės akademijos, observatorijos, metereologijos stotys, laboratorijos, klinikos, bibliotekos, archyvai, muzėjai, parodos ir t. t.

D. Valstybinių, savivaldybinių, profesinių ir kt. organų tarpusavis santykis švietimo srityje.

Visos su mokymu, auklėjimu, mokslu, daile ir t. t. surištos išlaidos yra daromos, kaip mes matėme, iš vienos pusės valstybės valdžios, ir kitos pusės — vietos savivaldybių, bažnytinių, mokslo, dailės ir kt. organizacijų ir įstaigų. Valstybė toj bendrai kultūrinėj srityj neturi jokio monopolio, kas, pavyzdžiui, esti teisingumo, karo ir kt. srityse. Priešingai, valstybė net yra užinteresuota tuom, kad būtų platesnis darbo ir pareigų pasidalinimas toj plačioj ir atsakomingoj srityj su visais organizuotais gyventojų sluoksniais su visomis savivaldybių įstaigomis, ir esant reikalui ji noriai padeda pastarosioms lėšomis, įvairiais palengvinimais ir t. t. Pavyzdžiui, paimsime grynai mokslo, specialę, dailės sritį. Čia mokslo tyrinėjimų, specialių — kaip astronomijos, medicinos, taip pat dailės ir kt. darbų vadovais yra pačios užinteresuotos korporacijos ir mokslininkų, specialistų, artistų ir kt. institutai. Valstybei, municipalitetams tenka tik palaikyti juos materialiai, tiekti jiems visokią pagalbą, pavyzdžiui — trobesiais, ir šiaip įvairius palengvinimus, jeigu toms korporacijoms tai reikalinga. Paimsime dar pavyzdį. Pastaruoju laiku plėtojasi luomų, profesinės organizacijos, kaip, pavyzdžiui, žemės ūkio, prekybos - pramonės, kredito-finansų veikėjų sąjungos bei draugijos. Tos centralinės sąjungos, besinaudojančiai kai kuriais atvejais oficialiu charakteriu su teise priverstino savo narių tam tikrais įnašais apdėjimo, yra tiesioginiai užinteresuotos pakėlimu ir išplatinimu jų tarpe visų pavidalų bendro ir specialio mokslo (pradinio, vidurinio, aukštojo). Tą dalyką suorganizuoja ir lėšų suranda jos pačios, ir valstybei lieka tik bendra kontrolė ir vyriausioji tokių mokslo įstaigų priežiūra, kiek tai yra reikalinga ir tikslu.

Čia pakeliui galima nurodyti, kad į valstybės užduotis neįeina daryti kokią nors įtaką į grynai mokslo. dailės ar kt. specialio veikimo sritį. Tuo atvėju vienintėliai kompetentingi yra patys mokslo veikėjai. Valstybės kontrolė ir vadovybė gali liesti tik mokslo programas, mokymo metodas, taisykles, ir būdus mokslo ir specialių cenzų suteikimo, mokslo žinių pritaikymą kuriems nors tikslams, gyventojų apsaugojimą nuo kenksmingos įtakos, nuo kenksmingų, nesveikų, pavojingų dalykų (pav., medicinos) platinimo ir t. t.

Kaip jau aukščiau buvo minima, be specialės švietimo ministerijos, tvarkančios visą kultūros, mokslo, švietimo sritį, priimta taip pat, kad ir kitos ministerijos, be savo tiesioginių valdymo uždavinių, vadovauja specialiam mokslui ir specialių žinių platinimui savo srityje. Taip, pavyzdžiui, prekybos ir pramonės ministerija tvarko savo prekybos-pramonės srities mokslo ir specialių žinių platinimą. Žemės ūkio ministerija — savo ž. ūkio, miško ir pan. srityse. Karo ministerija — karo, karo technikos ir kt. srityse ir t. t.

E. Valstybinės išlaidos švietimo reikalams Europos šalyse.

Valstybės išlaidos kultūros, mokslo, švietimo tikslams, kaip mes jau matėme iš Prūsijos ir kitų valstybių pavyzdžio, per paskutinius penkias dešimtis metų sistematiškai išaugo. Paskutiniaisiais metais tokios vidutinės išlaidos kiekvienam gyventojui pasiekė stambią sumą.

Pažangiųjų Europos valstybės biudžetuose paprastose išlaidose būta tokių sumų kultūros — švietimo tikslams:

		Sumos milijon.		Vidutinišk. 1 gyvent. teko vietos valiuta		litais
Austrija	(1915/16 m.)	178,9	kronų	4,01	kronų	apie 8
Prūsija	(1816/17 m.)	278,4	markių	6,96	mrk.	„ 16
Prancūzija	(1916 m)	338,9	frankų	8,55	fr.	„ 16
Švedija	(1917 m.)	34,2	kronų	6,60	kr.	„ 15
Vengrija	(1913 m.)	118,0	kronų*)	5,54	kr.	„ 11

Iš čia mes matome, kad vidutinės kiekvienam čia išvardintų šalių gyventojui tenkančios kultūros švietimo išlaidos sudaro nuo 8 iki 16 litų. Kai del paskutiniosios čia pažymėtosios šalies, t. y. Vengrijos, galima dar pasakyti, kad 1870 m. tosios val-

*) Ta suma sudarė 9% visų paprastų išlaidų.

stybės išlaidos siekė tik 3,3 mil. kronų. Iš tos sumos liaudies mokykloms 1870 m. teko 2 mil. kr., o 1913 m. — 33,8 mil. kr. Paprastoji suma sudarė apie 2% visų išlaidų ir 1.58 kronų vidutiniškai vienam gyventojui.

F. Švietimo išlaidos Lietuvos Respublikoj.

Lietuvos Respublikoj, kaip matyti iš lentelės 12—13 pusl. „Lietuvos Ūkis" 11 Nr., faktinosios Švietimo Ministerijos išlaidų sumos ir tų sumų procentinis santykis su bendra biudžeto išlaidų suma (t. y. sykiu su nepaprastosiomis išlaidomis) buvo tokios:

	Sumos	%-nis santykis su visomis išlaidomis	Vidutinės išlaidos vienam žmogui
1918/19 m.	7,8 mil. auks.	5,2	
1920 m.	22,15 „ „	5,24	
1921 m.	35,35 „ „	4,7	
1922 m. pir. 9 m.	71,35 „ „	4,3	
1922 m. pask. 3 mėn.	1,5 „ „	5,23	
Vidut. 1922 m. norma		4,53	
1923 m. (sulig biudžetu)	19,38 „ „	9,24	9,6 lt.
Vidut. 5 m. norma		5,73	
1924 m. (biudž. projekt.)	18,55 „ „	9,2	9.2 lt.

Iki 1924 m. Švietimo M-ja savo išlaidų didumo stovėjo 5-oj vietoj (jos pryšaky buvo: 1) Krašto Apsaugos M-ja, 2) Susisiekimo M-ja, 3) Finansų, Prek. ir Pram. M-ja, 4) Vidaus Reik. M-ja). 1924 m. ji užima 4-tą vietą, o penktą — Vid. Reik M-ja. Švietimo M-jos procentinė išlaidų norma iki 1923 m. buvo gana nepastovi ir svyruodavo tarp 4,3 ir 5,24%. Bet 1923 m., įvedus savą valiutą ir kiek sutvarkius mūsų valstybės ūkį, ji iš karto beveik padvigubėjo — pasiekė 9,24%; ta norma daug nepasikeis, matomai ir 1924. metais. Lygindami vidutinę metinę tos ministerijos sumą, tenkančią 1 gyventojui pas mus ir užsieny, mes matome, kad mes jau pralenkėme Austriją, artinamės prie Vengrijos ir atsilikome kokiais 50—60 nuošimčių nuo Švedijos,

Prūsijos, Prancūzijos. Taigi tuo atžvilgiu mes jau prisidėjome prie europejiškųjų valstybių.

Švietimo Ministerijos išlaidos atskirais skyriais yra šiaip apskaitytos 1923 m. biudžete ir 1924 m. biudž. projekte (tūkst. litų):

	1923 m.	%-nis santykis su visa suma	1924 m.	%-nis santykis su vis suma
1. Pradedamosioms mokykloms ..	8.096,8	47,6	7.500	41,7
2. Aukštesniosioms ir viduriniōms mokykloms laikyti	3.264,6	31.3	3 985	38
3. Universitetui išlaikyti	2.659,0		3 092	
4. Valstybinės ir privačios kultūros ir dailės įstaigos	866	5,1	1.132,2	6.1
5. Mokytojų rengimas	964,5	5,7	1.070.0	5.1
6. Knygų leidimo komisija	333,6	2	509,5	2.8
7. Nekilnoj. turto įgijimas ir remontas	280		401	
8. Centralinės įstaigos	147,6		216,8	
9. Vietos įstaigos	140		218.6	
10. Aukštajam mokslui pašalpos ..	91,2		150	
11. Centralinis knygynas	98,6		97.5	
12. Valst. archeologijos komisija ..	53,2		58	
13. Metereologijos stotis	18,9		22	
14. Valst. egzamenų komisija	11,3		18,6	
15. Įvairios išlaidos	15,1		—	
	17.040		18.471	

Iš čia mes matome, kad apie pusė (47,6—41.7%) ministerijai skiriamų lėšų yra išaikvojama švietimui. Palyginant su bendra paprastųjų biudžeto išlaidų suma tai sudarė 1923 metais 5%, o 1924 m. — 4,8%. Tuo būdu, šiuo atžvilgiu Lietuva pralenkė Vengriją daugiau kaip 3 sykius, kur tos išlaidos, kaip mes matėme, 1913 m. sudaro apie 2% nepilnos paprastųjų biudžeto išlaidų sumos. O Lietuvos išlaidos (žiūr. toliau) viduriniam ir aukštajam mokslui sudaro 31.3 — 38% visų Šviet. M-jos lėšų, t. y. tai švietimo sričiai skiriama ypatingo dėmesio, ypač jei prie to dar pridėti aukštajam mokslui eiti skiriamas stipendijas ir kt.. Kultūros — dailės sričiai išleidžiama 5 — 6%. Leidiniams — 2 — 2,8%.

Nepaprasti asignavimai:

	1923 m.	1924 m.
Seminarijoms statyti		75
Mokykloms "	940,5	—

Tos ministerijos pajamos.

1. Rinkliavos.

	1923 m	1924 m.
Universitetas	262	83
Valst. gimnazijos	181,9	120
Vidurinės mokyklos	107,1	70
Įvairios specialės mokyklos ir valst. egzam. komisija ..	5,6	14

2. Meno ir dailės įstaigos.

	1923 m		1924 m.
Opera	250	100	185,5
Drama	62	80	
Teatras ir įvairios pajamos ..	47,5	5,5	
Valst. turto nuoma	3,4		14,5
Laikraščiai, knygos	88,3		136
Viso	916,8		623
Netikėtos pajamos	92,1		—
Iš viso	1.0008,9		623

VII. Teisingumo išlaidos.

A. Veiksniai, turintieji įtakos teisingumo išlaidų didumui.

Užvis aiškesnės, susikristalizavusios kiekvienoj atskiroj šalyj yra teisingumo išlaidos. Tatai išplaukia iš to, kad pati valst. valdyme teisingumo sritis paprastai yra užvis labiau susitvarkiusi, įgavusi tam tikras nustatytas formas. Vis delto ir toj labiausia savarankėj, nepriklausomoj valstybės valdymo srityj, kokia ypatingai yra teisingumas, išlaidos svyruoja, kas savo eilėj priklauso nuo įvairios rūšies veiksnių ir aplinkybių. Žymiausieji veiksniai, turintieji įtakos į teisingumo srities valstybės išlaidas, yra šie: 1) Justicijos santykis su bendru valsty-

bės valdymu, būtent justicijos nuo jo priklausomumo laipsnis. 2) Justicijos įtakos srities didumas; buvimas joje perspėjamųjų priemonių, o taip pat visuomenės elementų jai pagalba (pavyzd., prisiekusieji teisėjai); 3) Valstybinių teisingumo organų santykis su vietos savivaldybių organais, gyventojų grupėmis vadinamasis „Gouvernementalismus“, „Voluntarismus“, be to biržos teismai, tarptautiniai arbitražai, darbo rūmai). 4) Bausmių ir piniginių pabaudų sistema.

Paskutiniuoju laiku valst. teisingumo išlaidos pradėjo žymiai didėti, o į tai turėjo įtakos šios aplinkybės: 1) Gyventojų daugėjimas ir išeinantis iš to ginčų, nusikaltimų ir pan. didėjimas. 2) Nepaprastas ūkio ir materialių interesų reikšmės padidėjimas; išsiplėtojimas vadinamo materializmo, egoizmo ir išeinantieji iš čia tų interesų, siekių susidūrimai, sudariusieji reikalą apginti tuos pamintus interesus ir surištas su jais teises. 3) Neteisėtų veiksmų padidėjimas, ypatingai ūkio gyvenimo srityje, tarp ko kita — išdavimas neapmokamų, neišpildomų paskui piniginių, kredito ir kt. pasižadėjimų; valstybės apsaugojimo bei reguliavimo išsiplėtimas vis didesnei privataus ūkio ir materialinių santykių ir surištų su jais teisė peržengimų kiekybei. 4) Didėjantis nusimanančių žmonių bei įvairių teisės srityje organų reikalingumas, kas iššaukia vis naujas išlaidas. 5) Humaniškesni santykiai su prasikaltėliais ir surištos su tuom išlaidos jų geresniam užlaikymui, palaikymui juose dvasinės lygsvaros, dorinio pastovumo ir t. t. 6) Taikymas prasikalstančiai jaunuomenei perspėjamųjų priemonių, steigimas kolonijų nepilnamečiams. 7) Mintinų bylų nagrinėjimo įvedimas, kas ypač pirmą sykį tai teismuose įvedant, reikalauja didesnio tarnautojų skaičiaus, greičiau dirbančio aparato ir t. t. Nors pastaroji aplinkybė prie tam tikrų sąlygų tą reformą įvedus gali privesti galų gale prie išlaidų sumažėjimo. Esama dar ir kitų aplinkybių, kurios turi įtakos teisingumo išlaidų mažėjimui. Prie tokių priklauso: 1) Įvedimas prisiekusių teismo, kurio pareigos yra atliekamos nemokamai. 2) Išnaudojimas areštantų žemės ūkio, amatų ir kitiems darbams.

B. Išlaidų paskirstymas kategorijomis.

Teisingumo išlaidos yra skirstomos šiomis kategorijomis: 1) centralinio valdymo, 2) kodifikacijos, 3) teismų ir 4) kalėjimų.

C. Valst. išlaidos teisingumui Europos valstybėse.

Teisingumo išlaidos atskirose valstybėse sudarydavo vidutiniškai tokius dydžius kiekvienam gyventojui:

	Vietos valiuta		litais
Prūsijoj (1916/17 m.) . . .	5,31	markių	apie 12
Austrijoj (1915/16 m.) . . .	3,12	kronų	„ 6
Vengrijoj (1913 m.)	2,75	„	„ 5,5
Olandijoj (1917 m.)	2,09	guldenų	„ 8
Danijoj (1917 m.)	3,65	kronų	„ 9
Prancūzijoj (1916 m.) . . .	1,44	frankų	„ 3
Švedijoj (1917 m.)	0,94	kronų	„ 2

Čia mes galime pastebėti, kad lyginant palyginamąsias išlaidas, tenkančias kiekvienam gyventojui, atskirose valstybėse esama nukrypimų nuo vidutinės tų išlaidų normos — 6—9 litų 1 gyventojui. Brangiausia (12 litų) apsieina teisingumas Prūsijos gyventojams, pigiausia (2—3 litai) — Prancūzijoj ir Švedijoj.

Tarp kita ko, Vengrijoj 1913 m. teisingumo išlaidos sudarė 58,0 mil. kronų, arba 4,4% visos paprastųjų išlaidų sumos.

D. Teisingumo išlaidos Lietuvos respublikoj.

Lietuvos respublikoj faktinos Teisingumo M-jos išlaidos sudarė tokias sumas ir %%-ines normas:

	Sumos tūkst. auksinų	%-inis santykis su visa išlaidų suma	Vidutiniškai tenka 1 gyvent.
1918/19 m.	3,566	2,3	
1920 m.	8.767,5	2,08	
1921 m.	11.941,8	1,59	
1922 m. pirmi 9 mėn.	21.546,6	1,3	
	Litų		
„ „ paskut. 3 mėn.	447,2	1,55	
Vidutinė visų 1922 m. proc. norma		1,36	
1923 m. (sulig biudžetu)	3.649,9	1,77	1,8
Vidutinė 5 metų norma		1,85	
1924 m. (biudžeto projektu) . .	5,567	2,79	2,77

Iš čia matome nuolatinį pirmaisiais 4 metais tų išlaidų procentinės normos mažėjimą, kas betgi nereiškia faktiško mažėji-

mo išlaidų sumų, kurios ir absoliučiai ir sąlyginiai didėjo. Palyginamasai tų sumų didėjimas aiškėja pervedant tuolaikiniu kursu auksinus į dolerius ir litus:

	Metinės Teisingumo M-jos išlaidos	Vidut. metin. 1 dol. kursas	Lyglavertė suma tūkst. dol.	tūkst. litų
1918/19 m.	3.566 tūkst. auks.	35	100	1.000
1920 m.	8.767,5 „ „	62	141,4	1.414
1921 m.	11.941,8 „ „	93	128,4	1.284

Taigi matome, kad realė Teisingumo M-jos išlaidų vertė mažai tepakilo, t. y. tos ministerijos išlaidos nusistovėjo tam tikrame lygmenyje, kuris nuolat kilo. Įvedus pas mus savą valiutą, visos kainos pas mus bemaž dvigubai pakilo ir pasiekė prieškarinio aukštumo. Teisingumo M-jos 1923 m. sąmata padidėjo daugiau kaip $2^1/_2$ sykio palyginant su 1920 m. ir beveik 3 sykius lyginant su 1921 m. Procentinė gi norma kai del viso biudžeto (1,77%) paliko tokio pat didumo, kokio ji buvo vidutiniškai per 5 praeituosius metus (1,85%). Tos ministerijos išlaidos 1924 m. biudžeto projektu žymiai padidėjo, būtent iki 5.567 tūkst. litų ir jų procentinė norma taip pat pakilo iki 2,79%. To visa priežastis mes pamatysime žemiau. Vidutiniškai Teisingumo M-jos išlaidų tenka 1 gyventojui 1923 m. 1,8 lito, o 1924 m. gali pasiekti 2,77 lito. Iš čia mes galime padaryti išvadą, kad mūsų justicija apsieina mūsų gyventojams taip pat pigiai, kaip Švedijoj ir Prancūzijoj. Teising. M-jos išlaidų proc. santykis su paprastųjų biudžeto išlaidų suma 1923 m. sudarė 2,3%, o 1924 m.—3,44%. Ta procentinė norma yra mažesnė negu prieš karą Vengrijoj (4,4% 1913 m.).

Svarbiausieji Teisingumo M-jos išlaidų skyriai yra šie (tūkst. litų): (Lentelę žiūr. 96 pusl.).

Nepaprastos išlaidos.

Rūmų statymas ir įgijimas . . . . 58,0.

Iš čia aiškėja, kad 1924 m. buvo numatytas žymus išlaidų padidėjimas beveik visuose svarbesniuose skyriuose 50—25%. O Vyriausiojo Tribunolo išlaidos padidėjo beveik 3 sykius. 40—45% visų tos ministerijos išlaidų išeina suimtiesiems užlaikyti. 24% tenka apygardų teismams, 16% — taikos teisėjams; 3,3% tenka jaunesniesiems notarams išlaikyti; 3,3—6% — centraliniam valdymui.

		1923 m.	Proc. santyk. su visa suma		1924 m.	Proc. santyk. su visa suma
Apygardos teismams išlaikyti		867,26	24		1,313,06	24
Taikos teisėjams		591,42	16		888,7	16
Bendroms teismo išlaidoms		242,31	6		271,3	5
Jaunesniesiems notarams .		122,16	3,3		321	6
Vyriausiajam Tribunolui .		55,6			154,2	
Centralinėms įstaigoms . .		127,68	3,3		321	6
Įvairioms išlaidoms . . .		19,5				
Suimtųjų namams įrengti ir [išlaikyti	686,87	930,87		909,3	1,217,4	
„ namų butams nuo- [muoti ir išl.	185,0			249,1		
„ namuose darbui ir [dirbt įreng. ir laikyti	59		45	59,0		40
Kaliniams laik. ir vežioti	756,3	766,3		998,5	1,054,25	
Kalinių kroviniams ir [sargybai vežioti	10,0			55,75		
Trobėsiams remontuoti . .		65,7			75	
Skoloms atsimokėti . . .		0,25			35	
Iš viso . .		3,789,05			5,509	

Teisingumo M-jos p a j a m o s susidaro iš šių svarbesniųjų skyrių (tūkst. litų):

	1923 m.	1924 m.
Žyminis teismo, kanceliarinis ir kt. mokesnis (su vyr. notaro)	307,9	405
Pripažinimo rinkliava	489,6	1.000
Už notarų darbų taksą	162	178
Už kalinių darbus	21	
Nuo laisvų profesijų (advokatų liudymai)	16	15
Baudos		91
	ir kt.	ir kt.
Iš viso	1.049	1.730,1

Kalbamos ministerijos pajamos 1923 m. sudarė apie 28% visos jos pačios išlaidų sumos. 1924 m. jos gali išaugti iki 31,5%. Įdomu pažymėti, kad jaunesniųjų notarų užlaikymas su perteklium yra padengiamas jų pajamomis. Pajamos iš kalėjimų darbų pačios menkiausios.

VIII. Užsienio politikos valdymo išlaidos.

A. Naujos pokarinės valstybinio veikimo sąlygos užsienio politikos srityje.

Po pasaulinio karo, pakeitusio teritorijas ir bendrą daugelio Europos valstybių padėtį ir sukūrusio jų tarpe eilę naujų valstybių; naujų tarptautinių santykių formavimas reikalauja ypatingų pastangų ir ypatingo sugebėjimo iš tuos reikalus tvarkančių ministerijų. Ypatingai sunki ir sudėtina užduotis toj srityj tenka naujųjų valstybių užsienio reikalų ministerijoms. Joms tenka iš naujo užmegsti tų valstybių santykius ir ryšius su visu pasauliu; sutvirtinti jose pasitikėjimą ir palankumą; ginti tų naujųjų valstybių reikalus ir aprūpinti jų reikmenis; kovoti diplomatiniu būdu su savo priešais ir rasti sau draugų, paramos; išplėsti savo valstybės įtakos sritį; pagelbėti užmegsti ekonominius, materialius santykius ir ryšius su atatinkančiomis šalimis, tautomis; kovoti su skleidimu savo šaly kenksmingų įtakų ir t. t.

Nesureguliavimas po karo tarptautinių santykių; vis dar tebėsanti visuotina įtempta padėtis, įvairūs tarptautiniai susigrupavimui su dominuojančia juose Antanta, vaidmuo ir veikimas kurios greitai keičiasi ... — visa tai reikalauja didelio akylumo, sugebėjimo iš dabartinės Užsienio Reikalų M-jos. Ypač tai reikalaujama iš naujų valstybių su nenusistovėjusia tarptautine padėtim.

Todel ir daugelio valstybių užsienių reik. ministerijų išlaidos pastaruoju laiku labai išaugo, susikomplikavo. Be paprastųjų sąmatų, daugelis tų ministerijų gauna dar asignavimus specialiems, slaptiems tikslams ir tai tam tikrame laipsnyje apsunkina tų ministerijų finansinės struktūros tyrimą. Be to, reikia atsiminti atstovaujamąją tų m-jų rolę reikalaujančią taip pat nemažų išlaidų.

B. Lietuvos respublikos užsienio politikos išlaidos.

Mūsų Užsienių Reikalų Ministerijos išlaidos sudarė iki šiol tokias sumas ir procentinius santykius su bendromis biudžeto sumomis:

	Suma		Proc. santykis su visa išlaidų suma
1918/19 m.	2.793	tūkst. auks.	1,8
1920 m.	2.445	„ „	0,58
1921 m.	15.697	„ „	2,09
1922 m. pirmi 9 mėn.	90.038	„ „	5,4
„ „ paskut. 3 „ .	696	„ litų	2,4
Per visos 1922 m. . .			4,65
	t. lt.		
1923 m. papr. išl. . .	4.521	2,03	3,87
„ „ nepapr. „ . .	3.250	1,60	
„ „ „Elta" „ . .	267	8.038 t. lt. 0,14	
Vidutinė 5 metų metinė norma			3,92

Iš čia mes matome, kad pirmais 2 metais, pakol santykiai su užsieniu buvo dar apsunkinti, mūsų Užs. Reik. M-ja išaikvodavo palyginamai mažai lėšų. Nuo 1921 metų metinė procentinė tos ministerijos išlaidų norma žymiai padidėjo, sudarydama tokius dydžius: 2,09% (1921 m.), 4.65% (1922 m.), 3,87% (1923 m.).

1924 m. tos ministerijos išlaidų sąmata suprojektuota buvo tokio didumo:

Paprastos išlaidos	3,418 tūkst. litų arba	2,1%
Nepaprastos išlaidos	1,171 „ „ „	0,5%
Is viso . . .	4,589 tūkst. litų arba	2,6%
Pajamų gi buvo numatyta	1,073 tūkst. litų	
T. y. išlaidos viršija pajamas . .	3,516 „ „	

Užsienio Reik. M-jos išlaidos.

	1923 m. tūkst. litų	1924 m. tūkst. litų
Centralinėms įstaigoms išlaikyti	418	453. .
Įvairioms išlaidoms	97,7	
Atstovybėms ir konsulatams išlaikyti	3.045,6	2.445,4
Įvairioms atstovybių ir konsulatų išlaidoms	371,9	
Lietuvos dalyvavimas internacionalinėse arba bendrose valstybių įstaigose	320	270
	4.253,4	
„Elta"	267,8	250
	4.521,2	3.418,4

IX. Išlaidos Kr.š'o apsaugos reikalams.

A. Apsiginklavimas ir jo išlaidos.

Jau Adomas Smitas, finansų mokslo tvėrėjas, tvirtino, kad pirmiausia suvereninės valstybės pareiga yra ginti savo gyventojus nuo užpuolimų kitų, svetimų masių. Atsiradus sprogstamiesiems ginklams atsirado ir reikalas sudaryti tiems apsigynimo tikslams regularę kariuomenę, išmokintą savo amato taip, kaip yra priruošti visi kiti specialistai dirbti gyvenime. Be to, kariuomenė privalo būti disciplinuota, sujungta į gyvą masinę jėgą, pergalinčią įvairiausias kliūtis, galinčią apginti šalį visokiose aplinkybėse. Todel disciplina, paklusnumas savo karo valdžiai yra būtina kūrybinė jėga karo srityje. Iš kitos pusės, technika, visokių naujanybių, išradimų išnaudojimas yra viena priemonių kariuomenės jėgoms sustiprinti. Visa tai reikalauja didelių išlaidų, sudarant išmokintą ir naujausių laikų ginklais apginkluotą kariuomenę, ir tos išlaidos paskutiniuoju laiku buvo pakeliamos tik turtingoms, gerai organizuotoms ir valstybiniai galingoms tautoms. Senovėje kultūringosioms valstybėms pavojingi buvo barbarai, plėšrūs jų užpuolimai. Pastaruoju laiku neturtingesnėms ir labiau atsilikusioms šalims panašus pavojus gresia iš turtingų, galingų, kariškai stiprių valstybių pusės.

Naujosios civilizacijos plėtojimasis buvo labai susipynęs su visuotinu didėjimu žmonių karingumo, įgavusio daugely atvėjų pobūdį vad. militarizmo, nuolatinio ginklavimosi, rengimosi karui. Taikos palaikymo priemonė buvo pasiruošimas tuojau kariauti. Ir tas visuotinas pasirengimas karui pagimdė pasaulinį karą, kuris ir dabartinei epochai paliko nuolatinį pasiruošimą prie naujų ginkluotų sukilimų, karo susidūrimų. Visa tai sykiu reikalavo nuolatinių stambių išlaidų karo reikalams ir taikos metu. Vidutinės išlaidos kalbamam tikslui daugumoj valstybių sudarė 20—30% visų biudžeto išlaidų. Kai kada jos būdavo ir didesnės, ir atsilikusiose valstybėse, nesirūpinusiose savo kultūros reikalais karo išlaidos siekdavo 50% viso biudžeto. Iš čia galima padaryti vieną praktišką išvadą, įdomią ir mūsų Lietuvai. Perdidelis taupumas darant išlaidas kultūros tikslams, pavėluotas kultūriškas vystymasis — brangiai apsieina pavidale reikalo padidinti išlaidas elementariems karo reikalams.

B. Veiksniai, turintieji įtakos krašto apsaugos išlaidų didumui.

Šie faktoriai bendrai turi įtakos krašto apsaugos išlaidų didumui: 1) Valstybės teritorijos didumas. 2) Gyventojų skaičius, jo charakteris ir tarp kita ko — karingumo ūpas. 3) Valstybės padėtis ir bendra išvaizda (Konfiguration), jos pajėgumas apsiginti, naturalių rubežių (kalnų, upių, ežerų, jūrų) arba strateginių rubežių buvimas. 4) Politiniai santykiai, tautiniai siekimai, ramiai kultūrinės aspiracijos ar karingas charakteris; palinkimas išplėsti savo rubežius, užvaldyti gretimas tautas arba savų rubežių bei pozicijų gynimas. 5) Santykiai su kaimyninėmis valstybėmis. 6) Kariavimo sistema ir technika kalbamoj epochoj. 7) Šalies gynimo organizavimo būdai ir esamos kalbamuoju laikotarpiu karo sistemos (samdomoji kariuomenė, visuotina karo prievolė, liaudies apginklavimas, milicija). 8) Valstybės visuomenės ūkio padėtis. 9) Karo sąmatų didumas kitose valstybėse.

Pasaulinis karas davė kai kurių nurodymų, iš kurios pusės galima laukti karo išlaidų sumažėjimo. Siunčiamųjų į frontą kareivių paruošimas sutrumpėjo iki minimumo — viso tik iki kelių mėnesių. Iš čia galima laukti, kad karo tarnybos laikas gali sutrumpėti iki minimumo, sumažindamas reikalingas tam išlaidas. Tiesa, tuo pačiu laiku karo techniškas įrengimas labai pabrango. Kiekvienas 42 santimetrų armotos šūvis kainuoja daug pinigų. Ginklavimasis, ypatingai karui, esant tada nenormalėms sąlygoms, reikalauja didelių išlaidų. Kariuomenės užlaikymas taikos metu taip pat nemažai kainuoja; ir gali dalinai apsimokėti tuom, kad laisvu laiku, kariuomenės dalys dirbtų kokį nors produktingą darbą.

Bendrai, karo išlaidų sumažėjimui gali turėti įtakos šios aplinkybės: 1) Ginkluotosios liaudies (народнаго ополчения) atskyrimas nuo regularės kariuomenės. 2) Karininkų skaičiaus sumažinimas. 3) Kariuomenės sumažinimas taikos metu iki minimalio kiekio. 4) Karo tarnybos laiko taip pat iki minimumo sutrumpinimas. 5) Pašalinimas suktybių prie kariuomenės aprūpinimo ar apginklavimo.

C. Teigiamosios ir neigiamosios apsiginklavimo pusės.

Prie stambių karo išlaidų analizo reikia turėti galvoje dar šias kariško organizavimosi puses ir jo išnaudojimo galimumą:

1) Kariškas organizavimasis ir stiprumas prie dabartinių sąlygų yra bendro valstybinio stiprumo ir susiorganizavimo iš-

reiškimu bei simboliu. Jis del to esti apsaugojančia priemone nuo visokių užpuolimų ant valstybės, nuo visokių valstybės ar tautos suvereniumo teisių peržengimo.

2) Karo jėga yra taip pat apsaugojanti priemonė nuo visokių vidaus perversmų ir tvarkos ardymo. Todel dalį kariuomenės organizavimo ir išlaikymo išlaidų tenka priskirti prie tųjų, kurios yra reikalingos valstybės vidaus apsaugai.

3) Karo tarnyba, jei ji gerai yra suorganizuota, gali būti naudinga gyventojams šiais atžvilgiais:

a) del fizinio išlavinimo ir sustiprinimo; dvasinio užsigrūdinimo, ištvermės, disciplinos;

b) del mokslo, specialių žinių, prityrimo įgijimo;

c) del patobulinimo specialių žinių geografijos, technikos, chemijos, fizikos, istorijos, surištų su karo reikalais, technika ir kt. (pavyzdž. spec. mokslo institutai, karo mokyklos, laboratorijos, kolekcijos, ekspedicijos ir t. t.). Karo metu tie specialūs mokslo ir technikos darbai ypatingai padidėja karo srityje, ir prie jų yra priskiriama daug civilių specialistų ir mokslininkų. Čia pakanka prisiminti visą daugybę mokslo išradimų, patobulinimų per pastarąjį karą, o jie taikomi buvo, ant nelaimės, didesnėj atsitikimų dalyj didesniam griovimui, žūdymui.

4) Įvairūs karo reikalai sudaro talpią vidaus rinką, gerai organizuotą ir centralizuotą, tautinei pramonei ir prekybai. Iš kitos pusės, karo reikalai žymios lėšos ir techniškos pajėgos padeda ir taikos metu vystytis pramonės technikai, skatina prie pagerintų priemonių ir metodų išradimo ir pritaikymo pramonės, prekybos, ž. ūkio ir kt. srityse, turinčiose ką nors bendro su karo užsakymais, pristatymais, reikmenimis.

5) Karo reikalai tarp kita ko yra nemaža skatinamoji jėga transportui vystytis, pritaikinti šiaip gyvenime išradimus, visokius patobulinimus (aeroplanai, radiotelegrafai ir t. t.).

6) Socialės apsaugos išvystyme karo sritis turi taip pat nemaža reikšmės, kadangi dažniausia kaip tik nuo jos ir prasideda valstybinės pagalbos tiekimas invalidams, netinkantiems darbą dirbti ir t. t.

Svarbiausias, betgi, karo organizavimosi tikslas, kaip mes jau matėme, yra šalies gynimas ir jos apsauga nuo svetimų užpuolimų pasikėsinimo.

Priešingai viršnurodytoms palyginamai teigiamoms karo organizavimosi ir karo tarnybos pusėms, galima nurodyti taip pat eilę jos neigiamą ypatybių ir rezultatų, ypač išsivysčius vadinamajam militarizmui. 1) Patys naudingiausieji, sveikiausieji ir produktingiausieji gyventojų sluoksniai yra atitraukiami nuo savo gyvenimo užduočių ir sąlygų jaunystės metu, kada

jie asmeniniai ir visuomeniniai tik bręsta ir įgauna žinių bei energijos ateičiai. 2) Išsiplatinusios karo srityje ligos, ištvirkimas, tinginiavimas, lengvatikybė ir t. t. yra pernešamos grįžtančių namo buvusių karių į civilius sluoksnius. 3) Karo srityje atsiranda kastos pažiūros, ji yra militarizmo ramsčiu. Atsiranda skirtumas tarp civilių ir karo sluoksnių, vidaus santykiai blogėja, ypač jei valstybė duoda kariams ypatingų privilegijų, teisių *). 4) Toj dirvoj kyla kartais bruzdėjimai, demagoginiai išsišokimai, avantiūros, sankalbiai ir t. t. Prisiminkime garsią savo laiku Prancūzijoj bulanžizmo istoriją **). Prisiminkime visą eilę vadin. dvaro revoliucijų, kurias darė daugiausia kariai.

Prie tokių sąlygų šalies gynimas — kilni, šventa uždotis — dažnai susitepa įvairiais plėšriais darbais, politikavimu, sankalbiais. Iš kitos pusės, militarizmas pagimdo imperializmą, ir valstybės kenčia del perdėto tautinio ūpo, perdidelių kariškų norų, bereikalingai įtemptos konjunktūros.

Prisiminkime bent buvusią pas mus Bermonto-Avalovo avantiūrą ir padarytus mums nuostolius ir skriaudas.

D. Anglų apsiginklavimo sistema.

Grįžtant susipažinti su karo išlaidomis, reikia nurodyti sunkumą nustatyti tam kokius nors bendrus mastus ir pagrindus.

Anglų kariuomenė, sudaroma iš savanorių, apsieina labai brangiai, bet ji reikalinga yra valstybei, turinčiai didžiules kolonijas, kur reikalingi profesionalai kariai, prityrusieji ilgoj tarnyboj. Čia netinka visuotinos karo prievolės sistema. Be to, reikia prisiminti bendrai aukštas kainas ir darbo užmokesnį Anglijoj, del ko karo išlaidos tampa labai didelės. Prieš karą vieno kario užlaikymas Anglijoj apsieidavo 2.000 markių, o Vokietijoj tik 1.000 mk. Bet ar buvo anglų kariuomenė geresnė už vokiečių — tai dar klausimas. Didesni sutaupymai karo išlaidose galėtų paskatinti įvesti milicijos sistemą, kurios pritaikymas po karo valstybės reikalams rastų sau ypatingą pateisinimą tarp ko kita — del finansinių sumetimų.

*) Čia galima prisiminti prieškarinių militarinių sferų įpročius, vykusiai charakterizuotus padarusioj savo laiku triukšmą vokiečių karininko Bilzės knygoje „Garnizone".

**) Sankalbis prieš respubliką, kurio pryšaky stovėjo generolas Bulanže.

E. Karo technikos tobulėjimo įtaka karo išlaidų augimui.

Nepaprastai greitam karo išlaidų augimui ypatingą įtaką turėjo pastarojo laiko karo technikos vystymasis. Jau po vokiečių — prancūzų karo ta technika labai pakilo. Paskui atsirado tokios naujanybės, kaip dernoutai, aeroplanai, cepelinai, povandeniniai laivai, tankai, 42-jų santimetrų kanuolės ir t. t. Kiekvienai valstybei prisieina ginkluotis visais tokiais naujausiais pabūklais, jeigu ji nori būti užtikrinta išlikti gyva.

F. Reikalingumas suderinti šalies karo reikalus su jos finansiniais resursais ir kt. sąlygomis.

Bendrai valstybėms tenka, matyt, suderinti iš įvairių paskatinamųjų priežasčių išeinančius karo reikalus su finansinėmis išgalėmis, visuom. ūkio ir materialiais šaltiniais. Į gręsiančius pavojus prisieina kreipti dėmesį tik tiek. kiek jie yra numatomi artimiausiu laiku. Nes kitaip lengvai gali atsirasti militariniai norai. Iš kitos pusės, reikia skaitytis ir su tuom, kad karo rezultatai priklauso ne tik nuo apsiginklavimo ir technikos, bet ir nuo karo dalių inteligentiškumo ir dvasinių privalumų. Be to, gelbėtis nuo pavojaus valstybė turi išgalėti ir finansiniu atžvilgiu. Finansinių jėgų mobilizacija, gali būt, yra nemažiau svarbi, kaip ir karo — technikos mobilizacija. Daug priklauso taip pat nuo visuomenės ūkio organizacijos, ekonominės struktūros stiprumo, gyventojų pasiaukojimo ir kitų aplinkybių.

G. Karo išlaidų augimas Europos valstybėse.

Apie karo išlaidų augimą Vokietijoj mes jau savo laiku davėme tokius davinius: vidutinė metinė krašto apsaugos išlaidų suma ten sudarė milijonų markių

1872 — 1880 m.	331
1881 — 1890 m.	388
1890 — 1900 m.	539
1901 — 1910 m.	740
1907 — 1914 m.	948,38

Išlaidų augimas karo laivynui Vokietijoj ėjo tokiu tempu:

1896 m. išleista karo laivynui . . . . 92 mil. mk.
o 1910 m. " " " . . . . 442,1 " "

Iš viso nuo 1872 iki 1914 m. Vokietijoj išleista:

karo reikalams	25.918,17 mil. mk.
laivynui	6.588,88 " "
Iš viso	32.507,05 mil. mk.

Vidutiniškai kiekvieniems metams tų išlaidų tenka 773,98 mil. mk.

Bendrą padidėjimą išlaidų sausumos kariuomenei ir laivynui, priklausomai nuo įvairių aplinkybių atskirose šalyse galima matyti šioj lentelėj (markėmis):

	1904 m.				1914 m.			
	Kariuomenė		Laivynas		Kariuomenė		Laivynas	
	Suma milij.	Vienam gyventojui	Suma milij.	Vienam gyventojui	Suma milij.	Vienam gyventojui	Suma milij.	Vienam gyventojui
Anglija.	588	13,8	752	17.7	584	12,7	1052	22,7
Prancūzija . . .	536	13,7	234	6,0	766	19,8	501	12,6
Rusija	804	5,7	244	1,7	(1913m.) 1294	8,1	541	3,4
Italija	237	7,2	107	3,2	369	10,5	260	7,4
Vokietija. . . .	647	10,8	207	3,5	1768	25,9	476	6,9
Austro-Vengrija .	378	8,0	42	0,9	576	10,4	151	2,8

Bendrai vienam gyventojui tenka išlaidų karo ir laivyno reikalams (markėmis):

	1913 m.	1914 m.
Anglijoj	33,05	35,4
Prancūzijoj	29,67	32,4
Vokietijoj	21,86	32,8
Italijoj	15,30	17,9
Austro-Vengrijoj	11,67	13,2
Rusijoj	11,1	11,5
Š. A. Jungt. Valstybėse	10,5	
Japonijoj	7,4	

Mažiau militarinėj valstybėj — Anglijoj metinių išlaidų tam tikslui buvo (mil. sv. st.).

1688 — 1738 m.	3,5
1739 — 1789 m.	8,0
1790 — 1839 m.	36,0

Čia reikia betgi pažymėti, kad karo išlaidų procentinė norma santyky su visomis biudžeto išlaidų sumomis pastaruoju laiku nuolat mažėjo. Valstybės buvo priverstos padidinti savo išlaidas kitiems tikslams. Taip, pavyzdž., Anglijoj ir Rusijoj krašto apsaugos išlaidos mažėjo šiuo būdu:

Anglijoj		Rusijoj	
1702 m. —	40,6%	1680 m. —	50%
1792 m. —	35,0%	1794 m. —	46,0%
		1850 m. —	42,0%
1890 m. —	21,6%	1892 m. —	30,7%
		1913 m.(?)—	25,4%

Prancūzijoj tos išlaidos sudarė:

	Sumos mil. frankų	% santykis su visomis išlaidomis	
		19 amž. pradžioj —	50,5%
		1815 — 30 m. —	29,5%
1850 m. —	732	1831 — 47 m. —	31,7%
1880 m. —	879	1852 — 70 m. —	33,9%
1899 m. —	953	1871 — 83 m. —	26,6%
	Per visą nurodytąjį laiką . . .		32,2%
	1913 m		33,7%

Austrijoj paprastosios krašto apsaugos išlaidos 19 amžiaus pradžioje karo metu sudarė 45 mil. guldenų, arba 50% visų išlaidų. Prieš paskutinį karą tos išlaidos sudarė 745 mil. kronų, arba 13,5% visų išlaidų.

H. Prieškarinės dviejų ir trijų sąjungos karo išlaidos.

Bendros dviejų sąjungos (Rusijos ir Prancūzijos) krašto apsaugos išlaidos 1913 m. sudarė 1.784 mil. mk., o trijų sąjungos tos pačios išlaidos — 21.019 mil. mk.

Dviejų sąjungos sienos daugiausia buvo gamtos apsaugotos; jų teritorija savo dydžiu buvo mažai prieinama užpuolimams; jų karo laivyno išlaidos buvo betgi daug didesnės negu trijų sąjungos. Jeigu turėti galvoje tų buvusių dviejų sąjungų tautinius turtus, tai tenka pasakyti, kad trijų sąjunga apsunkindavo tuo atžvilgiu savo gyventojus mažiau (vidutiniškai po 15,2 markių 1 gyventojui) negu dviejų sąjunga (15,7 markių 1 gyventojui).

!. Lietuvos respublikos krašto apsaugos išlaidos.

Krašto apsaugos išlaidos Lietuvos resp. sudarė tokias sumas ir proc. santykius su bendromis valst. išlaidomis:

	Bendros valst. išlaidos tūkst. auks.	Krašto apsaugos išlaidos tūkst auks.	%%-n's santykis pirm. su pastaros.
1918/19 m.	156.919,3	63.627	42
1920 m.	422.329,2	245.623	58,16
1921 m.	751.290,6	415.187	55,26
1922 m. pirmi 9 mėn.	1.677.686,3	852.498,7	50,8
	tūkst. litų	tūkst. litų	
1922 m. paskut. 3 mėn.	28.827,7	9.057,6	31,87
1923 m. (biudž. proj.)	209.687,0	59.220,0	30,0
Vidutinė penkių metų metinė procentinė norma			46,28
1924 m. (biudž. proj.)	202.217,9	42.000	28,0

Iš čia mes matome, kad iki savos valiutos 1922 m. spalių mėn. įvedimo, krašto apsaugos išlaidos, išskyrus pirmus 1918/19 metus, kada jos sudarė 42%, prašokdavo pusę visų valstybės išlaidų (1920 — 58,16% ; 1921 m. — 55,26% ; 1922 m. per pirmus 9 mėn. — 50,8%). Paskui jos palyginamai greitai sumažėjo: 1922 m. pabaigoj iki 31,87%; 1923 m. iki 30% ir 1924 m. iki 28%.

Tuo būdu, Lietuvos respublika per 5 metus pergyveno tą patį procesą, kuris Rusijoj ir Anglijoj ėjo daugiau 2-jų amžių (nuo 1680 m. iki 1913 m.), o Prancūzijoj daugiau vieno. Tų šalių išlaidos krašto apsaugai iš pradžios sudarė apie pusę visų valstybės išlaidų, o paskui, paskutinį amžiaus ketvirtį prieš karą, nuolatiniai nuslinko iki 20 — 30%. Tasai palyginamas sumažėjimas kalbamose šalyse ėjo betgi sykiu su absoliučiu tų išlaidų augimu. Mes pergyvenome panašų procesą sutrumpintu, pagreitintu tempu, kaip tai buvo pastebima ir mūsų valstybinio gyvenimo srityse. Pirmą laiką buvo daromos kapitalinės išlaidos kariuomenei sutverti, apginkluoti, aprūpinti. Ir tik nuolat karo ūkis įėjo į savo paprastą vagą, ir Krašto Apsaugos M-jos išlaidos pradėjo stabilizuotis, susireguliuoti. 1924 m. biudžeto projektu krašto apsaugos reikalams buvo skirta tik 28% visų valst. išlaidų. Tai jau artėja prie vidutinės normos (20 — 30%), kuri buvo prieš karą daugelyje Europos valstybių. Be to, mūsų valst. išlaidos atatinkamai padidėjo kitose srityse, tarp kita ko — visuomenės ūkio ir kultūros — švietimo srityse. Tų reikmenų patenkinimas, kaip mes jau matėme, yra gana tikra priemonė prieš perdideles karo išlaidas ir tam tikrame laipsnyje apsauga nuo karo pavojų.

Mūsų gyventojų apsunkinimas karo išlaidomis 1923 m. siekė 31,76 litų kiekvienam gyventojui, įskaitant 8 litus kiekvienam gyventojui nepaprastosioms karo išlaidoms. Biudžeto projektu 1924 m. tasai apdėjimas turėjo būti lygus apie 29 litus 1 gyventojui. To apdėjimo laipsnis gali būti prilygintas prie to, kurį turėjo prieš karą Austro-Vengrijos gyventojai (1913 m. — 11,67 vok. mk. ir 1914 m. — 13,2 v. mk.) ir tuo pat laiku jis yra mažesnis negu to laiko Italijos gyventojų (1913 m. — 15,3 mk., 1914 m. — 17,9 mk.). Iš kitos pusės, mūsų gyventojai yra labiau apsunkinti tuo atžvilgiu negu kad tai buvo prieš karą Rusijoj (1913 m. — 11,1 mk., 1914 m. — 11,5 mk.), Š. A. Jungt. Valstybėse (1913 m. — 10,5 mk.) ir Japonijoj (1913 m.—7,4 mk.).

Prie 59.220.237 litų Krašto Apsaugos M-jos išlaidų 1923 m., jos pajamos buvo apskaitytos sulig biudžetu sumoj 127.100 litų. Tuo būdu, išlaidų buvo daugiau kaip pajamų 59.093.137-iais litais.

1924 m. biudžeto projektu Krašto Apsaugos

Ministerijos išlaidos sudaro	42.000.000 litų,
pajamos gi	753.640 "
Išlaidos viršija pajamas ..	41.246.360 litų.

Svarbiausias pajamų straipsnis 1924 metais numatytas „už parduotą netinkamą valstybinį turtą" — 656.500 litų.

X. Kiek kainoja karai.

A. Kiek atsiėjo Krymo, rusų-turkų ir būrų karai.

Susipažinus su krašto apsaugos išlaidomis taikos metu, įdomu pažiūrėti, kiek atsieina žmonijai karai, kiek juos galima materialiai apskaičiuoti.

1. Krymo karas 1854/56 metais kainavo:

Sąjungininkėms valstybėms	3.174,4 mil. mk.
Rusijai	3.200,0 " "
Neitralėms valstybėms	400,0 " "
Iš viso	6.774,0 mil. mk.

2. Rusų - turkų karas 1877/78 m. kainavo:

Rusijai	3.440 mil. mk.
Turkijai	1.725 " "
Iš viso	5.161,6 mil. mk.

Kiekvienam kariui vienai dienai užlaikyti to karo metu, Blocho apskaitymu, vidutiniškai apsieidavo 8 markės. Prie to dar prisidėdavo išlaidos nukentėjusių kare šeimynoms užlaikyti.

3. Ypatingai didelio laipsnio tos vidutinės išlaidos kiekvienam kariui vienai dienai pasiekė laike būrų karo pietų Afrikoj 1899—1901 m. Čia jis sudarė 14 markių. O bendros anglų išlaidos to karo metu pasiekė 1.836 mil. mk.

B. Kiek apsiėjo 1870—72 m. vokiečių-prancūzų karas.

Vokiečių—prancūzų 1870/71 m. karas, Vagnero apskaitymų, skaitant vien tik karo išlaidas apsiėjo:

Prancūzijai	1912 mil. frankų,
Vokietijai	1939 " "

Bendrai gi tas karas kainavo Prancūzijai, kuriai teko padengti ir Vokietijos išlaidas, 13 milijardai frankų. Karo išlaidos, kurias teko padengti vienai Prancūzijos valdžiai, be bendruomenių, departamentų ir atskirų asmenų, sudarė, sulig oficialiais daviniais, 8.740 mil. frankų.

Bendros Prancūzijos karo išlaidos tada susidarė iš šių sumų:

Karo išlaidų atlyginimas	5.315	mil. frankų
Naujai įgytas karo inventorius	2.144	" "
Departamentų padengimas karo išlaidų	1.487	" "
Einamos karo išlaidos	1.315	" "
Pensijos invalidams	1.314	" "
Vokiečių okupacija	340	" "
Nuostoliai finansų įplaukose	2.024	" "
Iš viso	**13. 899**	**mil. frankų.**

C. Vokietijos išlaidos taikos meto gyvenimo sąlygoms atstatyti.

Pasibaigus karui taikos gyvenimo sąlygoms atstatyti Vokietijoj padarytos tokios išlaidos:

I. Įvykusių del karo nuostolių likvidavimas.

Pensijos invalidams (iki 1872 m. pabaigos) ir išlaidos invalidų fondui įsteigti	591 mil. mk.
Rezervistų ir opolčencų giminėms pagalba	12 " "
Vokiečių pabėgėliams iš Pranc. pagalba	6 " "
Vokiečių vandens transporto inventoriaus atstatymas	16,8 " "
Karo nuostolių ir karo padarytų sugriovimų atstatymas	113,1 " "
II. Vokiečių karo jėgų atstatymas	558,3 " "
III. Bendro šalies valdymo atstatymo ir reformų įvykinimo išlaidos..	107,7 " "
IV. Kapitalinės išlaidos duodantiems pelną valstybės turtams (geležink.)	431,4 " "

D. Teoretiškas karo kainos apskaitymas ir praktiškas apskaičiavimas, kiek apsiėjo paskutinis pasaulinis karas.

Pastarojo laiko karo technikos pažanga yra surišta su vis labiau augančiomis karo išlaidomis ir nuostoliais. Ryšy su tomis išaugusiomis karo išlaidomis, kai kurių žinomų specialistų*) buvo daromi galimų karo išlaidų ir nuostolių apskaitymai, jei atsitiktų karas tarp dviejų ir trijų sąjungų. Bet pasaulinis karas sugriovė tuos apskaitymus, ir jie apsiėjo nepalyginamai brangiau.

Iki 1916 metų pabaigos tasai karas padarė 300 milijardų mk. išlaidų.

1916 m. kovo mėn. Helfferich'as apskaitė mėnesines karo išlaidas dalyvavusių jame šalių į 350 milijonų mk.; iš tos sumos 240 mil. mk. teko Antantai. Bendras to karo išlaidas iki 1916 m. kovo mėn. pabaigos jis apskaito centralinėms valstybėms į 50—55 milijardus mk. ir Antantai — 100—105 milijardus mk., t. y. pastarajai du sykiu daugiau. Tos išlaidos betgi laikui bėgant greitai padidėjo. 1918 m. visos didžiojo karo išlaidos pasiekė 700—800 milijardus mk. Bendros gi karo išlaidos per visą karo laiką yra apskaitomos į 1.000 milijardų vok. markių, ir didžiuma tų karo išlaidų buvo padengta valst. kredito pagalba.

*) Blochas, Renaud ir kiti.

E. Tiesioginės ir netiesioginės išlaidos didžiojo karo metu.

Kitu apskaitymu, visos tiesioginės ir netiesioginės didžiojo karo išlaidos pirmais pastarojo metais (t. y. iki 1915 m. liepos mėn.) sudarė tokias sumas:

Centralinėms valstybėms (Vokietijai ir Austro-Vengrijai)	106.9 milijardų frankų
Antantai (be Italijos)	121,7 " "
Sykiu	228,6 milijardų frankų

Tų karo išlaidų ir nuostolių paskirstymas buvo toks:

Tiesioginės karo išlaidos	93 milijardų frankų
Sunaikintas turtas	15,2 " "
Kapitalizuota žuvusių gyvulių vertė ..	52.6 " "
Pramonės ir kt. nuostoliai	75,8 " "
Iš viso	236,6 milijardų fr.

F. Išlaidos karo belaisviams užlaikyti.

Žymią karo išlaidų dalį sudaro belaisvių užlaikymas. Taip, pavyzdžiui, išlaikyti vienus metus 1 milijoną karo belaisvių Austro-Vengrijai 1915—16 m. apsiėjo 1.200 mil. kronų, iš kur 1) jų maitinimui buvo išaikvota 900 mil. kronų; 2) aprengimui — 130 mil. kronų; 3) užlaikymui — 60 mil. kr.; 4) valdymui ir priežiūrai — 90 mil. kr.; 5) atlyginimui už darbą 20 mil. kr. Pusė pažymėtųjų bendrų išlaidų, t. y. 600 mil. kronų, apsimokėdavo belaisvių darbu, kame tik pusė visų karo belaisvių buvo užimta apmokamu darbu.

G. Karo kontribucija.

Karo kontribucija taip pat yra priskiriama prie karo išlaidų. Kontribucija yra už vis sunkiausia našta, nes ji užbaigia visus nuostolius ir sunaikinimus, kurius iškentėjo del karo nugalėtosios šalys. Prancūzų kontribucija Vokietijos karo nuostoliams padengti sudarė 5 milijardus frankų, kas buvo labai sunki bausmė už tą karą. Ši sunki kontribucija dalinai buvo atlyginimu už savo laiku Napoleono uždėtą panašią kontribuciją Vokietijai sumoje 1.700 su viršum milijonų frankų.

H. Karo išlaidų ir nuostolių sudedamosios dalys ir jų apskaitymo būdas.

Karo iššauktų išlaidų nustatymas yra suvedamas prie šių svarbiausių kategorijų: a) prie nustatymo specialių karo išlaidų kariuomenei ir laivynui — prieš karą, karo metu ir tuoj po karo; b) prie nustatymo kapitalizuotos vertės netektųjų gyvybių, darbingumo ir kitų karo aukų, netektos del karo darbo jėgos ir t. t.; c) prie nustatymo nuostolių del produktingo darbo pertraukimo. Prisižiūrėsime iš kiek arčiau kiekvienai tų svarbiausių karo išlaidų ir nuostolių kategorijos nustatymo būdams.

a) Karo išlaidomis laikoma tik karo ar jos griaunamų veiksmų iššauktos. Paprastas kariuomenės ir laivyno užlaikymas prieš ar po karo neimamas dėmesin, kiek tos užlaikymo išlaidos išplaukė iš bendro šalies apgynimo reikalo.

b) Vertė žuvusiųjų gyvybių, netekto darbingumo del patapimo invalidais, del ligų ar kt. karo aukų reikalinga taip pat turėti galvoje apskaitant karo kainą. Bet tai apskaityti yra sunku ir tik bendrais bruožais, pagal visur priimtų vidutinių normų. Individualizuoti atskirų asmenų ir atsitikimų gyvybės ar darbingumo įvertinimą, kaip tai daro, pvz., draudimo draugijos, netenka. Nes priešingame atvėjy prisieitų išskirti iš tos karo kainos kategorijos įvertinimą gyvybių ir darbingumo materialiai nenaudingų asmenų, vadinamų gyvenimo parazitų, dykaduonių. Nustatant tą karo išlaidų kategoriją tikslus apskaitymas yra mažai pritaikomas ir apskaitoma čia yra paprastai bendrais dydžiais. Taip, pavyzdžiui, vieno mokslininko (Foville) apskaitymu, kapitalinis nuostolis del kiekvieno užmušto kareivio galima skaityti 120 svarų sterl., arba 2400 markių. Tuo pasiremiant, metinis Anglijos nuostolis per pastarąjį karą tuo atžvilgiu yra apskaitomas 300 milijonų sv. sterl., arba 6 milijardais markių.

c) Daug tiksliau galima apskaityti nuostolius del karo aplinkybių, pertraukto produktingo darbo. Čia tenka skirti absoliučius, materialius nuostolius ir sąlyginius, padaromuosius nuostolius, atsiradusius del karo perturbacijų, pavyzdžiui — del karo pagimdytų revoliucijų ir pan. Be tiesioginių materialių nuostolių, reikia atkreipti dėmesį į del karo padidėjusią mokesnių naštą, rekvizicijas, evakuacijas ir t. t. Toliau, tenka išaiškinti nuostolius del prekybos - pramonės ryšių ir santykių suirimo; nuo suardymo valiutos — kredito santykių, o taip pat reikalingas išlaidas normaliems santykiams atstatyti, bendroms ūkio ir materialėms gyvenimo sąlygoms į lygsvarą atvesti.

Betgi nuostoliai, atsiradę, pavyzdžiui, del spekuliacijos ar nusikaltimų, kurių atsiradimo priežastim yra taip pat karas, o lygiai ir nuostoliai, atsiradusieji del socialių perversmų, įvykstančių kartais karo rezultate, vargu gali būti priskiriami materialius karo nuostolius įvertinant. Nes tokiam atvejy tektų nustatyti ir materialę naudą, atsiradusią del panašių įvykių, kaip pavyzdžiui, vertę gėrybių del atskirų tautų, klasių išliuosavimo, o taip pat vertę spekuliantų, nusikaltėlių uždarbio, kas galutiname rezultate taip pat įeina kartais į tautos turtų sąstatą ir t. t. Iš karo materialių nuostolių ir jo materialės esmės tyrinėtojų galima nurodyti įdomų Spann'o darbą „Ein Beitrag zur volkswirtschaftlichen Theorie des Krieges und der Kriegskosten (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Bd. 105, Nowember 1915).

Be aukščiau nurodytųjų karo padaromų išlaidų ir nuostolių, tenka prie pastarųjų priskirti taip pat išlaidas, padarytas besiruošiant į karą; ūkio ir materialius nuostolius del kariuomenės ir laivyno grupavimo ir žygiavimo, del karo lauko atsiradimo ir išsiplėtimo savoj ar svetimoj žemėj. Čia tenka turėti galvoje karo veiksmų ilgumą ir pasekmes, kultūrinės ir technikinės karo aukas materialiu atžvilgiu; karo aukų ir jų giminių, invalidų, ligonių globojimą, karo belaisvių užlaikymą ir t. t.

I. Išloštųjų ir praloštųjų karų galutinų rezultatų apskaitymas.

Prie n e p a l a n k i o s karo pabaigos, prie aukščiau parodytųjų karo, išlaidų ir nuostolių tenka pridėti dar uždedamą nugalėtosioms šalims perdalėtojų karo nuostolių atlyginimą, t. y. kontribucijas, o taip pat nuostolius del teritorijos, gyventojų, tautos turtų ir kt. vertybių atėmimo.

Prie p a l a n k i o s karo pabaigos tenka, iš kitos pusės, nustatyti patogumus, atsiradusius del laimingos karo pabaigos ir palankios taikos sutarties.

Vertė karo grobio, paimtų ir priskirtų taikos sutartim tautinių turtų; vertė gaunamos kontribucijos, gaunamų karo nuostolių atlyginimo, sumažina atatinkama suma įvykusius del karo ir jo pasekmių išlaidas ir nuostolius.

XI. Lietuvos respublikos karo nuostoliai

A. Valdiškos komisijos 1919 m. užregistruotųjų Lietuvos karo nuostolių dydis.

Pasaulinis karas padarė Lietuvai didelių nuostolių. Viena pirmųjų savo pareigų Lietuvos vyriausybė laikė tų nuostolių didumo nustatymą, ypač kai del valstybinių ir privačių turtų.

Valdiškos komisijos padarytu apskaitymu, 1919 m. užregistruotų Lietuvos karo nuostolių, esant kursui 1 dol. = 20—30 auks., nustatyta tiek:

Nuostoliai padaryti	Valstybės įstaigoms		Privatiniems asmenims ir įstaigoms			Bendra suma	
	Tūkst. auks.	Tūkst. litų	Pareiškimų skaičius	SUMA Tūkst. auks.	SUMA Tūkst. litų	Tūkst. auks.	Tūkst. litų
Rusų kariuomenės ir valdžios . . .	905.825	452 912,5	27.323	448.457	224.227	1.354 287	674.143,5
Vokiečių kariuomenės ir valdžios	10.894.429	5.447.214,5	91.691	2.215.686	1.107.843	13.110.115	6.555.057,5
Bermonto-Avalovo	173	86,5	5.149	61.988	30.994	62.160	31.080
Bolševikų ir raudonosios armijos .	29.491	14.745,5	618	248.129	124.064,5	277.620	138.810
Iš viso . . .	11.829.918	5.914.954	124.781	2.974.260	1.487.130	14.804.182	7.402.091

Nuostoliai buvo įvertinami dalinai pagal tų nuostolių vertę jų padarymo metu, dalinai gi pagal jų vertę pareiškimo padavimo metu, kas pastaruosius penkis 1919 metų mėnesius sutapdavo su vidutiniu kursu 1 dol. = 30,2 auks. Nuostolių padarymo metu 1 dol. kursas buvo toks: 1916 m. — 6 vok. mk.

1917 m. — 7 mk., 1918 m. — 10 mk. Todel vidutinis dolerio kursas, pervedant pirmines įvertinimo sumas auksinais į litus, laikomas = 20 auks.

Savaime suprantama, kad tikrieji karo nuostoliai ir sunaikinimai buvo kur kas didesni. Iš vienos pusės, registravimo momentu toli gražu ne visi nuo karo ir okupacijų nukentėjusieji asmens ir įstaigos buvo Lietuvoje ir galėjo pareikšti apie savo nuostolius. Iš kitos pusės, toli gražu ne visi nuostoliai tada galėjo būti nustatyti ir įvertinti.

Tokie tat buvo mūsų šalies karo ir tolimesnių okupacijų materialiai nuostoliai.

B. Dalykų padėtis del tų nuostolių atlyginimo iš Vokietijos ir Rusijos pusės.

Bet Lietuva prieš karą nebuvo savarauke valstybe. To pragaištingojo karo sukėlime ji nedalyvavo nei aktyviai, nei pasyviai, ir todel jos galimybė reikalauti tuos nuostolius atlyginti, nors tokio didumo, kaip jie buvo užregistruoti, buvo surišta su įvairiomis apsunkinančiomis aplinkybėmis.

Susipažinsime tat arčiau su tais galimumais, kuriuos turėjo Lietuva gauti kokį nors atlyginimą už jos aukščiau pažymėtus karo nuostolius.

Visų pirma pažiūrėsime, kaip dedasi su atlyginimu karo nuostolių, padarytų Lietuvai rusų kariuomenės ir valdžios.

Kaip yra parodyta aukščiau paduotoj lentelėj, bendra caro ir sovietų Rusijos padarytų Lietuvai užregistruotų karo nuostolių suma siekia 816 milijonų litų:

Valstybės įstaigoms ir turtams buvo padaryta nuostolių už	452,9 mil. lt.
+ bolševikų kariuomenės ir valdžios padarytus nuostolius	14,8 " "
Iš viso	467,7 mil. lt.
Privatiems asmenims ir įstaigoms pagal 27.823 pareiškimus —	224,2 mil. lt.
+bolševikų kariuom. ir valdžios pad. nuost. pagal 618 pareiškimus	124,1 " "
Iš viso pagal 28.441 pareišk.	348,3 mil. lt.

Bendrai tai sudaro, kaip aukščiau parodyta, **816 mil. lt.** Lietuvos respublikos taikos sutartyje su Sov. Rusija, padarytoje Maskvoje 1920 m. liepos m. 12 d., yra XIII straipsnis, kurls taip skamba:

Rusijos vyriausybė, turėdama galvoje, kad Lietuva pasaulinio karo metu buvo beveik visai sunaikinta, ir kad Lietuvos piliečiai neturi net galimybės atstatyti savo ūkius, tarp kita ko — sugriautus ir sudegintus trobesius, del Lietuvos miškų išaikvojimo, pareiškia sutinkanti:

1. Paliuosuoti Lietuvą nuo skolų ir kitokių Rusijos pasižadėjimų, tame skaičiuje — atsiradusių del išleidimo popierinių pinigų, iždo ženklų, Rusijos iždo pasižadėjimų, serijų ir liūdymų už Rusijos valstybės užsienio ir vidaus skolas, pagal garantijas įvairioms įstaigoms ir įmonėms, ir pagal jų garantuotas paskolas ir kt. Visos panašios Rusijos kreditorių pretenzijos liečiančioj Lietuvą dalyj turi būti nukreiptos tik prieš Rusiją.

2. Artimiausiose prie Lietuvos rubežiaus vietose ir sulig galimybės arčiau prie plukdomų upių bei geležinkelių duoti Lietuvos vyriausybei teisę kirsti mišką šimto tūkstančių dešimtinių plote su nuolatinių iškirstų plotų per dvidešimts metų atželdinimu pagal Rusijos miškų ūkio planą. Tolimesnių kirtimo sąlygų nustatymas pavedama mišriai komisijai iš lygaus abiejų besitariančiųjų šalių narių skaičiaus.

3. Išduoti Lietuvos vyriausybei tris milijonus aukso rublių per pusantro mėnesio laiką nuo šios sutarties ratifikavimo dienos.

Be to, kai kurį santykį su aukščiau paliestu klausimu gali turėti VIII str. pradžia:

„Abi susitariančios pusės tarpusavių atsisako nuo visokių atskaitų, išeinančių iš buvusios Lietuvos priklausomybės, buvusiai Rusijos imperijai, ir pripažįsta, kad įvairaus pavadinimo valstybės turtas, esantis kiekvienos jų teritorijoje, sudaro neatimamą atatinkamos valstybės nuosavybę. Jeigu priklausantis tokiu būdu Lietuvai turtas būtų po 1914 m. rugpiūčio 1 d. išvežtas iš jos teritorijos trečios valstybės, tai teisė jo reikalauti pereina Lietuvos valstybei“.

Iš čia seka, kad Lietuvos karo nuostoliai iš Rusijos pusės bendrai yra rekonpensuoti: 1) nuėmimu nuo jo atsakomybės už skolų ir kt. Rusijos pasižadėjimų liečiančioj Lietuvą dalyj; 2) davimu jai teisės iškirsti per 20 metų 100 tūkst. dešimtinių miško artimiausiose prie Lietuvos sienos vietose; 3) išdavimu jai 3 milijonų rublių auksu. Abi šalys, be to, tarpusaviai atsisakė nuo visokių atskaitų, išeinančių iš buvusios Lietuvos priklausomybės buv. Rusijos imperijai, išskyrus tuos atsitikimus, kurie yra numatyti taikos sutartyje.

Prie pastarųjų reikia priskirti Lietuvos teises į grąžintiną evakuotą į Rusiją turtą, apie kurį yra taikos sutartyje atskiras IX straipsnis, kur sakoma:

„Rusų vyriausybė grąžina savo lėšomis ir perduoda Lietuvos vyriausybei: bibliotekas, archyvus, muzėjus, dailės kurinius, rankvedžius ir mokslo vadovėlius, dokumentus ir kitą mokyklų, mokslininkų, valstybės, tikybinių, visuomeninių ir luominių įstaigų turtą, jeigu jisai buvo išvežtas iš Lietuvos 1914—17 m. karo laiku ir faktinai yra ar bus Rusijos valstybės ar jos visuomeninių organizacijų žinioje.

Rusijos vyriausybė sutinka taip pat grąžinti Lietuvai: archyvus, bibliotekos, muzėjus, dailės kurinius ir dokumentus, kurie turi Lietuvai svarbios reikšmės — moksliškos, dailės ar istoriškos, — ir kurie buvo išvežti iš Lietuvos į Rusiją prieš 1914—17 metų pasaulinį karą, jeigu tų dalykų išėmimas iš jų dabartinės buvimo vietos — rusų archyvų, bibliotekų, muzėjų, dailės galerijų — nepadarys toms pastarosioms didelės skriaudos".

Kaip matyti iš paduoto taikos sutarties teksto, kaip pirmos, taip ir antros kategorijos evakuotų iš Lietuvos daiktų grąžinimas suvaržytas kuriais-ne-kuriais nusakymais, apsunkinančiais tąjį sugrąžinimą. Pirmame atsitikime pasunkėja grąžinimas dalykų, naudojamų, pvzdž., privačių asmenų, ir nėra kalbama apie atlyginimą nuostolių už dingusius ar paslėptus daiktus. Antrame atsitikime atsikalbėjimai yra dar platesni, ir vargu paeinančios iš to sunkenybės gali būti pašalintos numatytų sutartyje mišrių komisijų su lygių atstovų skaičium iš abiejų pusių.

Tą pat galima pasakyti ir del kitų Lietuvos teisių, išsiderėtų sekančiuose X ir XI taikos sutarties straipsniuose, nes ir ten esama plyšelių, duodančių galimybę Rusijai išsisukinėti.

Dabar pereisim prie nuostolių, padarytų Lietuvai vokiečių kariuomenės, vokiečių ir kt. okupantų.

Prie to susipažinsime tuo reikalu su nuomone doc. A. Rimkos, kuris dalyvavo derybose su Vokietija del likvidacijos Lietuvoj ostų ir atlyginimo nuostolių, surištų su tąja ir kt. aplinkybėmis. Tuo reikalu yra du doc. A. Rimkos straipsniai: 1) „Lietuvos karo nuostoliai", „Mūsų Žinyno" 14 Nr. (305—315 pusl.) 1923 m. VIII —IX mėn. ir 2) „Ostų likvidavimas" „Lietuvos Žinių" 82, 84, 86, 92, 93 ir 97 Nr. (VI—29) 1922 m.

Lietuvos respublikos taikos sutartyje su Sov. Rusija VIII straipsnyje, kaip buvo jau minėta, yra pažymėta: „Jeigu priklausę Lietuvai po 1914 m. rugpiūčio 1 d. turtai yra išvežti trečios valstybės, tai teisė reikalauti juos grąžinti priklauso Lietuvos vyriausybei." Tuom patvirtinama Lietuvos respublikos teisė reikalauti iš Vokietijos grąžinti tą turtą, kuris buvo išvežtas iš Lietuvos po karo pradžios. Logiškai Lietuvos resp.

priklauso taip pat teisė reikalauti atlyginti karo nuostolius ir kitas skriaudas, Vokietijos padarytas, kadangi I-uoju taikos sutarties su Sov. Rusija straipsniu, pastaroji pripažino Lietuvos respublikos suverenumą ir nepriklausomybę ir atsisakė nuo visų buvusių Rusijos teisių į Lietuvą. Todel Rusija neturi teisės reikšti kokias nors pretenzijas trečiai valstybei del Lietuvos už praeitą laiką ir tąja teise gali naudotis tik Lietuvos vyriausybė.

Toliau, Versalio taikos sutartis uždokumentavo Vokietijos kaltę del pasaulinio karo ir paliko pusiau atviru klausimą del teisės reikalauti iš pastarosios atlyginti karo nuostolius Rusijai ir jos teritorijoj susikūrusioms naujoms valstybėms.

Pasiremiant visu tuom, Lietuva galėtų kreiptis į Antantą su pareiškimu apie savo karo nuostolius. Tokiame atvejy ji galėtų tikėtis sugrąžinant jai nuostolius tik po to, kaip bus patenkintos tuo atžvilgiu Belgija, Prancūzija ir kt. stambesnieji Antantos dalyviai, po kurių gali ateiti eilė antraeilėms valstybėms. Betgi kyla klausimas, ko gali tikėtis Lietuva statant taip formaliai savo nuostolių klausimą? Iš kitos pusės, net Versalio sutartim Vokietijai uždėta atlyginimas ne visų karo nuostolių, o nustatyta tam tikra atsakomybė. Iš kitos pusės, ir nukentėjusios Antantos šalys yra priverstos apriboti savo reikalavimus iš Vokietijos, nepasiduodančios ir po pralošto karo savo pergalėtojams.

C. Pavyzdinis apskaitymas karo nuostolių, del kurių atlyginimo Lietuva galėtų pretenduoti į Vokietiją.

Pažiūrėsime dabar, kuom vadovauti nustatant didumą karo nuostolių, už kuriuos tame ar kitame pavidale galima būtų pareikšti pretenzijų Vokietijai. Tuo atžvilgiu, A. Rimkos nuomone, tarptautinės teisės nurodymai svarbiausia yra suvedami prie šio:

1. Kariaujančiųjų valstybių naudojimas karo metu privačiu turtu yra neišvengiamas, bet tik už atatinkamą užmokesnį, kame negalima nežinoti, kad tasai užmokėsnis yra pripuolamas.

2. Valstybės turtai ir lėšos, reikalingi karui, patekę į priešo rankas, tampa jo grobiu. Nereikalingi gi karui valstybiniai turtai, kaip, pavyzdž., trobėsiai, įmonės, miškai, žemė ir kt., po jų užvaldymo gali būti tik okupantų valdymo ir utilizacijos objektu per visą užgrobimo laiką, o nieku būdu neturi būti sunaikinami ar sugadinami; čia okupantai yra atsakomingi už užlaikymą sveiko tokio turto.

3. Keliai ir kiti karui reikalingi prietaisai gali būti okupantų užimti ir išnaudoti, bet tai, kas priklauso privatiems as-

menims, privalo būti jiems sugrąžinta ar atlyginta karui pasibaigus.

4. Vietos savivaldybių turtas, o taip pat turtas, priderąs mokykloms, dailei, labdarybei, negali būti okupantų konfiskuotas.

5. Draudžiama plėšti arba be reikalo naikinti turtą. Bendrai draudžiama taip pat atiminėti turtą, nors tai, o taip pat ir sunaikinti turtą leidžiama, jei tai būtinai reikalinga karo reikalams."

Pastarasai atsikalbėjimas yra didele kliūtim keliant klausimą apie atlyginimą nuostolių už tuos ar kitus sunaikinimus, sekvestrus bei rekvizicijas.

Kaip mes jau matėme iš aukščiau paduotosios lentelės, bendra Vokietijos padarytų Lietuvai užregistruotų karo nuostolių suma siekia 6.555 milijonų litų, iš kurių 5.447 mil. litų nuostolių buvo padaryta valstybinėms įstaigoms ir turtui ir 1.107,8 mil. litų — privatiems asmenims ir įstaigoms sulig 91.691 pareiškimo.

Doc. A. Rimkos nuomone (žiūr. 316 jo straipsnio pusl.), iš karo nuostolių, padarytų valst. įstaigoms ir turtams, galima būtų išskirti tik šias sumas, kaipo daugiau ar mažiau atatinkančias aukščiau nurodytoms tarptautinės teisės normoms, liečiančioms karo santykius.

Karo nuostoliai, padaryti valstybės turtams:

Miškams	110	mil. lt.
Dvarams	45	" "
Transporto įmonėms ir jų įrengimui ..	127,2	" "
Mokykloms ir mokslo įstaigoms	4,8	" "
Įvairioms kitoms valstybinėms įstaigoms	10,0	" "
viso	297	mil. lt.
Krašto Apsaugos Ministerijos turtams ..	120	mil. lt.
Iš viso bendrai	417	mil. lt.

Arčiau prisižiūrėjęs toms išlaidoms A. Rimka betgi prieina išvadą, kad iš visos tos grupės galima būtų patiekti Vokietijai reikalavimą atlyginti jei bent 120 mil. litų.

Privačių asmenų ir įstaigų nuostoliai stipriau tarptautinės teisės apsaugoti ir todel čia neprošalį peržiūrėti nors bendrais bruožais, iš ko jie susidaro pas mus Lietuvoje. Sulig valdžios

komisijos ištyrimo, svarbiausieji tų nuostolių straipsniai šiaip susidaro:

	Rekvizuota	Sunaikinta	Iš viso
1) arklių (št.)	88.000	2.000	90.000
2) stambiųjų galvijų (št.) ..	140.000	2.000	160.000
3) smulkiųjų galvijų (št.) ..	730.000	37.000	767.000
4) grūdų (pūdų)	4.320.000	1.700.000	6.020.000
5) sėmenų (pūdų)	40.000	16.000	56.000
6) šakniavaisių (pūdų)	140.000	98.000	238.000
7) pašaro (pūdų)	4.513.000	2.122.000	6.635.000

Be to, sunaikinta 12 tūkstančių gyvenamųjų ir 30 tūkst. negyvenamųjų trobėsių, iškirsta 2.600 ha miško, sunaikinta 14 tūkst. ha sodnų ir neužmokėta 7,4 mil. litų už priverstinus darbus.

Visa tai sykiu, priskiriant paskiau vietos savivaldybių organų pareikštus nuostolius, galima įvertinti apie 1.500 milijonų litų, priskiriant čia taip pat apie 11,2 mil. litų bažnytinių bei šiaip parapijinių nuostolių ir apie 15 mil. litų bermontininkų padarytų privatiems asmenims nuostolių.

Aukščiau minėtose derybose su Vokietija visi tie karo nuostoliai mūsų komisijos buvo įkainuoti 621,5 mil. vok. aukso markių, priskyrus 5 mil. mk. bažnytinių bei parapijinių nuostolių ir 6,5 mil. mk. bermontininkų padarytų. Tai bendrai atatinka aukščiau pažymėtajai sumai 1.500 mil. litų.

Bendrą Vokietijos Lietuvai padarytų karo nuostolių sumą A. Rimka apskaito tokio didumo (mil. litų):

Karo nuostoliai

	Bendra suma	Tame skaičiuje galėtų būti atskaityta karo grobis ir patenkinim. pretenz.	Lieka patenkinti.
Valst. įstaigoms ir turtams	417	297	120
Privatiems asmenims ir įstaigoms	1.500	555	945
iš viso	1.917	852	1.065

Tuo būdu, iš formalės pusės, Lietuvos respublika, be Klaipėdos Krašto, galėtų pareikšti pretenzijų Vokietijai nemažiau kaip už 1 milijardą litų. Faktinai gi jai yra Vokietijos padaryta karo nuostolių nemažiau kaip už 3 milijardus litų. Jeigu pridėti prie to lenkų okupuotos Lietuvos srities nuostolius, kurios daliai tenka nemažiau ½ neokupuotos Lietuvos nuostolių, tai pasidarytų 4½ milijardų litų.

D. Bendroji pavyzdinė visų Lietuvos karo nuostolių santrauka.

Baigdamas, A. Rimka duoda tokią galimų apskaityti Rusijos ir Vokietijos Lietuvai padarytų karo nuostolių santrauką, kame prie aukščiau nurodytų sumų jis priskiria Lietuvos nuostolius del rusų ir vokiečių valiutų žlugimo sumoje nuo 400—500 mil. litų (mil. litų):

Lietuvos karo nuostoliai,

padaryti:	Neokupuotos	Okupuotos	Iš viso
Rusijos	816	408	1.224
Vokietijos	2.917	1.458	4.376
Iš viso	3.733	1.866	5.600
Nuostoliai del rusų ir vokiečių valiutų žlugimo			400—500
Iš viso			6.000—6.500

Kaip žinoma, aukščiau sakytos komisijos derybos del mūsų karo nuostolių grąžinimo apčiuopiamų materialių rezultatų davė nedaug.

E. Lietuvos užsienio paskolos kaipo pirmas šaltinis jos karo nuostoliams ir sunaikinimams atstatyti bei jos valstybės ūkiui sutvarkyti.

Neįkainuotu visų lietuvių tautos karo nuostolių ir aukų atlyginimu buvo jos išsivadavimas — valstybinis, kultūrinis ir kitoks, tojo nelemtojo karo ir po jo sekusių revoliucijų pagreitintas.

Be to, mūsų išsivadavusios tėvynės atgimimas buvo surištas su užvaldymu kai kurių valst. turtų ir pastatų, atsiradusių prie pirmųjų valstyb. arba paskutinių okupacinių režimų, kaip, pavyzdžiui, geležinkelių įrengimo, karo pastatų liekanų ir t. t., kas turi nemažos vertės.

Stambiu indėliu į mūsų valstybinį, kultūrinį ir kitokį atgimimą buvo pirmosios užsienio paskolos, kurios tapo padėtos mūsų valstybės ūkio ir dalinai mūsų valst. finansų pamatan.

Susipažinsime čia todel su tomis paskolomis ir su kai kuriais su jomis surištais palengvinimais, po ko galėsime padaryti išvadą, kad jos iki tam tikro laipsnio rekompensavo mūsų ka-

ro nuostolius ir, iš kitos pusės, žymioj dalyj buvo išnaudotos dėl karo bei okupacijų atsitikusiems karo nuostoliams atstatyti.

Pirmoji paskola, turėjusi didelę rolę mūsų valstybiniame atgimime, buvo gautos iš Vokietijos šios sumos:

1918 m. savivaldybių reikalams	10	mil. mk.
1919—20 m. dalinai prekėmis, dalinai pinigais	100	" "
1919 m. papildoma paskola	5	" "
Iš viso	115	mil. mk.

Ta suma beveik visa buvo suvartota pirmosioms mūsų 1918—19 m. valstybės išlaidoms padengti; kalbamu laiku bendra valst. išlaidų suma sudarė 128,11 mil. auks. Pirmos kapitalinės išlaidos valstybės reikalams, savo kariuomenei įrengti ir jai apginkluoti buvo padarytos kaip tik iš tų Vokietijos paskolų. Tai paskolai likviduoti, pagal 1918 m. gruodžio 30 d. sąlygas, buvo sutarta grąžinti Rytų Paskolų Kasai (Darlehnskasse Ost) pirmąją seriją išimtų iš apyvartos Lietuvoj ostų, kas ir buvo padaryta įvedus pas mus 1922 m. pabaigoj savą valiutą. Formaliai tos paskolos likvidacija buvo padaryta 1924 m. pradžioje *), kada Seimas ratifikavo 1923 m. padarytą su Vokietija sutartį.

1919 m. karo nuostoliams atstatyti buvo užtraukta paskola Prancūzijoj už, ne pilnai tuomet nustatytą, sumą apie 5 mil. frankų, pavidale Lietuvos vyriausybės gautų ginklų ir paskui 30 įvairaus tipo garvežių, ir dabar tebevaikščiojančių mūsų geležinkeliais, o taip pat ir kitų dalykų. Dalis tos naturalės paskolos vertęs sumoje 1 mil. frankų likviduota jau 1921 metais. 1924 m. buvo nustatytos likusios tos paskolos dalies dydis ir užmokėta jos pirmoji dalis. Tuo būdu didesnė dalis tos paskolos jau grąžinta. Likusi dalis numatyta įmokėti Prancūzijai 1925 ir 1926 metais, iš viso apie 1/2 mil. litų arba po 1 mil. su viršum prancūz. frankų kasmet.

Ypatingą, visiems gerai atmenamą vaidmenį pirmųjų mūsų valstybės santykių sureguliavime suvaidino šios Amerikos paskolos natūra, o taip pat skola Anglijai už tonažą.

1) Amerikos Valstybės Iždui pagal mūsų 1919 m. birželio m. 30 d. pasižadėjimą už gautus iš Amerikos Raudonojo Kryžiaus maisto dalykus, medikamentus, pašalpą beturčiams vaikams ir kt. už 882.136 dolerius 5%-iais iki 1922 m. birželio 30 d.

*) Skola Vokietijai formaliai buvo žymėta valstybinėse knygose dar 1924 m. pradžioje, kada Seimas ratifikavo atatinkamą sutartį su Vokietija.

2) Amerikos Valst. Iždui pagal 1919 m. birželio 28 d. pasižadėjimą už priimtas iš sandėlio Prancūzijoj Amerikos prekes (cukrų, žuvis, konservus, medicinos įrankius, farmacijos prekes ir kt.) ir karo reikmenis už 4.159.491 dol. 5%-iais iki 1922 m. birželio mėn. 30 d.

3) Anglijai pagal mūsų 1921 m. kovo mėn. 14 d. pasižadėjimą už tonažą atgabenant iš Prancūzijos 3 laivais sakytas Amerikos prekes. Paskolos suma 16.811 sv. sterl. 12 šl. 4 pensai, užmokėjimo laikas 1925 m. sausio 1 d. su 6%-iais, mokamais kas ½ metu. Toji skola kaip tiktai surišta su amerikoniškų prekių užpirkimu Prancūzijoj, kas sudarė mūsų skolą Amerikai. Tuomet prekės buvo atgabentos į Liepoją ir mūsų iždas buvo tokioj padėty, kad nepajėgė laivų frachto apmokėti. Tą frachtą tuomet sumokėjo Anglijos vyriausybė.

1919 m. rugpiūčio - rugsėjo mėn. sakyto Anglų tonažo pagalba Lietuva gavo didelę partiją Amerikos medikamentų, 35 tūkstančius karo apsimundiravimo komplektų. Visa tai, sykiu su gautais iš ten pat daug baltinių, guminių batų, lovų, matracų, kreidos, tabako, kavos, kekso ir kt. dalykų, buvo perduota savo kaina (1 dol. = 17 auks.) karo žinybai, ir iki 1919 m. pabaigos pastaroji priėmė tų atvežtųjų dalykų už sumą apie 72 milijonu auksinų, t. y. daugiau kaip už 4 milijonus dolerių. Sekančiais 1920 m. karo žinyba gavo panašių dalykų dar už 28 mil. auks. Tuo būdu, vienai tik karo žinybai teko tada tų atvežtųjų prekių už 100 mil. auks.

Be to, žymi tų ir kitų Amerikos prekių dalis dar 1919 m. buvo išduodama valstybės tarnautojams algos pavidale ir ėjo taip pat ir kitiems valstybės reikalams. Dalis tų prekių buvo realizuota 1919 m. pabaigoje, 1920 ir 21 m. parduodant jas pakeltomis kainomis, ir gautais pinigais buvo sustiprintos valstybės lėšos. Tatai davė mūsų valstybei žymių lėšų, nes kalbamos prekės buvo skaitant 1 dol=17 auks. ir prie to jų pirkimas ir tonažas buvo padaryta kreditan.

Del, tarp kita ko, tų operacijų 1920 m. vasarą algos valstybės tarnautojams buvo pradėta išmokėti laiku, tuo tarpu kai anksčiau jų išmokėjimas dažnai užsitęsdavo. Valstybės Ižde pradėjo atsirasti lėšų išteklius, ir tada pirmą syk gimė projektas išleisti savą valiutą, kuriam tikslui reikėjo nemaža lėšų.

Dabar pažiūrėsime, kokioj padėtyj buvo mūsų valstybės įsiskolinimas 1924 metų pabaigoj.

Kaip matyti iš finansų ministerio p. Petrulio deklaracijos Seime 1924 m. spalių 17 d. įnešant pastarajam peržiūrėti 1925 metų biudžeto projektą, atspausdintos „Lietuvos“ 237 Nr. 1924 metų spalių 20 d., taip pat ir iš kitų šaltinių:

Bendroji mūsų valstybės skola siekia 72 milijonų litų (kitais privatiniais apskaitliavimais apie 92 mil. litų). Iš tos sumos, apie 2½ mil. yra tai valstybės skola, kuri užtraukta krašto viduje, o 70 (arba 90) milijonų litų yra tai skola, kurią tenka pavadinti užsienio skola.

Vidaus skola yra dar toji pat skola, kuri buvo užtraukta savo laiku auksinais ir kuri ligi šiol nėra dar likviduota. Nėra likviduota atsižvelgiant į tai, kad tik nesenai Seimas išsprendė klausimą, kokiu kursu turi eiti tų paskolų apmokėjimas. Einant šiuo priimtu įstatymu, prisieina užmokėti už vidaus paskolą du ir pusę milijonų litų (2.612.040 lt.)

Mūsų užsienio skolos jau sutvarkytos. Stambiausioji mūsų užsienio skola yra skola Amerikai. Iki 1924 metų ši stambioji mūsų skola Amerikai nebuvo sutvarkyta ir %% nebuvo mokami. O tie %% siekė 5 metinių. Todel ši skola iš 5.036 mil. dol. dabar išaugo iki 6 mil. dolerių. 1924 m. pavasarį buvo duotas atatinkamas įgaliojimas mūsų atstovui Amerikoj pradėti vesti pertraktacijas su Amerikos valdžia del tos paskolos sureguliavimo. Mūsų atstovui Amerikoj tas darbas pavyko užbaigti. Toji skola Amerikai yra išdėstyta 62 metams.

Nuo sutarties pasirašymo dienos redukuojami yra taip pat tos skolos nuošimčiai: pirmus 10 metų teks mokėt 3 nuošimčius, o likusius 52 metu — 3 ir ½%. Be to, buvo susitarta, kad suvedus visą mūsų skolą Amerikoj prie apvalios sumos, teks sutartį pasirašant sumokėt netoli vieno milijono litų. 1924 met. rugsėjo 22 d. pasirašyta sutartis tarp Lietuvos ir Jungtinių Amerikos valstybių. Lietuvos skolos fundavimo reikalu vėliau buvo priimta Ministerių Kabineto ir gruodžio pradžioj Seimo ratifikuota.

Šios skolos pirmiems procentams sumokėti Finansų Ministerija buvo pasiuntusi mūsų atstovybei Vašingtone 90.450 dolerių, kurie turėjo būt sumokėti iki gruodžio mėn. 15 dien. Tuo būdu mūsų didžiausioji skola Amerikai buvo nesenai sutvarkyta.

Skola Anglijos iždui, kaip mes žinome, siekia 16.811 svarų sterlingų. Jos terminas užsibaigė šių, 1925 m. sausio mėn. 1 d. Tai skolai apmokėti kreditas figūravo jau 1924 m. biudžete. Ši suma kartu su procentais už paskutinį pusmetį, iš viso 17.316 svarų st. 19 šil. 4 pen. taip pat 1924 m. gale mūsų atstovybei buvo pervesti Londonan įteikti Anglų iždui.

Lieka dar stambesnė paskola 1.800.000 dol., tai skola mūsų ieemigravusiems broliams į Ameriką; vadinamoji: „Laisvoji paskola“. Bet čia tuo tarpu tenka kalbėti tik apie tos paskolos kuponų apmokėjimą t. y., jos %% apmokėjimą, kas ir

atliekama yra kasmet. Pačios paskolos sumokėjimo terminas yra dar gana toli — 1935 m.

Šių 1925 m. biudžete yra įneštas atskiras stambus kreditas valstybės skolų mokėjimui 6.025.957 litų sumoj.

Baigdami trumpą mūsų valstybės įsiskolinimo apžvalgą, pažymėsim, kad iki šiol Lietuvos įsiskolinimas esąs mažiausias pasauly. Vidutiniai kiekvienam gyventojui tenka 34,5 litai valstybinės skolos.

XII. Karo išlaidų padengimas.

A. Bendras tam tikrų valstybės išlaidų kategorijų atatikimas tam tikroms pajamų kategorijoms ir šaltiniams lėšų toms išlaidoms padengti.

Finansų moksle priimta laikyti, kad valst. išlaidoms atatinka tam tikros pajamos arba šaltiniai lėšų toms išlaidoms padengti. Didžiausiame maštabe tai tikdavo iki pat paskutiniųjų laikų anglų finansams, kur tam tikros išlaidų kategorijos buvo padengiamos iš atatinkamų šaltinių. Mokesnių tarpe mes matome tam tikras mokesnių kategorijas atatinkamiems išlaidų tikslams, kaip pavyzdžiui, mokyklų mokesnius, bažnyčios, karo ir t. t. Pas mus, pavyzdž., yra specialūs papildomi mokesniai vietos savivaldybių reikalams. Panašų santykį tarp išlaidų ir pajamų mes jau matėme, tarp kita ko, valstybės biudžetus sudarant. Paprastąsias išlaidas bendrai yra priimta padengti iš paprastųjų pajamų, neliečiant nepaprastų pajamų šaltinių. Tuo būdu, matyt, bendrai esama tam tikro santykio tarp atatinkamų išlaidų ir pajamų grupių, ir pastarųjų padengimo šaltiniai priklauso nuo kalbamų valstybės reikalų ypatingumų.

B. Ypatingi fondai ir šaltiniai karams.

Del karų pasikartojimo periodiškumo ir įtraukimo į juos atskirų valstybių be jų noro, organizuotose, nusistovėjusiose valstybėse yra tam tikri karo fondai, tam tikri iš anksto numatyti šaltiniai karo išlaidoms padengti. Iš kitos pusės, iš iki šiol buvusių karų prityrimas davė pakankamai faktiškos medžiagos tai materialei karų pusei išaiškinti. Todel ir finansų moksle atsirado tam tikri skyriai apie lėšas, einančias karo išlaidoms padengti.

Pastaruoju laiku priimta laikyti lėšų šaltiniais karo reikalams: 1) karo fondus, 2) popierinių pinigų išleidimą, 3) mokesnius, 4) paskolas, 5) kontribucijas, 6) naturales prievoles, priverstino darbo prievoles, karo belaisvių darbą.

Peržiūrėsime trumpai kiekvieną tų karo išlaidų kategoriją.

1. Karo fondai.

Prie valstybės karo fondų priklauso: valstybės įvairiuose pavidaluose taupoma brangiųjų metalų, svetimos valiutos ir kt. vertybių atsarga. Prie ypatingai karštų tokių valst. karo fondų krovimo reikalingumo šalininkų priklauso Wagner'is. Jo nuomone, tokia sutaupyta vertybių atsarga yra tiek pat reikalinga karo sekimuisi, kaip ir arsenalai, gerai paruošta kariuomenė, naujausias karo technikos įrengimas ir kt. Kaip ten būtų, valst. vertybių atsarga duoda galimybės: 1) pasėkmingai padaryti karo jėgų mobilizaciją trumpiausiu laiku, kas yra labai žymiu karo veiksniu, 2) mobilizuoti nuolat šalies materiales ir ūkio pajėgas karo reikalams, 3) išlaikyti visokius karo sunkumus ir t. t. Krašto apsaugos išlaidų skyriuje mes jau matėme, kad finansinių ir ūkio lėšų mobilizacija ištikus karui turi ne mažesnės reikšmės kaip kariuomenės bei karo technikos aparato mobilizacija. Ypatingos reikšmės turi brangiųjų metalų atsarga ir kt. vertybės didinant karo metu popierinių pinigų išleidimą. Atsarginių metalo ir kt. fondų išnaudojimas tiems nepaprastiems reikalams gali sulaikyti vadinamąją infliaciją, lydimą popierinių pinigų vertės mažėjimo. Nėsant arba išaikvojus karo fondus, gali būti išnaudojami karo reikalams rezervo fondai. Todel ir rezervo fondų sutaupymas turi didelės reikšmės del šalies finansų ir ūkio mobilizacijos karo metu.

Pastaruoju laiku karo fondų sutaupymas net didžiosiose valstybėse pradėjo išeiti iš papratimo. Visokios vertybės perdaug buvo reikalingos įvairiems valstybės ir visuom. ūkio reikalams ir sunku buvo taupyti jas be patogaus išnaudojimo. Iš kitos pusės, tarptautinių kredito santykių ir tarptautinių ryšių išsiplėtojimas, didėjimas turtingose šalyse reikalo išsklaidyti savo stambius kapitalus kitose šalyse, sustiprėjimas tarptautinio ūkio ir finansiniai — kredito susiorganizavimo padarė tai, kad daugelis Europos šalių vis labiau pradėjo krypti prie paskolų ir kt. lėšų šaltinių taip pat ir karo reikalams.

Todel peržiūrėsime toliau tuos kitus karo materialius šaltinius atskirai ir jų vidujiniame tarpusaviame ryšyje.

2. Popierinių pinigų išleidimas.

Popierinių pinigų išleidimas gali būti priskirtas prie savo rūšies rezervinio valst. fondo karo reikalams, kuriuo plačiai valstybės naudojasi. Aukščiau jau buvo minima tam tikslui valst. brangiųjų metalų ir kitų vertybių sutaupymų reikšmė. Tokiais atvejais popierinių pinigų išleidimo patogumas yra tas, kad išleidžiamiems popier. pinigams padengti reikalinga

tik tam tikra jų nominalės vertės dalis aukso ar kt. fondo pavidale. Taip, pavyzdžiui, anglų Treaucy Notes turėjo aukso padengimo tik apie 1/10%. Per paskutinį karą šalys, neturėjusios sutaupytų metalų bei kt. vertybių fondų, taip pat dažnai griebėsi leisti popierinius pinigus, kaipo labiau paplitusios ir lengvai įvykinamos valst. kredito formos. Tai buvo savo rūšies p r i v e r s t i n o s vidaus paskolos, kurios be didelio vargo suteikdavo valstybei lėšas, reikalingas kariuomenei paruošti ir aprūpinti bei kitoms karo išlaidoms padengti. Popierinių pinigų rolė sumažėdavo tik tada, kada jau jų būdavo išleista perdaug ir todel jų vertė labai nupuldavo.

Kiek tomis priemonėmis naudojosi net pačios stambiausios kariavusios valstybės matyti iš žemiau paduodamos santraukos apie karo metu jų išleistų popierinių pinigų kiekį.

Vokietijoj.

1914 m. liepos 7 d. buvo apyvartoj	2,1	milijardų mk.
1919 m. sausio mėn. " "	34,4	" "

Austro — Vengrijoj.

1914 m. liepos 23 d. buvo apyvartoj	2,1	milijardų kr.
1918 m. gruod. m. pabaigoj buvo apyvart.	37,5	" "

Prancūzijoj.

1914 m. liepos 16 d. buvo apyvartoj	6,0	milijardai fr.
1918 m. gruodžio 4 d. " "	31,0	" "

Anglijoj

	Banknotai	Currency Notes
1914 m. liepos 29 d. buvo apyv. (mil. sv. st.)	29,7	—
1918 m. gruodžio 4 d. " " " " "	96,4	270,3

3—4) Mokesniai ir užsienio paskolos.

Svarbiausiomis priemonėmis karo išlaidoms padengti galima laikyti betgi mokesnius ir valstybės paskolas — vidaus ir užsienio.

Mokesnių reikšmė pastarojo karo metu buvo taip charakterizuota Lloyd George'o žodžiais: „Karas gyventojams yra

aukų laiku". Priešingai Prancūzijai, kur karo pradžioje lėšos buvo gaunamos svarbiausia leidžiant popierinius pinigus, Anglijoj gyventojai buvo stipriai apdedami mokesniais. Užėmus Vokietijai žymią Prancūzijos dalį, tie okupuotieji kraštai tapo pastarajai nebeprieinami mokesniams surinkti. Ir apskritai Prancūzijoj apdėjimas mokęsniais buvo jau taip įvairiai išnaudotas, kad iš naujo apsunkinti jais gyventojus niekaip nebeišpuolė. Tai padaryti buvo numatoma po karo. O Anglijoj, priešingai, buvo manoma, kad po karo gyventojai bus dar labiau nuvargę, ir pasiskubino su mokesniais karo pradžioje. Karo mokesnius įvesti pagelbėjo padidėjęs gyventojų pavojaus atjautimas, sustiprėjęs jų įspūdingumas karo pradžioje, pakol jie nespėjo dar su visu tuom apsiprasti. Be to, mokesniai buvo patogūs suimti atgal per virš išleistus popierinius pinigus. Jie taip pat paruošdavo dirvą vidaus paskoloms, kuriomis buvo pradėta naudotis įvairiais pavidalais, kaip tik prireikė stambesnių lėšų vis labiau besiplėtusiam karui.

a) Karo paskolų pasisekimo sąlygos. Valstybės kreditui išnaudoti — ypač pakilusio del karo gyventojų įspūdingumo ir nepasitikėjimo metu — labai svarbu yra geros pastarųjų pažiūros į vyriausybės priemones, jų patriotinio jausmo, galėjimo pasiaukoti pakilimas, arba sužadinimas jo intereso belaukiant iš tų priemonių tam tikrų patogumų. Be to ir vidaus paskolos net kritiškais karo momentais neturi pasisekimo. Tikslu užinteresuoti gyventojus karo paskolomis, pastarosioms suteikiamas tam tikros formos, didinančios gyventojų patriotinius jausmus ir norą pasiaukoti. Mes lietuviai žinome tai dalinai iš savo pačių prityrimo su nesenais mūsų bonais ir kitomis vidaus paskolomis. Be to, įsigyjantiems valst. vidaus paskolos ženklus yra duodamos įvairios privilegijos. Taip, pavyzdžiui, jiems duodama tam tikri palengvinimai sumokant mokesnius, prie nuostolių del kurso svyravimo; jiems duodama tam tikra pirmenybė karo medžiagą superkant ar ją parduodant, prie demobilizacijos.

Valst. praktikoje ir pas Amerikos ir Anglijos finansų teoretikus įsigyveno nuomonė, kad svarbiausiais karo resursais yra mokesniai ir valst. kreditas įvairiose jo formose. Taip pav. Š. A. Jungt. Valstybės vedė savo pilietinį karą iš pradžios popierinius pinigus leisdamos, o vėliau energiškai imdamos mokesnius.

Tyrinėjant Anglijos karo lėšų šaltinius per paskutinius aštuonius karus nuo 1688/97 iki 1854/6 m. matyti, kad $^2/_3$ visų jos karo išlaidų buvo padengiama paskolomis ir $^1/_3$ — mokesniais.

Išimtį padarė tik Amerikos karas — del nepriklausomybės, kurio išlaidos buvo ištisai padengtos paskolomis.

b) Karo paskolų dydis pasaulinio karo metu. Kokiomis sumomis buvo padarytos pastarojo karo metu paskolos, galima matyti iš šios santraukos.

Vokietija 9 karo paskolomis pasiskolino iš viso 98,3 milijard. mk. 8-iomis karo paskolomis buvo įsiskolinta Austrijoj 35 milijardai kronų, Vengrijoj — 18,5 milijard. kr.

Bendrai tos šalys buvo įsiskolinusios:

Vokietija	172,5	milijardų	mk.
Austrija	67,9	"	"
Vengrija	33,0	"	"

Iki 1916 m. rugpiūčio mėn. Rusijos įsiskolinimas del karo padidėjo iki 20-ties milijardų rublių.

Čia dar galima prisiminti, kad pasaulinis karas visoms kariavusioms valstybėms bendrai apsiėjo 1.000 milijardų markių

c) Vidujinis ryšis tarp mokesnių ir karo paskolų. Tarp mokesnių ir paskolų yra dar tas ryšis, kad galų gale užsienio karo paskolos yra padengiamos ir nuošimčiai už jas užmokami svarbiausia iš mokesnių pavidale surinktų lėšų. Padidėjimas prieš paskutinį karą Europoje militarizmo taip pat suaikvojo daug lėšų, gautų pavidale mokesnių arba paskolų, tarp kita ko taip pat ir užsienio. Pastarosios gi paskui buvo padengiamos svarbiausia iš mokesnių.

d) Vidujinis ryšis tarp karo paskolų ir pinigų apyvartos padidėjimo. Esama taip pat tam tikro ryšio tarp karo paskolų ir pinigų apyvartos šalyje del karo padidėjimo.

Išleidimas vis daugiau popierinių ženklų pastaruosius nuvertina; surenkamieji mokesniai ir kt. valst. įplaukos nebeįstengia patenkinti vis didėjančių karo reikmenų, ir valstybės yra verčiamos vis labiau naudotis karo paskolomis. Iš kitos pusės, del padidėjusios pinigų apyvartos pastarojo karo metu pakilo prekių kainos kas, iš savo pusės, reikalavo vėl didesnių apyvartos lėšų. Karo paskolos išleidimas, iš vienos pusės, sutraukdavo į valstybės sandėlius piniginių ženklų perteklių ir tuom sustiprindavo jų kurso pastovumą; iš kitos pusės, vietoj jų atsirasdavo naujos vertybės, labiau pastovios ir patogesnės jų laikytojams, kurios kursavo šalyje taip pat apyvartos lėšų pavidale. Visa tai sykiu reguliuodavo ir sulaikydavo tam tikrame aukštyje prekių kainas ir duodavo valiutos kursui daugiau pastovumo. Tokiu būdu karo paskolos sulaikydavo va-

liutos vertės puolimą bei kainų augimą ir tuo pačiu laiku paraližuodavo galimybę atsirasti iždui nuostolių del nupuolusios valiutos įplaukimo ir permokėjimo už pabrangusią karo medžiagą, maistą ir t. t.

5. Kontribucijos.

Apie kontribucijų rolę karo išlaidoms padengti mes jau minėjome ankščiau, kalbėdami apie karo išlaidas. Kaip ir kiekviename žaisle, ir karo metu kiekviena aktyviai joje dalyvaujančių valstybių tikisi pergalėti. Todel ir kiekviena toki valstybė turi viltį toj ar kitoj formoj padengti savo karo išlaidas. Bet likimas daliai kariaunančių valstybių pasirodo apgaulingas ir vietoj lauktos materialės naudos tenka atiduoti naujas aukas pavidale nugalėjusiai šaliai išmokamos kontribucijos. Pastarosios, kaip mes jau matėme, ir padengia iš jos kai kurias karo išlaidas, atstato savo sunaikinimus ir nuostolius, savo karo įrengimą ir t. t.

6. Naturalės prievolės.

Naturalės prievolės yra gyventojų materialių prievolių karo metu papildymas. Įtemptame karo laike ne visuomet yra pakankamai reikalingų lėšų, ne visuomet galima spėti suorganizuoti tiekimą, patarnavimus ir darbus. Todel, be naturalių prievolių, dažnai tenka griebtis priverstino darbo, visokios masinės pagalbos. Tarp kita ko tai nemažai praktikuojama užkariautuose, okupuotuose kraštuose, ir mūsų lietuvių gyventojai tai gerai atsimena iš neseno prityrimo. Karo belaisvių darbas taip pat plačiai yra išnaudojamas tiems reikalams, ir kad karo belaisvių užlaikymas neapsunkintų iždo, juos siunčia taip pat ir prie apmokamo privataus darbo.

C. Stambiųjų valstybių materialė pagalba mažosioms kariaujančioms valstybėms.

Per paskutinį pasaulinį karą net kai kurioms didžiosioms tame kare dalyvavusioms valstybėms išdžiūvo valst. kredito šaltiniai ir joms teko griebtis visokių galimų priemonių savo lėšoms papildyti. Suprantama todel, kad mažesnės valstybės, mažiau apsirūpinusios ir pasiruošusios karui labai greitai išaikvojo savo materialius ir kredito resursus ir labai buvo reikalingos didesniųjų valstybių pagalbos. Ta pagalba pasireiškė šiose formose: 1) paskolos stipresnėse valstybėse; 2) paskolos susijungusiose svetimose valstybėse iš jų pačių lėšų arba iš jų

bendrų paskolų; 3) paskolos, garantuotos vienos stambiųjų valstybių. Tarp kita ko, Anglija pareiškė atsisakanti nuo nuošimčių už paskolas karo metu mažosioms valstybėms.

D. Užsienio pagalba Rusijai.

Kokį vaidmenį vaidino užsienio paskolos ir užsienio pagalba paskutiniojo karo metu net tokiai didelei valstybei, kokia buvo Rusija, galima spręsti iš šių davinių.

Išleidus dvi trumpalaikes vidaus paskolas už 700 mil. rublių, 1914 m. spalių mėn. pabaigoj Londone buvo išdalinta paskola už 580 mil. rub., užtikrinta įdėta į Anglijos Banką rusų valstybės banko aukso fondo dalim sumoje 8 mil. svarų sterl. Toliau buvo daroma tokios trumpalaikės paskolos:

a) rusų ir anglų valiuta:
1915 m. vasario 8 d. . . . . . . sumoje 500 mil. rub.
5%-iais ½ metų laikui.

b) anglų valiuta:

1915 m.	vasario	8 d. . . .	40	mil.	sv.	sterl.		1	metų laikui
„	„	22 d. . . .	1.000	„	„	„	5%-iais		
„	balandžio	14 d. . . .	300	„	„	„		4	„ „
„	gegužės mėn.	. . . .	200	„	„	„	5%	4	„ „
„	liepos mėn.	. . . . .	50	„	„	„		4	„ „
„	„	„	1.000	„	„	„	5%	½	„ „
„	rugpiūčio mėn.	. . .	1.500	„	„	„		„	„ „
„	rugsėjo	14 d.	250	„	„	„	4%	„	„ „
„	„	18 d.	1.100	„	„	„		„	„ „

Iki 1915 m. pabaigos trumpalaikių paskolų suma Anglijoj, Amerikoj ir Prancūzijoj pasiekė 1,85 milijardų rub. Prie to dar reikia pridėti stambias Anglijos ir Prancūzijos subsidijas. Jos padengė avansu per visą karo laiką visus karo patiekimus Rusijai iš Paryžiaus, Londono ir Naw-Yorko, visas pridėrėjusius ten nuošimčius už rusų valst. paskolas, o taip pat tekusią Rusijai mažoms susijungusioms šalims pagalbos dalį. Be to, 1916 m. vasario mėn. Rusija gavo dar 50 milijonų jenų už savo metines valst. obligacijas.

1916 metų pradžioj bendra trumpalaikių karo paskolų (vidaus ir užsienio) suma sudarė 7 milijardus rublių. 1916 m. birželio mėn. prie to dar prisidėjo išleistaś 3½ milijardų rub. sumoje ilgalaikės valst. obligacijos. Toms emisijoms reikalingos buvo šios užsienio kredito operacijos. Amerikos pinigų rinkoj: 297 mil. dolerių ir 10 mil. sv. sterl., dalinai prekių kredito ir karo reikmenų patenkinimas.

Ilgalaikės paskolos sekė tokioj tvarkoj:

1914 m. spalių mėn.	500	milijonų	rublių
1915 m. kovo mėn.	500	"	"
1915 m. geguž. m.	1.000	"	"
1915 m. lapkričio mėn.	1.000	"	"
1916 m. kovo mėn.	2.000	"	"

Iki 1916 m. rugpiūčio mėn. bendra visų Rusijos paskolų suma per kalbamąjį karą sudarė, kaip mes matėme, 20 milijardų rublių.

E. Karo paskolų ir kt. padidintų išlaidų pasekmės visuomenės ūky ir kitur.

Baigdami, žvilgterėsime dar į kai kurias pasekmes visuomenės ūky del perdidelių išlaidų karo reikalams.

Paskutinis karas taip daug kainavo dalyvavusioms jame valstybėms, kad jų vidutinės metinės karo išlaidos buvo keturis ir daugiau sykių didesnės už prieškarinius metinius biudžetus.

Toksai staigus padidėjimas apyvartos lėšų ir surištos su ja prekių ir kt. apyvartos, ypač turinčios kokį ryšį su karu, padarydavo sąmaištį visuomenės ūky.

Jeigu paimti, pavyzdž., padidinto valst. paskolų išleidimo rezultatus, tai didelis išplatinimas valst. paskolų obligacijų gyventojų tarpe labai pakeičia atskirų jos sluoksnių turtingumo išvaizdą. Greta su išsekimu lėšų pas vienus, pas kitus atsirado nauji turtai, kam daugelyje atsitikimų padėjo karo sąmaištis. Bendro vartojimo padidėjimas supuldavo su gamybos nusilpnėjimu bei suirimu, išskyrus surištąją su karo reikalais. Tai privesdavo prie prekių rinkos sumenkėjimo. Iš vienos pusės, vis didėjo iš valst. ir karo įstaigų pusės karo reikmenų, maisto ir pan. paklausai; vis labiau augo sluoksniai, turtėjusieji del karo, su didėjusiais įvairiais paklausais ir pakilusia mokėjimo išgale. Iš kitos pusės, didėjo prekių stoka ir silpnėjo visokių reikalingų dalykų pasiūlai, kas paeidavo taip pat iš Tarptautinių ir vidaus mainų, kredito santykių ir pan. suirimo.

Jeigu paimti bendrai rezultatus padidinto popierinių pinigų leidimo, karo mokesnių, karo paskolų ir kitų vis brangiau atsieinančiam karui išaikvojamų lėšų, tai tenka štai kas pažymėti.

Ūkio ir materialių pajėgų mobilizacija karo reikalams kare dalyvavusiose valstybėse iššaukė nepaprastus karo medžiagos, maisto dalykų, pramonės žaliavos, gatavų prekių paklausus. Padidinti paklausai ir pagreitintas reikalavimas viso to, kas reikalinga buvo karo veiksmams, prie išimtinai griežtos

apyvartos viso, kas buvo surišta su karu, iššaukė reikalą daryti visokių prekių ir vertybių atsargą. Prie to skatino taip pat piniginių lėšų savininkus jų perkamosios galės mažėjimas, tolimesnis jų vertės puolimo baimė. Kredito santykiai, sumažėjus visuotinam pasitikėjimui, pradėjo blogėti; tarpininkavusių kredite bankų darbas šioj srityj sustojo. Visur buvo pradėta atsiskaitinėti gyvais pinigais. Geležinkelių, transporto, karo technikos ir kt. įrengimas, reikalingas karo veiksmams, didėjo, išaikvodamas daug lėšų ir daug darbo. Karo pramonės, transporto, prekių įmonės koncentravo stambiausius kapitalus ir gaudavo sykiu su dalyvavusiais jose bankais, konsorciumais didžiausią pelną ir sukraudavo didelius turtus. Atsirado naujo plauko spekuliacija, prisitaikanti momentui, rizikuojanti kartais visu greitai įgytu turtu, bet numatanti tolimesnį pelną, ilgai nesirenkanti priemonių.

Ypatingai patogi tapo žemės ūkio sritis. Žemdirbystės, gyvulininkystės pelningumas pradėjo greitai didėti, nors ir joms tekdavo daryti įvairias aukas, kaip pavdž., rekvizicijos, priverstinas gamybos priemonių nusavinimas, darbo jėgų atėmimas, inventoriaus, trobėsių sekvestras ir t. t. Sykiu su tuom pradėjo brangti žemė, ž. ūkio įrengimas, atvežamoji žaliava ir t. t. Viso to rezultate pas vienus su nepaprastu greitumu pradėjo augti turtai, atsirado palinkimas prie tolimesnio greito uždarbio, spekuliacijos, o didžiumoj gyventojų atsirado visokių sunkenybių, vargų del bendro prekybos, pramonės ir kt. aptilimo, visuotinos brangenybės, kredito stokos ir t. t. Karo apdėjimai, karo prievolės, masinis kariuomenėj tarnavimas, naturalių prievolių atlikimas griovė gyventojų materialę būtį ir visą jų gyvenimo santvarką.

Tuo būdu, visas dešimtmečiais besiorganizavusių valstybių ir tautų darbas persikeitė nuostabiu greitumu į visą naikinantį pragaištingą karą vienų valstybių ir tautų su kitomis, kas reikalavo kiek galint įtempti jų materiales, technikos, ūkio, fizines ir dvasines pajėgas ir ištvermę. Dešimtmečiais taupyta turtų atsarga greitai buvo sunaikinama. Sustiprėjęs ir patobulėjęs gamybos darbas, tarptautiniai santykiai staiga griūvo, ir žmonija aikvojo savo pajėgas gamindama mirtį nešiojančius įrankius ir begriaudama kas pastatyta. Sykiu su žuvusiais milijonais gyvybių buvo sugriaunami milijonai gyvenimų. Bet tame visa naikinusiame procese žmonija stichiniai krypo į naujus savo būties kelius ir formas. Vienu naujų pasiekimu, nupirktų tokia brangia kaina, buvo gaivių tautų pasiliuosavimas ir jų tautiniai-valstybinės būties sukūrimas.

TURINYS.

LIETUVOS FINANSAI.

II. Valstybės išlaidos.

III. Valstybės išlaidų specifikacija.

IV. Vidaus valdymo išlaidos.

V. Visuomenės ūkio valdymo išlaidos.

VI. Švietimo išlaidos.

VII. Teisingumo išlaidos.

VIII. Užsienio politikos valdymo išlaidos.

IX. Išlaidos krašto apsaugos reikalams.

X. Kiek kainoja karai.

XI. Lietuvos Respublikos karo nuostoliai.

XII. Karo išlaidų padengimas.

Lietuvos finansai.

I DALIS.

Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos valstybės biudžeto formavimusi ir vystymusi.

Stamdesniųjų korektūros klaidų pataisymas.

Išspausdinta	Turi būti	Pusl.	Eil.	Iš viršaus ar apačios
teismo	teisinio	3	5	iš viršaus
promsmėj	prasmėj	3	10	„ apačios
pingų	pinigų	3	9	„ „
kursą	kursą apie	4	4	„ viršaus
kostruoti	konstruoti	4	3	„ apačios
reiškinių	reiškinius	5	15	„ „
neįteptas	neįterptas	8	18	„ viršaus
suformulavimusi	formulavimusi	8	11	„ apačios
išsivystymusi	išsivystymu	8	11	„ „
spaudinamuose	spausdinamuose	8	9	„ „
galima	galimi	10	6	„ „
respulkos	respublikos	18	19	„ „
eidamos	einant	19	2	„ „
valdžio sį	valdžios į	22	19	„ „
įvairūs	įvairus	24	2	„ viršaus
revizicijų	rekvizicijų	24	7	„ apačios
paprastų	paprastą	30	14	„ „
nedamokėjimas	nedamokėjimais	33	15	„ viršaus
kitus	kitas	33	2	„ apačios
veikmuo	reikmuo	39	11	„ „
sudijuojant	studijuojant	39	4	„ „
didedilo	didelio	52	8	„ „
vidutiniam	viduriniam	59	11	„ viršaus
bedarbai	bedarbei	68	5	„ „
išvazdintų	išvardintų	68	9	„ „
valstybės	valstybių	89	13	„ apačios
dernoutai	drednoutai	103	5	„ viršaus
infilacija	infliacija	125	19	„ „
karas — del	karas del	128	1	„ „
visas	visus	130	13	„ apačios
tolimesnis	tolimesnio	132	4	„ viršaus

A. Moravskio darbai ekonomijos ir finansų klausimais.

1. *Ekonominė Lietuvos ir Gudijos padėtis prieš karą sąryšyje su tų kraštų gyventojų reikalais eksporto bei importo srityje, o taip pat atsižvelgiant į peržiūrėjimą tuo metu Vokiečių prekybos sutarties.* Santrauka iš apie 100 pranešimų, laikytų Lietuvos ir Gudų gubernijų visuomenės ūkio ir suinteresuotų įstaigų atstovų apygardos suvažiavime 1914 m. kovo mėn. Vilniuje, eksporto — importo ir Vokiečių prekybos sutarties klausimais, o taip pat panašių spirito pramonininkų ir žemės ūkininkų apygardos suvažiavime Vilniuje 1915 m. vasario mėn. Ruošiamas spaudai rankraštis turi 2 tomus.

Pirmame tome yra raštai apie šalies ir atskirų gubernijų bendrą ekonominę padėtį ir jame išdėstyti žemės ūkio ir atskirų jo šakų reikalavimai kaip visame krašte, taip ir atskiruose rajonuose.

Rankraščio pirmąjį tomą sudaro šie raštai:

1. Lietuvos ir Gudų ekonominis santykių apibendrinimas. Parašė Myk. Biržiška.
2. Vilniaus gubernijos ekonominė padėtis karo pradžioje.
3. Buguslavo Vil. gub. žemės ūkio ratelio samprotavimai ir pageidavimai eksporto ir prekybinės sutarties su Vokietija peržiūrėjimo srityje.
4. Ekonominė Kauno gubernijos padėtis.
5. Kauno gub. žemės ūkio ratelio samprotavimai ir pageidavimai eksporto ir prekybinės su Vokietija sutarties peržiūrėjimo srityje.
6. Bendri kultūriniai krašto reikalai sąryšyje su Šiaulių rajono žemės ūkininkų pageidavimais. Parašė inž. Vaclovas Bielskis.
7. Apie geistinas muito atmainas už įvežamas į mūsų kraštą žemės dirbimo mašinas ir tam reikalingus įrankius.
8. Būdai prieš dirbtiną žemės darbininkų ėjimą Vokietijon.
9. Žuvininkystė ir laukinių paukščių veisimasis Kauno gubernijoje.
10. Ekonominė Minsko gubernijos padėtis ir ūkininkų pageidavimai.
11. Apie Pagirio šieno ir šiaudų išvežimo galimybę.
12. Ekonominė Vitebsko gubernijos padėtis ir žemės ūkio reikalai.
13. Ekonominė Mogilevo gubernijos padėtis ir krovinių mainai.

Paskui eina skyriai, kurie liečia Lietuvą ir Gudus kartu.

14. Apie grūdų džiovinimą ir elevatorius.
15. Linų pramonės reikalai.
16. Apie linų išvežimo patobulinimą.
17. Spirito gamyba Lietuvoje ir Guduose ir jojo reikšmė žemės ūkiui.
18. Bulvių džiovinimas ir jųjų reikšmė šalies ekonomijoje.
19. Apie mūsų krašto cukraus išdirbimo galimybę iš burokų.
20. Pelai ir javų liekanos, kaipo būdas praplatinti mūsų krašte gyv. auginimą.
21. Dobilų sėklų eksportas ir importas.

Be to, pirmame tome yra 19 paišinių iš žemdirbystės augimo kiekvienoje 6 gubernijų ir atskirų žemdirbystės produktų importo ir eksporto. Šiais paveikslais prof. A. N. Čelincevo pranešimas buvo vaizduojama apie ekonominio žemės ūkio tyrinėjimo organizavimą lietuvių ir gudų gubernijose sąryšyje su rusų - vokiečių prekybos sutartimi.

Antrame šio rankraščio tome yra šie skyriai: I gyvulių auginimas ir greitai gendantieji produktai. II Miško pramonė. III Prekyba ir pramonė. IV Transportas. V Koperacija ir valstiečių namų išdirbiniai.

Apie tą darbą buvo įdėtas „Lietuvos" 188 ir 189 Nr.Nr. iš 1922 m. rugpiūčio mėn. 23 ir 24 d. specialis straipsnis „Rinktinis darbas apie ekonominę Lietuvos ir Gudų prieš pat karą padėtį". Tame straipsnyje galima rasti smulkesnių žinių del viršum paminėto bendro geriausių prieš karinių lietuvių ir gudų krašto žinovų darbo.

2. *Šiaurės vakarų krašto suvažiavimo padariniai eksporto klausimais sąryšyje su vokiečių prekybos sutarties peržiūrėjimu.* 56 pusl. rusų kalba spaudinys, išl. Vilniuje 1914 m.

3. *To pat suvažiavimo nutarimų rinkinys.* Spaudinys, išl. Vilniuje 1914 m.

4. *Kalbamojo suvažiavimo paruošiamieji darbai ir darbo eiga* su išdėstymu pristatytų į tą suvažiavimą pranešimų, pranešamųjų užrašų, lin-

kėjimų ir suvažiavimo priimtų nutarimų. 7 biuletenio NN, išleisti Vilniuje 1914 m., Myk. Biržiškai redaguojant.

5. *Šiaurės Vakarų miškų pramoninkų ir savininkų reikalai atsižvelgiant į prekybos sutarties su Vokiečiais peržiūrėjimą.* Rusų kalba spaudinys, išl. Vilniuje 1914 m.

6. *6-šių Lietuvos ir Gudų gubernijų žemės ūkininkų ir spirito varyklų savininkų apygardos suvažiavimo nutarimų rinkinys* (suvažiavimas įvyko Vilniuje 1915 m. vasario m.). Išleisti to suvažiavimo darbus buvo pavesta A. M-iui, kuris juos sutvarkė ir įdėjo į aukščiau paminėtą pirmąjį darbą apie ekonominę Lietuvos ir Gudų padėtį.

7. *Susidariusieji Lietuvos Resp. ekonominiai ir finansiniai santykiai su Latviais, Estais ir Suomiais.* Paruoštas 1921 m. kovo mėn. spaudai rankraštis. Turinys: a) Lietuvos prekių pasikeitimo daviniai; b) Latvijos prekių pasikeitimas ir jo pamokomos pusės Lietuvai; c) Estijos ekonominė padėtis ir prekių pasikeitimas, jo pamokomosios pusės Lietuvai; d) Suomių prekių pasikeitimas. Prie darbo pridėti spausdinti du to paties autoriaus straipsniai: a) Rygos konferencijos finansų ir prekybos klausimais pasitarimo vaisiai („Lietuvos“ 1920 m. spalio 8 ir 15 d. 218 ir 224 Nr.Nr.); b) Pernykštės Bilderlingshofe tarpvalstybinės konferencijos darbai pramonės ir bendrais ekonomijos klausimais („Lietuvos“ 1921 m. rugpiūčio 4 ir 6 d. 171 ir 173 Nr.Nr.).

8. *Visos Lietuvos valstybinė vienybė ir nepriklausomybė — pagrindai jos ekonominiam išsivystymui ir išorės materialiniams santykiams sureguliuoti.* Išleista rusų kalba Rygoje 1923 m. monografija. Parašyta 1921 m. balandžio mėn.

Visuomenės ūkio išsivystymo ir sudėties analizas pastaraisiais 2 amžiais visose tautos darbo ir gamybos srityse visoje Lietuvos teritorijoje.

9. *Sujungtos Lietuvos ekonominis atgimimas.* Paruošta spaudai 1921 m. gegužės mėn. brošiūra su šiais skyriais: a) Lietuvos prieškarinio ūkio puolimo priežastis; b) ekonominis atgimimas; c) materialinis atgimimas; d) valstybinis atgimimas.

Išspausdinta „Lietuvos Ūkio“ žurnale *Nr.Nr. 6, 7, 8 iš* 1922 metų rugsėjo — gruodžio mėn. ir iš 1923 m. sausio — vasario mėn.

10. *Lietuvos respublikos ekonominė ir finansinė padėtis 1922 m. pradžioje.* Paruoštas spaudai 1922 m. balandžio mėn. darbas.

Statistinė ir bendra ekonominė laisvos Lietuvos svarbiausiųjų tautos ūkio šakų ir finansų apžvalga, sąryšyje su jos ekonomine ir finansine politika. Tuo darbu pasinaudojo U. R. M-ja prieš Briuselio tarptautinę finansų konferenciją išleistoj brošiūroj: „Situation économique et financiére de la Lithuanie au début de l'année 1922“.

11. *Lietuvos visuomenės ūkis.* 1923/24 ir 1924/25 mokslo metais Lietuvos Universiteto Teisių fakulteto ir Ekonominio skyriaus I-me kurse, dėstytų lekcijų kursas.

Dauguma lekcijų 1923/24 m. buvo studentų atspausdintos apolografu, kas sudarė 186 didelio formato puslapius.

1924/25 m. studentai atspausdino apolografu tik pirmąją to naujai peržiūrėto kurso pusę. 1925 m. pavasarį studentai athektografavo to kurso programą su visiems jo skyriams literatūros nurodymu. Toji programa su papildytu literatūros nurodymu dabar spausdinama brošiūroj „Kraštotyra ir mūsų visuomenės ūkio ir finansų pažinimas“. Del šios brošiūros žiūrėk žemiau sk. 14.

12. *Vartotojų, gaminamieji ir kredito koperatyvai Lietuvoje.* Paruošta spaudai monografija, sunaudota, taip pat viršum minėtame lekcijų kurse.

13. *Lietuvos finansai.* 1923/24 ir 1924/25 mokslo metais Lietuvos Universiteto Teisių fakulteto ir Ekonominio skyriaus, II-me kurse, skaitytų lekcijų kursas.

I dalis: *Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos valstybės biudžeto formavimusi ir vystymusi.* Išėjo iš spaudos 1925 m. rugp. mėn. 136 pusl.

II dalis: *Atgimusios Lietuvos finansai.* Paruošta spaudai.

III dalis: *Pinigai, kreditas ir bankai Lietuvoje prieš karą ir dabar.* Spausdinama.

IV dalis: *Lietuvos savivaldybių finansinė padėtis.* Paruošta spaudai.

Šio viso finansinio kurso programa su literatūros nurodymu yra spausdinama brošiūroj „Kr[illegible] finansų pažinimas“.

14. *Kraštotyra ir mūsų visuomenės ūkio ir finansų pažinimas.* Prie šios brošiūros pridėtos tų dviejų universitetinių lekcijų programos: a) „Lietuvos visuomenės ūkis" ir b) „Lietuvos finansai" su atatinkamos literatūros nurodymu. Spausdinama „Varpo" b-vėj ir išeis iš spaudos š. m. rugsėjo mėn.

Sąrašas A. Moravskio svarbesniųjų straipsnių, išspausdintų „Lietuvos Ūkyje" per 1921—1924 m.

1. Pabaltės valstybių ir Rusų ekonominė konferencija, Nr. 1 iš 1921 met. gruodžio mėn.
2. Estų ūkio būties bruožai, Nr. 2 iš 1922 m. sausio-vasario mėn.
3. Latvių užsienio prekybos atgaivinimas, Nr. 3 iš balandž.-gegužės mėn.
4. Ekonominė bei finansinė Lietuvos respublikos politika, Nr. 4 iš birž. - liepos m. ir Nr. 5 iš rugp. m.
5. Tautiniai Lietuvos finansų šaltiniai, Nr. 7 iš lapkr.-gruod. m.
6. Estijos finansai — ten pat.
7. Lietuvos emisijos bankas, Nr. 8 iš 1923 m. sausio-vasario m.
8. Miškų ūkis, Nr. 9 iš kovo-baland. mėn.
9. Lietuvos prekyba su Skandinavija — ten pat.
10. Lietuvos finansai, Nr. 10 iš gegužės-birž. m. ir Nr. 11 iš liepos mėn.
11. Vokiečių valiutos kurso puolimas Lietuvoje 1916—1923 m., Nr. 11 iš liepos mėn.
12. Lietuvos resp. ekonominis balansas, Nr. 12 iš rugp.-rugs. mėn.
13. Apie organizavimą prie Liet. universiteto teisių fakulteto ekonominio skyriaus — ten pat.
14. Žemės ūkio kreditas Latvijoje, Nr. 13 iš spal. m. ir Nr. 14 iš lapkr. m.
15. Mūsų geležinkeliai, Nr. 15 iš gruodžio mėn.
16. Vandens keliai, Nr. 16 (1) iš 1924 m. sausio mėn.
17. Lietuvos žemės reforma ir jos vykdymas, Nr. 17 (2) iš vasario mėn.
18. Liet. žemės ūkio eksportas ir reikalai prieš karą, Nr. 18 (3) iš kovo m.
19. Mūsų žemės ūkio problemos, Nr. 20 (5) iš gegužės mėn.
20. Prekių kainų ir gyvenimo brangumo indeksai, Nr. 24 (9) iš rugs. mėn.

Straipsniai, išspausdinti lietuvių ir vokiečių kalbomis knygose „Visa Lietuva" iš 1923 m.

1. Lietuvos užsienio prekyba. Pusl. 181—198.
2. Liet. respublikos prekyba ir prekybinė politika. Pusl. 198—208.
3 Pramonė. Pusl. 208—215.

Straipsniai lietuvių laikraščiuose.

1920—1924 m. „Lietuvoj", „Liet. Žiniose" ir kituose buvo įdėta eilė straipsnių įvairiausiais ekonominiais ir finansiniais klausimais. Iš tų straipsnių galima nurodyti:

1. Lietuvos ekonominio tvarkymosi penkeri metai. „Lietuva", Nr. 38 (1155) iš 1924 m.
2. Brangenybės pas mus kylimas ir būsiančios prekybos sutartis su Latvija ir Estija. „Liet. Žinios" Nr. 139 iš 1924 m.
3. Liet. bankų ir bankinių įstaigų veikimo išsiplėtimas 1924 m. „Lietuva" Nr. Nr. 138 ir 139 iš 1925 m. VI. 24 ir 25 d.

Straipsniai užsienių žurnaluose.

1. Leidžiamame Rygoj latvių žurnale „Ekonomist" 1920—1922 m. įdėti keli straipsniai apie ekonominę ir finansinę Lietuvos respublikos padėtį.

2. Leidžiamame Kopenhagoj anglų žurnale „The Baltic-Scandinavian Trade-Review. Mirror of World Commerce" nuo pat jo ėjimo pradžios nuo 1923 m. vasario 7 d. ir ligi 1925 m. rugp. mėn. kiekviename numeryje yra įdėta po 4—6 einamas apžvalgas apie Lietuvos žemės ūkio, prekybos, pramonės, transporto, draudimo ir finansų padėtį.

1923 m. išėjo to žurnalo 27 Nr. Nr.; 1924 m. išėjo to žur. 27 Nr.Nr.; 1925 m. ligi gegužės mėn. 6 d. išėjo to žurnalo 9 Nr. Nr., o paskiau jis ėmė eiti kas 10 dienų iš eilės angliškai, vokiškai ir daniškai-švediškai. Ligi 1925 m. rugp. 3 d. jo išėjo dar 7 Nr. Nr. Visuose to žurnalo 70 Nr. Nr. įdėta, be specialinių straipsnių, apie 300 apžvalgų apie Lietuvos svarbiausių visuom. ūkio ir finansų sričių padėtį su istoriniais, statistiniais ir kitokiais daviniais ir paaiškinimais.